

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA**

Specialiosios pedagogikos (specializacija-logopedija) magistratūros studijų programa

Vita Duršienė

**PAGALBOS TEIKIMAS ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ
TURINTIEMS VAIKAMS: PEDAGOGŲ IR TĖVŲ POŽIŪRIS**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė
doc. dr. Renata Geležinienė*

Turinys

Magistro darbo santrauka	3
Įvadas	4
1 skyrius. PAGALBOS TEIKIMO ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS TEORINIS ASPEKTAS	8
1.1. Elgesio ir emocijų sutrikimų raiška ir simptomatika	8
1.2. Priežastys, sukeliančios elgesio ir emocijų sutrikimus.....	12
1.3. Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo tendencijos	15
1.4. Pagalbos būdai elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams.....	17
2 skyrius. PEDAGOGŲ IR TĖVŲ POŽIŪRIO, TEIKIANT PAGALBĄ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS PRAKTINIS ASPEKTAS	24
2.1. Tyrimo metodika.....	24
2.2. Respondentai.....	25
2.3. Pedagogų požiūrio į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams tyrimo rezultatai ir analizė.....	26
2.4. Tėvų požiūrio į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams tyrimo rezultatai ir analizė.....	34
2.5. Vaikų pozityvaus elgesio palaikymas - atvejų analizė.....	44
2.5.1. Ugdytinės savikontrolės palaikymas.....	45
2.5.2. Ugdytinio bendravimo ir socialinių įgūdžių stiprinimas.....	50
2.5.3. Ugdytinio neadekvataus elgesio ignoravimas.....	55
Išvados	62
Literatūra	64
Summary	69
Priedai	71

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* pagalbos teikimo elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams pedagogų ir tėvų požiūrio analizė. Pusiau struktūruoto *interview metodu* buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - atskleisti pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams pedagogų ir tėvų požiūriu.

Tyrime dalyvavo 6 pedagogai, 6 tėvai, kurių vaikai turi elgesio ir emocijų sutrikimų, 3 vaikai, dirbančios su šiais vaikais pedagogės: mokytoja, auklėtoja.

Empirinėje dalyje nagrinėjamas pedagogų nusiteikimas teikti pagalbą vaikams, gebėjimas valdyti vaikų elgesį bei reagavimas į vaikų elgesį, tėvų nerimastingumas vaiko sutrikimų atveju, tėvų reagavimas vaiko elgsenos atvejais, tėvų įsitraukimas į vaiko elgesio valdymo procesą.

Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Sutrikęs elgesys ir sutrikusios emocijos neigiamai veikia vaiko raidą, apsunkina bendravimą su bendraamžiais, pedagogais. Išskiriamos pagrindinės priežastys, sukeliančios vaikų elgesio ir emocijų sutrikimus: šeima, mokykla, draugai.

2. Atskleistas pedagogų požiūris į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams: pedagogai išgyvena pyktį, baimę, bejėgiškumą, kaltę, jaučia nerimą dėl vaikų elgesio, kartais jiems pritrūksta žinių. Pedagogų gebėjimas reaguoti į EES vaikų elgesį pasireiškia rodant dėmesį, draugiškumą, valdant savo jausmus ir emocijas, kuriant ramią aplinką. Reikalinga įvairialypė ir veiksminga pagalba įtraukiant reikiamų specialistų pagalbos grupę, taip pat vaikų tėvus.

3. Ištyrus tėvų požiūrį į pagalbos teikimą EES vaikams, nustatyta, kad tėvai vaiko sutrikimą pastebi ne iš karto, dažnai nenori pripažinti vaiko sutrikimo, bijo neigiamos reakcijos iš aplinkinių; tėvų reagavimą į vaiko elgseną apsunkina žinių apie sutrikimą ir įgūdžių valdyti situaciją stoka, tėvai kovoja su prieštariniais jausmais, nežino kaip elgtis. Tėvai vertina galimybę įsitraukti į vaikų elgesio valdymo procesą, su pedagogais aptaria vaikų elgesį ir ugdymo rezultatus.

4. Vaikų atvejų analizė atskleidė, kad jiems reikalinga individuali pagalba, ypatingas dėmesys, pedagogų pasitikėjimas. Išryškėjo, jog EES turintys vaikai šeimoje nesulaukia pastiprinančių elgesio valdymo būdų, jaučiama tėvų ir vaikų bendravimo stoka. Vaiko elgesio valdymo procese svarbios įvairios priemonės, tačiau vaikams svarbiausias artimųjų palaikymas ir meilė.

Esminiai žodžiai: elgesio ir emocijų sutrikimai, pagalbos teikimas, savikontrolės palaikymas, socialinių įgūdžių ugdymas.

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Vaikai, kuriems būdingi elgesio, emocijų ar socializacijos sutrikimai, kelia susirūpinimą. Norint sėkmingai padėti šiems vaikams, svarbu juos pažinti ir užmegzti su jais šiltus santykius. Tai padaryti lengviau pedagogams, kurie kasdien bendrauja su elgesio ir emocijų sutrikimų (EES) turinčiais vaikais. Vaikams labai vertinga pedagogų pagalba, sukurianti gerus, palankius ugdymosi santykius, grindžiamus nuosekliu ir geranorišku požiūriu (East, Evans, 2008).

Apie EES vaikus rašė daug mokslininkų: Gage ir Berliner (1994), Hallahan ir Kauffman (2003), Herm (2004), Mielke (1997), Rogge (2004), Sutton (1999), Utz (2001) ir t.t., taip pat ir lietuvių autoriai, šios srities specialistai, kurie įvairiais aspektais nagrinėja vaikų raidos ypatumus bei specialiojo ugdymo problemas: Laužikas (1993), Ališauskas (1992, 2002); Ališauskienė (1998, 2002); Daulenskienė, Elijošienė (1998); Žukauskienė (2001), Radzevičienė (1997, 2006), Galkienė (2005), ir kt. M. Barkauskaitė (2005) pabrėžė, kad mokytojas turi globoti ir rūpintis vaiko saugumu, gerai pažinti jo psichines bei fizines galias, žinoti raidos sąlygas, palaikyti ryšius su artimiausia vaiko aplinka, mokyti savarankiškumo, ugdyti vertybines nuostatas, sudaryti natūralias auklėjimo sąlygas, individualizuojant darbą. Atlikti šiuos vaidmenis, ypač dabartinėje švietimo sistemoje, yra gana sudėtinga ir tai reikalauja bendravimo ir bendradarbiavimo.

Moksliniuose informacijos šaltiniuose pateikiama gana daug studijų apie pedagogų ir specialiųjų poreikių turinčių mokinių sąveiką. Pedagoginę sąveiką, kaip reikšmingą pagalbą EES vaikams, nagrinėjo Ambrukaitis, Antonovaitė (2002), Dabrišienė, Narkevičienė (2002), Geležinienė (2009). Autorių darbuose sąveika pateikiama kaip bendradarbiavimas, mokytojo veiklos konstravimas, nuo kurio priklauso ugdymo procesas ir asmenybės raida.

Ambrukaitienė, Titenienė (2003) sąveikos procesą suvokia ir įvertina kaip kiekvieno asmens, dalyvaujančiojo vaiko ugdymo procese, vaidmenį ir svarbą, kadangi sąveika gali būti ne tik pozityvi, konstruktyvi, bet ir negatyvi. Autorės sąveikos realybei atskleisti specialiojo ugdymo institucijose siūlo: parinkti ugdymui būtinus specialistus, pagalbininkus, konsultantus; sutelkti visų sąveikos partnerių pastangas visapusiškai pažinti ugdytinius; įvertinti ugdomąją aplinką ir jos sudėtines dalis; mobilizuoti institucijų materialiuosius resursus kaip veiksmingo ugdymo sąlygas; pasitelkti specialistų bei tėvų kompetenciją tinkamai ugdyti kiekvieną institucijoje esantį vaiką.

Ambrukaitis, Antonovaitė (2002) aprašė laukiamos pedagoginės sąveikos sudėtingumą, nes siekiant konstruktyvios sąveikos ir ugdymo kompleksiskumo, būtina laikytis

teigiamos nuostatos į ugdytinį ir jo šeimą. Autoriai pabrėžė būtinumą įtraukti tėvus į vaiko ugdymo procesą kaip lygiaverčius partnerius.

Dirbant su EES vaikais, psichologinį mokymo(si) ir ugdymo(si) kontekstą Lileikienė, Milašiūnienė (2007) įvardija tokį pat svarbų ir reikšmingą, kaip ir pedagoginės priemonės, kurios parenkamos mokiniams ugdyti. Teoriniai pagalbos EES vaikams aspektai išryškėjo pedagogų, vaikų ir jų tėvų sąveikos būtinybėje, nes tarp įvairių sutrikimų elgesio sutrikimai bei negebėjimas sutelkti dėmesio vaikui trukdo normaliai mokytis, tinkamai elgtis ir būti tokiam, kaip ir kiti.

Svarbu suvokti EES vaikų, mąstymą, bendravimo, kalbos ypatumus, todėl tyrinėjami pedagogų požiūriai į problemas, kylančias dirbant su minėtų sutrikimų turinčiais vaikais. Geležinienė, Ruškus, Balčiūnas (2008), pasitelkdami giluminio interviu metodą, analizavo, kokiais metodais mokytojai kuria mokymo(si) aplinką mokiniams, turintiems emocijų ir elgesio problemų. Žiugždienė (2007), remdamasi praktinio darbo patirtimi, atskleidė, kad vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, būtų teikiama veiksminga pagalba, reikia pasitelkti visą specialistų komandą. Tokioje klasėje turėtų dirbti mokytoja ir mokytoja-pa dėjėja, mokykloje būtina logopedė, ir specialioji pedagogė, socialinė pedagogė bei psichologė. Barkauskienė, Bieliauskaitė (2002) tyrimo duomenimis patvirtino, kad mokymosi negalia yra glaudžiai susijusi su elgesio ir emocijų sunkumais, nes apie tai byloja vaikų pokyčiai – jie yra nerimastingi, susirūpinę, vieniši, depresiški. Žukauskienė, Leiputė (2002) tyrė vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocijų ir elgesio problemų ypatumus. Nustatyta, kad tiek globos namuose, tiek su tėvais gyvenantys vaikai turi gana stipriai išreikštas elgesio ir emocijų problemas, ir tai siejama su vaikystėje traumuojančiais įvykiais: fizine prievarta, tėvų alkoholizmu, nepriežiūra ir pan. Tokiais atvejais vaikų elgesys perauga į pyktį, neapykantą, nerimą, depresiją, agresiją, šalinimąsi, dėmesio problemas. Justickis (2011) tyrimu dar kartą patvirtino vyraujančią specialistų nuomonę, kad EES vaikams bei paaugliams veiksminga yra elgesio terapija, jungianti šeimą ir ugdymo institucijas.

Vaikų elgesio ir emocijų problemos nuolat diskutuojamos ir analizuojamos (Geležinienė, Ruškus, Blinstrubas, 2008). Orientuojamasi į EES vaikų priežiūrą, ugdymą ir problemų valdymą, todėl kyla klausimas, ar institucijos yra pasirengusios teikti veiksmingą pagalbą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams? Ar į pagalbos teikimą pasitelkiami ne tik pedagogai, bet ir vaiko šeima? Ar tėvų įtraukimas, darni specialistų komanda teikia pagalbą, galinčią padėti išspręsti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų problemas?

Tyrimo objektas – pagalbos teikimas elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams.

Tyrimo tikslas – atskleisti pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams pedagogų ir tėvų požiūriu.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti elgesio ir emocijų sutrikimų sampratą bei įvardinti priežastis, sukeliančias elgesio ir emocijų sutrikimus.
2. Atskleisti pedagogų požiūrį į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, remiantis kriterijais:
 - pedagogų nusiteikimas teikti pagalbą;
 - pedagogų gebėjimas valdyti vaikų elgseną įvairiose situacijose;
 - pedagogų reagavimas į vaikų elgesį;
3. Iširti tėvų požiūrį į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, remiantis kriterijais:
 - tėvų nerimastingumas vaiko sutrikimų atveju;
 - tėvų reagavimas į vaiko elgesį;
 - tėvų įsitraukimas į vaiko elgesio valdymo procesą;
4. Atskleisti praktines pozityvaus elgesio patirtis: atvejų analizė.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Pusiaus struktūruotas interviu. Interviu atliktas ramioje aplinkoje. Interviu trukmė vienam respondentui apie 1 valandą.

Pedagogams buvo pateikti klausimai apie bendravimo su EES vaikais dažnį, kaip nusiteikę pedagogai eina į pamokas ir kokius jausmus išgyvena bendraudami su EES vaikais, ar šių vaikų elgesys turi įtakos kitiems vaikams, ar EES vaikai suvokia savo elgesį ir kokios priemonės padeda veiksmingiau dirbti su EES vaikais.

Tėvams buvo pateikti klausimai apie tai, kaip jie reaguoja į vaiko sutrikimus ir kaip jiems sekasi bendrauti su EES vaikais, kaip vaikai bendrauja su draugais ir pedagogais ir kaip jiems sekasi mokytis, ar tėvai dažnai bendrauja su pedagogais ir kokios pagalbos sulaukia, kokių priemonių dar reikia, kad vaikas gerai jaustųsi, kokia pagalba buvo veiksmingiausia ir kaip vaikas reaguoja į teikiamą pagalbą.

3. Vaikų atvejų analizė. Interviu atliktas ramioje aplinkoje. Vaikams skirtas laikas apie 40 minučių. Pastebėjus, jog vaikui atsibodo pokalbis buvo daroma pertraukėlė.

Vaikams buvo pateikti klausimai apie tai, kaip jiems sekasi mokykloje, ar turi draugų, kaip sutaria su mokytoja, kokios pamokos patinka (ar nepatinka), ką mėgsta veikti po

pamokų, kas padeda gerai jausti mokykloje, kaip sekasi bendrauti su šeimos nariais, kuo galvoja tapti užaugę. Mokytojai ir auklėtojai buvo pateikti klausimai apie vaikų elgesio ir emocijų sutrikimų valdymo būdus, kurie būdai veiksmingiausi, kaip sekasi bendrauti ir bendradarbiauti su tėvais

Tyrimo dalyviai – 6 Vaikų su negale centro pedagogai (mokytojos, specialiosios pedagogės), 6 vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tėvai, 3 vaikai (atvejų analizė), mokytoja, auklėtoja, dirbančios su EES vaikais.

Magistro darbo struktūra. *Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (68 šaltinių), santrauka (summary) anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 17 lentelių (ilustracijos vadinamos paveikslais). Prieduose pateikiama interviu klausimynas pedagogams, interviu klausimynas tėvams, klausimai vaikams, interviu klausimynas mokytojai ir auklėtojai, respondentų atsakymų protokolai. Darbo apimtis –70 puslapiai.*

1 skyrius. PAGALBOS TEIKIMO ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS TEORINIS ASPEKTAS

1.1. Elgesio ir emocijų sutrikimų raiška ir simptomatika

Vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai turi būti laiku pastebėti ir valdomi. Dažnai EES vaikui būna sunkiau negu tam, kuris turi tik fizinę negalę. Lapkauskienė (2004) nurodo, kad emocijos yra susijusios su išgyvenimais, subjektyvia tikrove, su pačiu savimi. Emocijų sutrikimų požymiai pasireiškia stipriu susijaudinimu, kurio metu nesugebama teisingai vertinti savo elgesio, galima elgtis agresyviai. Elgesio sutrikimų turintys asmenys nesugeba prisitaikyti prie pakitusios realybės, todėl jų elgesys yra nesuvokiamas aplinkiniams, o dažnai ir jiems patiems: jie dažnai lieka nesuprasti, nelaimingi, vieniši, nes visi jų vengia. Autorės manymu, elgesio pokyčiams įtakos turi tiek genetiniai faktoriai (paveldimos, persirgtos ligos), tiek nepalankūs socialiniai bei aplinkos veiksniai (problemos šeimoje, netinkamas auklėjimas).

Pasak Herme (2004), elgesys – tai būdas, kuriuo asmuo bendrauja su aplinka, sąveikauja su kitais. Ar elgesys deramas, ar išskirtinis, provokuojantis, trikdantis ar netinkamas, vertina aplinka. Vaikai, kurių elgesys neatitinka visuomenėje priimtų normų, anksčiau vadinti sunkiai auklėjamais, apleistais ar net psichopatiškais. 2011 m. liepos 13 d. įsakymo „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“ II skyriaus „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių grupės“ 3.2. poskyryje „Mokiniai, turintys sutrikimų“ nurodoma, kad šiai grupei priskiriami ir mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų.

Kauffmanas (2001), Giedraitytė ir Bieliauskaitė (2006) siūlo konstatuoti elgesio ar emocinę problemą tuomet, kai vaiko elgesys tam tikrose situacijose dažnai skiriasi nuo tikėtinų jo amžiaus vaikų reakcijų, neatitinka socialinės grupės taisyklių; tai pastebima įvairioje aplinkoje (šeimoje, darželyje, vaikų žaidimo aikštelėje ir pan.); elgesys nekinta įprastu būdu auklėjant ir lavinant vaiką. Tiriant vaikų sunkumus, susijusius su elgesio ir emocijų sutrikimais, negalima skubėti daryti išvadų, nes vystymąsi lemia daugybė veiksnių, iš kurių vieni yra žalojančio poveikio, kiti – apsauginio, bet poveikio pobūdis taip pat nėra stabilus, ir kartais raidai nepalankios sąlygos gali sukurti prielaidas vystytis vaiko elgesio ir emocijų sutrikimams. Proškuvienės (2008) pastebėjimu, į mokyklas ateina vis daugiau vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų. Kaip pažymi Geležinienė (2009), būtinas pateikiamų duomenų tikslumas, todėl emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių skaičiaus pokyčiai bendrojo lavinimo mokyklose pateikiami remiantis Statistikos departamento duomenimis, kurie rodo, kad: 2006-2007 m. m. tokių mokinių skaičius buvo 1237, 2007-2008 m. m. – 877, 2008-2009 m. m. – 899,

2009-2010 m. m. – 854, 2010-2011 m. m. – 853, 2011-2012 m. m. – 881. Iš pateiktų duomenų matyti, kad EES vaikų skaičius mokyklose paskutiniu metu yra stabilus. Nors pedagogai susiduria su vis sudėtingesniais elgesio ir emocijų sutrikimų atvejais, išskyrus atskirus atvejus, nėra tikslių ribų, padedančių lengvai nustatyti elgesio ir emocinius sutrikimus. Tik nuolatinis vaikų stebėjimas ir šeimos bei aplinkos poveikio įvertinimas leidžia suvokti elgesio ir emocinio sutrikimo dydį (pasitaiko atvejų, kai EES vaikai priskiriami specialiųjų poreikių turinčių vaikų ratui). Proškovienė (2008) išskiria bendrus požymius, leidžiančius įtarti, kad vaikas turi emocinių sunkumų ar elgesio sutrikimų:

1) Emociniai sunkumų požymiai:

- išvaizdos pakitimai – netvarkingumas, nevalyvumas arba neįprastas švarumas, tvarkingumas;
- požiūrio į save ar kitus vaikus pasikeitimas – buvęs malonus ir bendradarbiaujantis, pradeda visų šalintis, maištauti, vagiliauti ir t. t.

2) Elgesio sutrikimų požymiai:

- didelis nervingumas, susirūpinimas, nerimas, baimės ar pykčio protrūkiai, išreikštas negatyvizmas;
- per didelis susidomėjimas sekso dalykais arba visiškas intereso nebuvimas;
- išreikštas priešiškus kitiems vaikams, pajuoka, bauginimas, išreikšta agresija, skaudinimas, užuojautos nejautimas, gali kankinti pats save;
- griežtų ritualų kasdieniniame gyvenime laikymasis, kai elgesys paklūsta griežtam modeliui.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro, Sveikatos apsaugos ministro ir Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme (2011 m. liepos 13 d.) apibrėžti įvairūs mokyklinio amžiaus vaikų sutrikimai. Mokiniam, turintiems sutrikimų, priskiriami ir tie mokiniai, kurie turi tokių elgesio ir emocijų sutrikimų:

- aktyvumo sutrikimų;
- dėmesio sutrikimų;
- prieštaraujančio neklusnumo sutrikimų;
- elgesio sutrikimų (asocialų elgesį);
- nerimo spektro sutrikimų;
- nuotaikos spektro sutrikimų

Hurrelmann, Unverzagt (2001), Shapiro (2008) pastebėjimu, vieni vaikai labai aktyvūs, kiti - visai nebendruoja, pasitraukia iš kolektyvo, kai kurie susergera psichosomatinėmis ligomis, kenčia nuo galvos skausmų, dažnai jaučia baimę ir liūdesį, skundžiasi nuovargiu, yra išsekę ir vieniši, vaikai dažnai mikčioja, susergera astma, alergijomis, šlapinasi į lovą, kartais be

saiko valgo arba badauja, bando nusižudyti. Tokiais atvejais iškyla grėsmė susirgti depresija. Tokius vaikus dažnai kankina įvairiausios asmeninės ir visuomeninės problemos. Pagrindinės emocijos – meilė, neapykanta, laimė, sielvartas, kaltė – yra ir visų kitų vaiko emocijų pagrindiniai vediniai. Elgesio ir emocijų sutrikimai dažniausiai atsiranda vaikui augant. Vidiniams konfliktams išreikšti dažnai pasirenkamas brutalus, griaunamasis elgesys. Taip elgiasi berniukai, o mergaitės dažniau tampa tylios, liūdnos, užsidariusios. Net penktadalis vaikų nesugeba savarankiškai susitvarkyti su užplūdusiomis emocijomis ir jausmais. Dėl socialinio ir fizinio krūvio pervargsta vaikų organizmas, jie persitempia dvasiškai. Tolimesnis procesas skatina nepasitenkinimą savimi, žlugdo asmenybės vystymąsi. Taip atsitinka todėl, kad vaikas laiku nesulaukia tiesioginės paramos.

Matyti, kad tiek užsienio, tiek lietuvių autoriai apibrėžia vaikų elgesio ir emocijų sutrikimus kaip derinį tokių simptomų: agresyvus, asocialus, iššaukiantis elgesys, žymi depresija, nerimas ar kiti emociniai protrūkiai. Vaikas gali liūdėti, prarasti susidomėjimą įprastine veikla, jaučia neviltingumą, gali sutrikti miegas bei apetitas, galimos baimės, pagieža, pyktis. Pasak Galkienės (2005), Nasvytienės (2005), elgesio ir emocijų sutrikimai – dažnas reiškinys. Įvairaus amžiaus vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, labai dažnai patiria sunkumų bendraudami su bendraamžiais. Tokią šių vaikų situaciją lemia socialinių įgūdžių stoka, nemokėjimas susidraugauti, palaikyti draugiškus santykius, užmegzti pokalbį, išvengti konfliktinių situacijų. Autorė nurodo, kad vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai, prasideda vaikystėje:

- atsiskyrimo nerimo sutrikimai – atsiranda tada, kai vaikui tenka atsiskirti nuo tų asmenų, prie kurių buvo prisirišęs (tėvai, kiti artimieji);
- fobinis nerimo sutrikimas vaikystėje – daiktų arba situacijų baimė;
- socialinio nerimo sutrikimai vaikystėje – svetimų asmenų saugojimasis;
- konkurencijos šeimoje tarp vaikų sutrikimas – reakcija į brolio ar sesers gimimą, konkurencija dėl tėvų dėmesio;
- dėmesio koncentracijos trūkumai;
- opozicinis neklusnumas ir elgesio bei tvarkos taisyklių laužymas;
- Agresyvumas.

Mokyklinio amžiaus vaikams labiau išryškėja tokie elgesio sutrikimai (Galkienė, 2005):

- nesugebėjimas išmokti, kurio negalima paaiškinti intelektualiais, sensoriniais ar sveikatos veiksniais;
- nesugebėjimas užmegzti ar išlaikyti patenkinamus santykius su bendraamžiais ir mokytojais;

- netinkamas elgesys ar emocijos, esant normalioms aplinkybėms;
- bendras didėjantis nusiminimas ir prislėgta nuotaika;
- polinkis į fizinius simptomus arba baimę, susijusią su asmeninėmis ar mokyklos problemomis;
- vengimas (nenoras) lankyti mokyklą (darželį), užsiėmimus, pamokas, dirbti ir bendradarbiauti;
- mokymosi motyvacijos stoka ir interesų ribotumas.

Galkienė (2005) pabrėžia, kad paauglystės amžiuje pasireiškia jau kiti, dar sunkesni elgesio ir emocijų sutrikimai, ir šie reiškiniai dažniau siejami su vaiko gyvenimu už mokyklos ribų:

- melavimas (meluoti vaikai jau pradeda pradinėje mokykloje);
- pamokų praleidinėjimas;
- vagiliavimas;
- konfliktų provokavimas;
- svaigalų vartojimas, rūkymas ir t. t.

Ramanauskienė (2008), Navaitis (2001), Žukauskienė (2001), Braslauskienė, Jonutytė (2005), Bražienė, Mockienė (2008), Daulenskienė, Radzevičienė, Ruškus (2002) prie elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų priskiria ir hiperaktyvius vaikus, kuriems taip pat būdingi elgesio pakitimai: melavimas, skundimas, keikimasis, savęs žeminimas, pikti komentarai kitų atžvilgiu, agresijos protrūkiai, impulsyvumas. Dažnai tokie vaikai laikomi išdykėliais, tyčia besielgiančiais netinkamai, tačiau jie yra nekalti dėl savo elgesio, nes dažnai nesupranta, ką daro negerai. Autorių pastebėjimu, vaikų raidos psichologiniai sunkumai yra individualūs, todėl nustatyti visiems vienodas normas yra neįmanoma. Su skirtingo masto sunkumais susiduria kone visi vaikai, tačiau elgesio ir emocijų sutrikimai nėra genetiškai paveldimi, nors taip dažnai mano ir mokytojai, ir vaikų artimieji. Vaiko elgesį kaip sutrikusį galima vertinti tik gerai susipažinus su jo vystymosi ypatumais, aplinka, kurioje vaikas augo, išanalizavus elgesio pobūdį, sąlygas, kuriomis jis pasireiškia, apibendrinus įvairių specialistų (psichologo, specialiojo pedagogo, logopedo ir kt.) stebėjimus ir išvadas. Šiuolaikiniame specialiojo ugdymo kontekste akcentuojama, kad kuo anksčiau išaiškinami vaiko elgesio ir emocijų sunkumai ir suteikiama adekvati specialioji pedagoginė psichologinė pagalba, tuo sėkmingesnė vaiko socializacija.

Visais atvejais vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai yra laikomi destruktiviais (ardančiais, griauinančiais). Pasak Maslow (2006), daugelis vaikų poelgių, kuriuos jie patys laiko normaliais, suaugusiųjų yra suprantami kaip destruktivūs (daiktų sugadinimas, išardymas, sukarpymas ir pan.). Tačiau, autoriaus nuomone, vaikai sąmoningai nebūna destruktivūs tik tam, kad patirtų malonumą griauti. Išimtis – patologiniai atvejai, persirgtos ligos. Priešiškus ketinimus

vaikai išreiškia naiviai ir tiesmukai (pvz., skriaudžia mažą brolių ne tam, kad skriaustų, bet, kad išsaugotų motinos meilę). Maslow manymu, negalima vaiko vertinti kaip suaugusiojo, o jo elgesio traktuoti kaip suaugusiojo elgesio.

Apibendrinant galima teigti, jog sąvoka *elgesio ir emocijų sutrikimai* nurodo sutrikimą, pasireiškiantį elgesio ar emocijų reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros, bei etninių normų, kurios daro neigiamą įtaką ugdymo veiklai. Vaikai augdami dažnai susiduria su elgesio ir emocijų sutrikimais, kurie įvardijami kaip psichologiniai (arba medicininiai), kitų autorių nuomone, vaikų elgesio ir emocijų sutrikimus iššaukia nepalankūs socialiniai bei aplinkos veiksniai: problemos šeimoje, netinkamas auklėjimas ir netoleruotinas tėvų pavyzdys. Visais atvejais netinkamas vaiko elgesys ir sutrikusios emocijos neigiamai veikia jo raidą, apsunkina bendravimą su bendraamžiais, pedagogais, tampa įvairių konfliktų šeimoje ir kitose aplinkose priežastimi.

1.2. Priežastys, sukeliančios elgesio ir emocijų sutrikimus

Dažnai auklėtojai ar tėvai skundžiasi, kad nuolat susiduria su vaikų neklusnumu, agresyvumu, konfliktinių situacijų sukėlimu, per dideliu judrumu, dažnu pykčiu, spyriojimusi, situacijai neadekvačiu elgesiu. Todėl vis daugiau vaikų vadinami „sunkiais“, jų elgesys neatitinka įprastų normų, jų raida sutrinka (Bražienė, Mockienė, 2008; Herm, 2004; Kaffemanienė, Tereikienė (2003). Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad tiksliai nubrėžti liniją tarp tinkamo ir netinkamo elgesio yra labai sunku, nes, jei netinkamas elgesys pasireiškia epizodiškai, jis nėra laikomas sutrikimu. Vaikai, turintys specifinių elgesio problemų, pasižymi ilgalaikiais elgesio kraštutinumais įvairiose situacijose. Kaffemanienė, Tereikienė (2003), tyrinėjusios specialistų suteiktų paslaugų vaikui ir šeimai pobūdį, pažymi, kad specialistų nuomone, išsiskiriantį elgesį galima laikyti signalu aplinkai. Autorių nuomone, dauguma vaikų tiesiog nemoka bendrauti, neklusnūs ir negatyvūs būna tik namie arba darželyje, o kitoje aplinkoje jie elgiasi tinkamai. Todėl Herm (2004), Kaffemanienė, Tereikienė (2003) mano, kad vaikų netinkamas elgesys gali būti artimųjų (tėvų, pedagogų) ir vaikų bendravimo, „nesusikalbėjimo“ problema.

EES vaikai patiria dvasinį diskomfortą. Herm (2004) teigia, kad tokių vaikų gyvenimo sąlygos dažnai yra problemiškos, ir vaikai į jas „sunkiai“ reaguoja. Išsiskiriančiu elgesiu labiausiai siekiama atkreipti dėmesį į save – tai savotiškas pagalbos šauksmas. Vaiko elgesyje atsispindi gausybė susijusių veiksnių, kurie skatina vaiko raidą arba ją apsunkina. Autoriaus manymu, norint suprasti tokį vaiką, reikia ištyrėti jo gyvenimo sąlygas, pasidomėti kaip su vaiku elgiasi tėvai, kaip jis yra auklėjamas, kokius pavyzdžius mato šeimoje ir panašiai.

Šinkariova (2010) atkreipia dėmesį į tai, kad elgesio sutrikimo išsivystymui reikšmės turi ir vaiko amžius: vaikams, kuriems elgesio sutrikimai prasidėjo iki 10 metų, simptomai neišnyksta, tačiau jeigu elgesio sutrikimai atsiranda tik paauglystėje, tai vaikystėje jų nebuvo pastebėta. Ankstyva sutrikimo pradžia susijusi su blogesne ateities prognoze. Pasak autorių, visi vaikai išgyvena įvairias emocijas, kurios kartais perauga į sutrikimus: dažniausiai vaikai patiria baimę, bėgštamumą, drovumą, nerimą. Nerimas – kaip stipri emocinė būseną – dažnai negatyviai veikia vaiką ir tampa nerimo sutrikimais: vaikams nuolat kyla nemalonios, varginančios ir nepageidaujamos mintys, ištinka nerimo priepuoliai, kurie neleidžia vaikui deramai atlikti veiksmus (atlikti užduotis mokykloje, namų darbus namuose ir pan.).

Šinkariovos (2010) manymu, elgesio faktai mažai susiję su psichikos procesais, nes elgesio sutrikimai nėra paveldimi. Tačiau biologiškai paveldimi bruožai, pvz., impulsyvumas, temperamentas, „sunkus“ charakteris, kurie gali lemti polinkį į elgesio sutrikimo išsivystymą. Autorių argumentai dėl nepakankamo elgesio ir psichikos ryšio nėra visiškai teisingi, nes žmogui būdinga suvokti savo pokyčius, todėl suvoktas elgesys yra susijęs su pokyčiais arba fiziniu elgesiu. Vadinasi, elgesys atsiskleidžia per suvokimą. Hallahan, Kauffman (2003) manymu, elgesio ir emociniai sutrikimai gali pasireikšti kartu su kitomis negalėmis: šizofrenija, afektiniais, nerimo, prisitaikymo sutrikimais. Pastebima, kad elgesio sutrikimų turintys vaikai siekia kitų dėmesio, stengiasi pasirodyti, jų elgesys yra griaunamojo pobūdžio, jie erzina aplinkinius, mušasi, juos ištinka pykčio priepuoliai. Toks elgesys rodo, kad vaikai neturi bendravimo šeimoje ir kitose aplinkose įgūdžių. Tačiau, kai vaikas drovus, atsiribojęs, perdėtai jautrus, lengvai pažeidžiamas, yra prislėgtas, neramus, liūdnas, nuolat ko nors bijo taip pat gali rodyti bendravimo stoką. EES vaikai būna ištikimi nusikalsti linkusiems draugams, bėga iš pamokų kartu su kitais, atvirai negerbia moralinių vertybių ir įstatymų – toks elgesys atskleidžia auklėjimo šeimoje problemas. Kai vaikas negali išlaikyti dėmesio, išsiblaškęs, lengvai atsitraukia nuo atliekamos užduoties, yra inertiškas, juda lėtai, gali būti, kad šeimoje jam skiriama mažai dėmesio, nesidomima mokymosi rezultatais, kitais pasiekimais, vaikas paliktas vienas su savo problemomis. Didelis vaiko aktyvumas, kai jis neramus, nenusėdi vietoje, įsitempęs, negali atsipalaiduoti, perdėtai šnekus, taip pat sietinas su artimųjų dėmesio stoka, nes tik tokiu elgesiu vaikas gali atkreipti į save dėmesį.

Konkrečiam vaikui gali būti būdingi keli požymiai, kurie būna įvairaus intensyvumo, sunkumo, ir kuriuos sukelia skirtingos priežastys. Išskiriami veiksmai, susiję su elgesio sutrikimu:

1. kognityvinių ir verbalinių įgūdžių stoka – elgesio sutrikimų turinčių vaikų intelekto koeficientas dažnai būna 8 balais mažesnis nei jų bendraamžių, taip pat mažesnis ir verbalinio intelekto koeficientas;

2. mokymosi sunkumai – vaikai dažnai blogiau mokosi, perkeliama į specialiąsias mokyklas (elgesio ir mokymosi sunkumai siejami dar ir su kitais veiksniais);
3. savigarbos stoka – elgesys susijęs su nepastovia ir nerealia savimone, nes vaikas dažnai nežino ko nori, kaip elgtis grupėje (klasėje);
4. tarpasmeninių santykių su bendraamžiais sunkumai – vaikai dažnai elgiasi agresyviai, jiems būdingas priešiškas, neturi bendraamžių palaikymo ir draugų, mokykloje pažeidinėja drausmę;
5. šeimos problemos – vaikai nesutaria su tėvais, broliais, seserimis, kitais šeimos nariais (šeimoms, kuriose auga elgesio sutrikimų turintis vaikas būdingas konfliktiškumas, emocinis šaltumas, nepakankamas bendravimas, menkas vienas kito palaikymas) (Šinkariovos, 2010).

Aplinkos veiksniai gali stiprinti ir didinti baimę bei psichinę įtampą, kelti nusivylimą, rūpesčius, problemas, nesėkmių pojūtį, grėsmę, pavojų, baimę, pyktį. Pasak Pikūno, Palujanskienės (2001), Utz (2001), Indrašienės, Suboč (2008), dažnai visos tos priežastys glūdi šeimoje, ir per jas atsiskleidžia vaikų silpnybės, kaip netinkamo tėvų auklėjimo padariniai. Elgesio ir emocijų sutrikimus didina vidiniai ir/ar tarpasmeniniai konfliktai, emociniai prasiveržimai, nusivylimai. Nuolat besikartojantys reiškiniai gali sukelti baimę, nepasitikėjimą savimi, gilų nelaimės jausmą, depresiją, fobiškas reakcijas, psichines ligas. Emocinės problemos: įvairių situacijų nulemtos baimės, išsiskyrimas su mama, išėjimas iš namų, nedrąsumas didelėje vaikų grupėje ar bendraujant su atskirais vaikais, taip pat nepasitikėjimas savimi bendraujant su „stipresniais“ vaikais, esant ypatingiems reikalavimams tam tikrose situacijose ar kokių užsiėmimų metu, gali tapti priežastimis, kurios sukelia vaiko elgesio ir emocijų sutrikimus. Emociškai jautresni vaikai jaučia liguistą mokyklos (mokytojų) baimę, tačiau toks vaikų nenoras ir tėvams, ir mokytojams yra nesuprantamas. Tokie vaikai tik namuose jaučiasi saugūs ir laimingi ir tai galima suprasti kaip baimę prarasti šeimyninį stabilumą ir saugumą, netekti mamos dėmesio ir pan.

Žukauskienė, Leiputė (2002) pabandė atskleisti vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocijų ir elgesio problemų ypatumus. Išaiškėjo, kad globos namuose gyvenantiems vaikams stipriau išreikštos elgesio ir emocinės problemos (tai siejama su vaikystėje išgyventais traumuojančiais įvykiais: fizine prievarta, tėvų alkoholizmu, nepriežiūra ir pan.). Prarasti ryšiai su biologiniais tėvais perauga į pyktį, neapykantą, nerimą, depresiją, agresiją, šalinimąsi, dėmesio problemas. Kvieskienė (2000) išskyrė veiksnius, sąlygojančius įvairius elgesio ir emocijų sutrikimus, kai vaikas gyvena ne šeimoje: 1) fizinis ir psichologinis smurtas; 2) emocinis atstūmimas (abejingumas); 3) dvasinių poreikių ignoravimas; 4) bet kokių vaiko veiksmų ir poelgių kritiškas, užgaulus vertinimas,

anksčiau patirtas šeimoje. Tokie vaikai patys pradeda nepasitikėti ir nevertinti savęs, gali tapti labai užsidarę ir abejingi viskam.

Tačiau panašios problemos kamuoja ir vaikus, gyvenančius su abiem tėvais – jiems taip pat pasireiškia minėti emocijų ir elgesio pokyčiai. Kaip teigia psichologai praktikai (Ginott, 1999, Navaitis, 2001 ir kt.), net šeimose, kuriose yra abu tėvai, o santykiai yra geranoriški ir rūpestingi, pasitaiko konkurencija tarp brolių ir seserų, išryškėja agresyvumas, susijęs su priešišku šalia esantiems asmenims, nerimas, susijęs su patirtomis traumomis (artimo žmogaus netektis, tėvų nesutarimai, baimė būti paliktam ir pan.). Jeigu vaiko elgesys atrodo labai keistas, būtina konsultuotis su specialistais, kartu reikėtų profesionalios pagalbos ir tėvams, nes visi vaikai augdami išgyvena nemažai psichologinių konfliktų. Paprastai konfliktuojama su artima socialine aplinka: šeima, mokykla, draugais, kitų bendruomenių atstovais. Vaiko ryšių su aplinkiniais, vertybėmis irimas, negalėjimas rasti savo vietos, nesuvokimas pokyčių aplinkoje gali tapti elgesio ir emocijų sutrikimais – pradedama bėgti iš namų, atsiranda vandalizmo protrūkiai, išmėginamas alkoholis bei narkotikai, savižudybės – tai asmeninių sunkumų išraiška.

Galima daryti išvadą, kad pagrindinėmis priežastimis, sukeliančiomis vaikų elgesio ir emocijų sutrikimus, yra nurodomos vaiko artimiausios aplinkos: šeima, kurioje vaikas gali išgyventi nepriežiūrą, tėvų nesantaiką, artimų žmonių netektį, konkurenciją; mokykla, kurioje vaikas patiria smurtą, konfliktuoja su pedagogais, jaučia aplinkinių panieką; draugai (bendraamžiai), su kuriais negeba palaikyti ilgalaikių draugiškų santykių ir kt.

Šias priežastis gali sukelti ir visuomenės susiskaidymas, nestabili ekonominė padėtis, kuri lemia materialinę šeimos gerovę, atotrūkis tarp pasiturinčiai ir sunkiai gyvenančių - šios blogybės veikia ir vaikų elgesį bei emocijas.

1.3. Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo tendencijos

Herme (2004) pabrėžia, kad elgesio sutrikimų sąvoka inicijavo naujos akademinės disciplinos atsiradimą – elgesio sutrikimų pedagogiką. Ji ne tiek domisi ypatingais vaikais, kiek tam tikromis tipiškais gyvenimo aplinkybėmis, į kurias patekė vaikai patiria neabejotinų sunkumų.

Elgesio priklausomybę nuo aplinkos tiria ne tik pedagogai. Bihevioristinės (elgesio) krypties asmenybės teorijų atstovai Dž. Votsonas, B. F. Skineris, A. Bandura tyrinėjo žmogaus aplinką, jo reakcijas į aplinką, suvokimą, kad tam tikras elgesys visuomenėje nepriimtinas. Žmogaus elgesio formavimosi modelį *elgesys – aplinka – pažinimas* (pagal A. Bandurą) lemia nuolatinė pažinimo, aplinkos ir elgesio veiksmų tarpusavio sąveika. Ši teorija dar vadinama kognityvine asmenybės teorija, nes žmogus daug ko gali išmokti stebėdamas kitų

elgesį. DŽ. Kelis ir K. Levinas sukūrė kognityvines (pažinimo) asmenybės teorijas, kurios pabrėžia aplinkos reikšmę asmenybės funkcionavimui. Norint pažinti asmenybę, reikia išsiaiškinti jos aplinką bei santykius su kitais žmonėmis. Remiantis šiomis teorijomis galima aiškinantis vaikų elgesį ir nustatyti, kokios aplinkybės priverčia juos vienaip ar kitaip elgtis. (Psichologija studentui, 2002)

Išsiaiškinus elgesio ir emocijų sutrikimus lemiančias priežastis EES vaikų ugdymo tendencijas galima tiesiogiai sieti su pastangomis kartu visiems susitelkus padėti tokiems vaikams. Kurienė, Pivorienė (2000), Ambrukaitienė, Titenienė (2003), Merfeldaitė (2005) atkreipia dėmesį į tai, kaip labai svarbu atpažinti vaikus, išgyvenančius elgesio ir emocijų sutrikimus, įvertinti jų aplinką bei besikeičiantį elgesį. Autorių manymu, kaip tik pedagogas yra tas asmuo, kuris kasdien mato vaiką ir gali lengvai pastebėti permainas jo elgesyje – nuliūdimą, išsiblaškimą, pyktį, pasimetimą, abejingumą ir kt., todėl labai svarbios specialistų grupės, kurios apibūdinamos kaip komandinio darbo dalyviai: mokinys, šeima, pedagogai, specialistai (medikai, kineziterapeutai, fiziooterapeutai, masažistai ir t.t.), kiti pagalbininkai. Specialistų sąveika yra pakankamai sudėtinga šiuolaikinės ugdymo institucijos realybė, todėl siekiama:

- parinkti ugdymui būtinus specialistus, pagalbininkus, konsultantus;
- sutelkti visų sąveikos partnerių pastangas visapusiškai pažinti ugdytinius;
- įvertinti ugdomąją aplinką ir jos sudėtinę dalis;
- mobilizuoti institucijos materialinius resursus kaip veiksmingo ugdymo sąlygas, specialistų bei tėvų kompetenciją tinkamai ugdyti kiekvieną institucijoje esantį vaiką.

Justickis, Gervytė (2011) į elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius vaikus pažvelgė psichologiniu aspektu. Autoriai, remdamiesi įvairių autorių tyrimais (Diomšina, Vyčnienė, 2002) mano, kad elgesio, nerimo bei mišrūs elgesio ir emocijų sutrikimai yra dažniausios psichikos sveikatos problemos, dėl kurių vaikai neretai nukreipiami gydytis į vaikų psichiatrijos skyrius. Kitų autorių (Pukinskaitė, 2008; Barkauskienė, Bieliauskaitė, 2002; Markevičiūtė ir kt., 2007) pastebėjimais, įvairūs elgesio bei emocijų sutrikimai neigiamai veikia vaikų ir paauglių aplinką: sugyvenimą su šeimos nariais, mokymąsi bei psichosocialinį prisitaikymą. Laiku nesuteikiant profesionalios, funkcionavimą aplinkoje gerinančios pagalbos, elgesio bei emocijų sutrikimai progresuoja ir gali būti, jog paauglystėje pasireikš dar stipriau. Lietuvos mokslininkai nemažai dėmesio skiria emocijų ir elgesio sutrikimų diagnostikai (Gintilienė ir kt., 2004; Kajokienė, Žukauskienė, 2007; Barkauskienė ir kt., 2002), emocijų ir elgesio sutrikimų poveikiui vaikų bei paauglių funkcionavimui nagrinėti, socialinės aplinkos įtakos tyrinėjimams, vaiko netinkamo elgesio įtakos, jo aplinkai, analizei.

Žukauskienės (2001) pastebėjimu, mokytojų įsitikinimai elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų atžvilgiu dažnai būna neteisingi, nes mokytojai vengia tokius vaikus

įtraukti į ugdomąją veiklą, neskiria jiems užduočių, neklausinėja, nekreipia dėmesio į jų elgesį, nes bijo išprovokuoti dar didesnius emocijų protrūkius. Pasak autorės, elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų negalima laikyti nesugebančiais tinkamai elgtis. Kai mokytojai ir tėvai tai pripažins, jie sugebės sustabdyti netinkamą vaiko elgesį, kol toks elgesys nepasidarė nuolatinis. Autorės pastebėjimus galima pagrįsti atliktais tyrimais (Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis ir kt., 2010; Nasvytienė, Balčaitytė, 2009), kurių metu buvo siekiama išsiaiškinti specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovę, atkreipiant dėmesį ir į EES vaikus. Autoriai išryškino tyrime dalyvavusių pedagogų nuomonę, kad EES vaikai, turėtų būti ugdomi atskirose arba pusiau atskirose aplinkose: geriausiai tokiems vaikams būtų ugdytis specialiojoje mokykloje, namuose arba bendrojo lavinimo mokyklos specialiojoje klasėje. Tik nedidelė dalis pedagogų kaip tinkamiausią elgesio ir/ar emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo formą įvardijo visišką integraciją/inkliuziją (visiškos integracijos forma). Vadinasi, elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo tendencijos pedagogų požiūriu dar nėra tiksliai apibrėžtos, nes vyrauja nuomonių įvairovė.

Galima daryti išvadą, kad dar dažnai į EES vaikus žiūrima gana nepalankiai, jų sutrikimai yra laikomi psichikos sveikatos problemomis, o jų ugdymą vis dar norima atsieti nuo galimybės būti kartu su visais vaikais.

1.4. Pagalbos būdai elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams

Norint teikti pagalbą, reikia išsiaiškinti, ar ta pagalba bus veiksminga ir kaip suvokiama veiksmingumo samprata, ar ji yra lygiareikšmė efektyvumui. Žodynuose efektyvumo sąvoka apibrėžiama kaip nustatyto kokybinio tikslo siekimas. Efektyvumas yra savitas veiksnys, būdingas visose organizacijose. Jis atlieka pagrindinį jų sėkmės ir pačios egzistencijos vaidmenį. Trumpiau – efektyvumas apima nustatyto tikslo pasiekimą, tačiau tam reikia idealių sąlygų. Veiksmingumas išryškėja tada, kai ištekliai, reikalingi tikslui pasiekti, yra lyginami su tuo, kas iš tikrųjų buvo įvykdyta. Ypač išsamiai veiksmingumas aiškinamas filosofiniu aspektu, nes į veiksmingumą galima žiūrėti per gyvenimo prasmės prizmę. Nagel teigimu (2001), asmuo, atlikdamas bet kokią veiklą nori, kad ji būtų veiksminga. Kiekvieną pragyventą dieną lydi įvairios asmens veiklos rūšys, sėkmės ir nesėkmės, siekiai ir nusivylimai. Kiekvienas asmuo yra svarbus kažkuriam kitam asmeniui, ir tai gali teikti gyvenimo prasmės pojūtį. Ferry (2007) pabrėžia, kad kiekvienas, net mažiausias vertybinis sprendimas parodo, kad asmuo geba vertinti savo atliktus darbus ir nustatyti, ar jie yra reikšmingi, ar duoda kam nors naudos, vadinasi, ar yra veiksmingi. Panašius pastebėjimus aprašo ir lietuvių autoriai Dabkus (2002) bei Nekrašas (2004). Jų nuomone, tik praktinėje veikloje akivaizdžiai matomas ryšys tarp veiksmo ir jo

rezultato, vadinasi, galima nustatyti ar veiksmas buvo tinkamas (veiksmingas) ir kokią davė pasekmę (rezultatą). Galimo veiksmo pasirinkimas yra tikras pasirinkimas, nes jis yra apsvaistytas ir įvertintas, ar veiksmingi jo padariniai.

Jovaiša (2007) veiksmingumą apibūdina edukologiniu aspektu ir teigia, kad veiksmingumas – tai veiksmo stiprumo pobūdis. Ypač dirbant su vaikais veiksmingumo principas reikalauja, kad pedagoginė veikla darytų asmenybei poveikį, o ne tik siektų rezultato. Mokykloje, daugėjant problemų su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais mokiniais, svarbu ne tik tokius vaikus identifikuoti, bet ir laiku suteikti jiems reikalingą profesionalią pagalbą. Mokytojai kasdien bendrauja su vaiku, jį ugdo, todėl pirmiausiai gali pastebėti ir įvertinti vaiko elgesį. Pasak Bagdanavičienės (2007) mokytojai mato vaiką kasdien ir gali jam padėti.

Bagdanavičienė (2007) pabrėžia, kad be pedagogų dar geriau savo vaiką pažįsta tėvai, kurie su juo praleidžia daugiausiai laiko, bet ne visuomet yra pajėgūs jį suprasti, jam padėti, adekvačiai įvertinti situaciją. Pasitaiko atvejų, kai tėvai ir mokytojai skirtingai traktuoja esamą vaiko elgesio problemą (arba tėvai net nenori jos pripažinti), todėl tarp tėvų ir mokytojų kyla konfliktų. Tėvai mano, kad mokytojai priekabiauja, pernelyg griežtai vertina vaiko elgesį ir nepakankamai įvertina jo pasiekimus. Mokytojai taip pat nepatenkinti tėvais, kurie šalinasi atsakomybės už savo vaiko auklėjimą. Sprendžiant šiuos konfliktus neapsieinama be administracijos tarpininkavimo, o ši kviečiasi į pagalbą psichologą, socialinį darbuotoją (ypač, kai vaikas yra iš socialinės atskirties šeimos). Norint sėkmingai spręsti iškilusius sunkumus, imamasi tam tikrų priemonių:

- darbinės prevencinės grupės subūrimas;
- bendradarbiavimo galimybių tarp atskirų grandžių plėtros numatymas;
- pagalbos, elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiam vaikui, būdų ir darbo metodų numatymas;
- konsultavimas ir rekomendacijų teikimas vaikui, mokytojams, tėvams.

Numatytų priemonių įgyvendinimas yra svarbu vaiko elgesio pokyčiams, jo santykiams su mokytojais, kitais bendruomenės nariais, jo ugdymo/si kokybei bei pasiekimams. Vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, nerimastingiems ar hiperaktyviems vaikams daug sunkiau negu kitiems. Tokių vaikų elgesys dažnai erzina mokytojus mokykloje ir tėvus namuose, nes vaikai nesutinka su mokytojų reikalavimais ir tėvų pastabomis, jie yra priekabūs, greitai supyksta, dažnai pešasi ir meluoja. Ir mokytojai, ir tėvai, dažniausiai nežinodami tikrų elgesio priežasčių, ima vertinti tokių vaikų elgesį kaip neigiamą ir taikyti griežtas poveikio priemones.

Robichaud (2007), Zambacevičienės (2006) nuomone, norint padėti vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, kurių menkesni socialiniai įgūdžiai, svarbu juos pastebėti

ir visais būdais parodyti, kad jiems stengiamasi padėti. Šiuo atveju geriausiai galėtų padėti visi institucijos specialistai, kartu stebėdami ir atpažindami vaikus. Autorės pabrėžia, kad kalbant apie elgesio ir emocijų sutrikimus, pedagogams reikėtų prisiminti tai, kad kiekvienas vaikas yra unikalus ir skirtingas, kad svarbu mylėti kiekvieną tokį, koks yra, ir kad gebėjimas priimti skirtumus praturtina pedagoginę veiklą. Vaiko psichologinis pažinimas, jo emocijų, jausmų ir elgesio ypatumai siejami su amžiumi, nes augant formuojasi gebėjimas (arba negebėjimas) reguliuoti savo jausmus, tramdyti savo elgesį. Autorių manymu, pirmiausia būtina įsisąmoninti vaiko elgesio priežastis ir formas, o paskui stiprinti vaiko pasitikėjimą savimi, tačiau su kiekvienu skirtingai. Pažymima, kad elgesio ir emocijų sutrikimai dažnai yra dvasinio gyvenimo ar organiškų sutrikimų pasekmės, todėl būtina rūpintis priežasčių šalinimu – labai padeda kasdieninė veikla, žaidimai, fizinis darbas, sportas, bendravimas su draugais ir suaugusiais, sekimas teigiamais herojais ir panašiai.

Pasak Hurrelmann, Unverzagt (2001), Shapiro (2008), Gray (2009) yra daugybė galimybių išvengti emocijų ir elgesio sutrikimų, bet kiekvienam vaikui reikia individualaus kelio. Kuo daugiau rizikos faktorių ir kuo mažiau apsaugos, padaršinimo ir pastiprinimo, tuo didesnė tikimybė, kad vaikas nesusidoros su gyvenimo pateikiamais uždaviniais, todėl svarbu, kad suaugusieji padėtų vaikams valdyti elgesį ir emocijas, kad lengviau būtų įveikti besikeičiančius visuomenės reikalavimus, kad elgesio ir emocijų supratimas vaikui teiktų daugiau pasitenkinimo gyvenimu. Žukauskienė (2001) taip pat yra tos nuomonės, kad jeigu vaikų elgesys ir emocijų išraiška yra nepriimtini, turi būti kuriamos intervencinės programos, kurias taikant netinkamas elgesys slopinamas, o pozityvus – įtvirtinamas. Tokių priemonių taikymas pasireiškia ne iš karto, o tik per laiką. Tada pedagogui belieka nustatyti, ar vaiko netinkamas elgesys silpnėja, ir ar stiprėja priimtinas elgesys.

Utz (2001) nuomone, ugdant išskirtinio elgesio vaikus, į veiklą būtina įtraukti pagalbininkų tinklą, bendrauti su specialistais, o svarbiausia – laiku informuoti tėvus apie pakitusį vaikų elgesį, kartu kontroliuoti situaciją ir ją valdyti. Autorės nuomone, labiausiai atsakingi už vaiką yra jo tėvai, kaip asmenys, privalantys juo rūpintis ir priimti sprendimus. Vaikų elgesį būtina pedagogiškai valdyti, jei:

- 1) vaikas pats kenčia nuo savo elgesio, patirdamas socialinių suvaržymų, t.y. sutrinka jo bendravimas su kitais;
- 2) esama žymių vaiko vystymosi sutrikimų;
- 3) vaiko elgesio pasekmės smarkiai kenkia ar net kelia grėsmę kitiems vaikams ir suaugusiesiems.

Pasak Utz (2001), pagalbą teikiančiųjų pasitarimai, nuolatinis bendravimas suteikia galimybę gauti įvairialypę informaciją, paremtą įvairiais požiūrio taškais ir taip iš esmės

palengvinamas pagalbos vaikui procesas, lengviau sudaryti pagalbos planą. Išsiaiškinama, kokių bendrų tikslų galima siekti, kokių esama papildomų pagalbos išteklių. Tokiuose pasitarimuose gali dalyvauti visa profesionalių pagalbininkų komanda, arba tik pedagogai ir tėvai. Taip tėvams parodoma, kad visiems rūpi jų vaiko gerovė. Kaip teigia Ambrukaitienė, Titenienė (2003), tėvų įtraukimas į vaiko ugdymo procesą yra būtinas, o specialistų komandos uždavinys – teikti pagalbą ne tik vaikui, bet ir jo šeimai. Pasiiekti laukiamą pedagoginę sąveiką yra sudėtinga problema, kaip ir ugdyti vaiką.

Svarbus vaidmuo, ugdant elgesio ir emocijų turinčius vaikus, tenka šeimai. Radzevičienė (2006) nurodo, kad dauguma elgesio ir emocijų problemų kyla dėl netinkamo auklėjimo stiliaus šeimoje. Vaikų elgesio ir emocijų problemų šalinimas – tai kryptingas pedagogų ir šeimos bendradarbiavimas, nors šeimą įtraukti į šį procesą nėra lengva. Turi vyrauti nuoširdus abiejų pusių pasitikėjimas, noras suprasti vaiką ir jam padėti. Pagalba vaikui turi būti labai atsargi, apgalvota, pagarbi ir neneigianti šeimos gyvenimo būdo. Norint padėti vaikui, pirmiausia reikia suteikti pagalbą šeimai, todėl reikia išsiaiškinti problemos priežastį, atlikti detalią šeimos analizę.

Autorė mano, kad vaiko elgesį ir emocijas stipriai veikia iš aplinkos gaunama informacija. Vaikų elgesiui ir emocijoms modeliuoti autorė rekomenduoja pasitelkti įvairias veiklas:

- 1) muziką, įvairius garsus (melodingi garsai ramina, padeda atsipalaiduoti);
- 2) spalvas, kaip emocijų ugdymo būdą (ryškios, sodrios spalvos skatina teigiamas emocijas);
- 3) kinestetines sistemas/atrakcionus (tačiau paprastus, kad nesukeltų baimės ir nepasitikėjimo jausmo);
- 4) žaidimus (jie plečia akiratį, padeda suvokti save, įgyti vidinio stabilumo).

Suslavičius (2000), Navaitis (2001), analizuoja pagalbą vaikams kaip paramą ir ypatingai pabrėžia emocinę paramą arba emocinį palaikymą tais atvejais, kai vaiko elgesys ir emocijos yra pažeistos ar sutrikdytos. Ypač tai labai svarbu šeimoje, kad vaikas suprastų jog yra priimamas, su juo artimai bendraujama, jis laikomas lygiaverčiu. Suvokdamas šeimos aplinką kaip palaikančią, vaikas ir pasaulį apskritai suvoks kaip saugų, palaikantį, draugišką. Ir priešingai, emocinis atmetimas sukelia pyktį, nepasitenkinimą, sukuria atstumą tarp šeimos narių. Parama vaikams – tai pirmiausia psichologinis konsultavimas, stengiantis įveikti vidines problemas, santykių su aplinkiniais valdymas. Psichologinė parama šeimai yra būtina, nes daug nestabilių šeimų, nepakankamai materialiai aprūpintų šeimų, todėl vaikas negali pilnavertiškai plėtoti savo gebėjimų, ilsėtis, patenkinti paprasčiausių fiziologinių poreikių. Psichologinė parama šeimai skatina atkurti arba sukurti šeimos darną ir padėti vaikui įveikti savo sunkumus.

Dervinytė-Bongarzoni (2008) apžvelgdama pagalbos galimybes EES vaikams, rekomenduoja teikti ne tik vaikui, bet ir jo šeimai kompleksinę pagalbą. Specialistų komanda, sudaryta iš vaikų ir paauglių psichiatro, psichologo, pedagogo, logopedo, socialinio darbuotojo, gali įvertinti vaiko psichosocialinę raidą, nustatyti sutrikimo prigimtį, įvertinti rizikos bei apsaugos veiksnius, parengti mokykloms elgesio valdymo ir specialaus ugdymo rekomendacijas ir taip skatinti glaudų bendradarbiavimą. Autorės manymu, bendradarbiavimas yra būtinas, kadangi institucijų, padedančių vaikams ir šeimoms, darbo metodų įvairovė suteikia platesnes pasirinkimo galimybes. Padedant vaikui, turinčiam sunkumų, bei jo šeimai galima sudaryti individualų kompleksinės pagalbos planą, kuris geriausiai atitiktų vaiko ir šeimos poreikius bei psichosocialines galimybes. Taip pat išskiriami kaip svarbūs:

1. mokytojo ir mokinio bendravimas, santykių palaikymas, tarpusavio supratimas;
2. aktyvumo valdymas – pertraukėlių per pamokas organizavimas;
3. mokyklinės aplinkos pritaikymas – pašalinių dirgiklių ir kontakto su kitais vaikais ribojimas, saugi ir patogi darbo vieta;
4. elgesio keitimas – probleminio vaiko elgesio neakcentavimas, pageidaujamo, priimtino elgesio skatinimas;
6. socialinių bei mokymosi įgūdžių formavimas.

Pagalbos kriterijus, siekiant padėti elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, kaip reikšmingus, pateikia Indrašienė, Suboč (2008):

1. pedagogo asmenybė – jo asmeninis pavyzdys, bendravimo stilius, profesinis pasirengimas, meistriškumas;
2. bendravimas – svarbus sąmoningas, pasitikėjimu pagrįstas bendravimas, siekiant įtakoti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų elgseną;
3. bendradarbiavimas su tėvais – jis veiksmingas tada, kai tėvai žino koks elgesio modelis tinkamiausias auklėjant jo vaiką, kokiais principais vadovautis, siekiant norimo rezultato;
4. motyvacijos stiprinimas – akcentuojama pagalba, nukreipta vaiko motyvacijai, vaiko elgesį pastiprinti gali jo turimas tikslas, vaiko interesų žinojimas.

Veiksmingos pagalbos teikimo EES vaikams kriterijais galima laikyti ir Žukauskienės (2001) išskirtuosius, tai:

1. taisyklių nustatymas;
2. taisyklių laikymasis;
3. iš anksto suplanuota veikla su tėvais.

Ugdomosios veiklos veiksmingumo kriterijai (Dervinytė-Bongarzoni, 2008; Indrašienė, Suboč, 2008) padeda nustatyti, ar pagalbos vaikams teikėjai dirba tikslingai:

- geba numatyti konkrečius ugdymo tikslus ir uždavinius;
- geba planuoti ugdymo turinį;
- geba parinkti ir taikyti ugdymo būdus bei metodus;
- geba parinkti mokymo ir mokymosi medžiagą;
- geba atskleisti ugdymo turinį;
- geba kurti ugdymo ir ugdymosi aplinką;
- geba naudoti laiką ir išteklius;
- geba vertinti mokinių (vaikų) pasiekimus.

Pasak Rogers (2005), dirbant su įvairių sutrikimų kamuojamais asmenimis reikia kelti klausimą ne kaip keisti asmenį, o kaip sukurti santykį, kurį asmuo panaudotų savo asmeniniam augimui. Rūpesčių kamuojamam asmeniui ne visada galima padėti taikant tam tikras procedūras ar pratimus. Daug svarbesnis yra pagalbos santykis, nes sukūrus tam tikro tipo santykį, galbūt asmuo atras savyje gebėjimą panaudoti šį santykį augimui, įvyks pokyčiai ir prasidės asmens raida.

Išsiaiškinus, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų, jį pažinus ir pripažinus su visomis neigiamomis savybėmis, galima teikti emocinę paramą (palaikymą), o kartais ir psichologinę pagalbą. Su Rogers (2005) požiūriu, kad vaikams reikia teikti pagalbą, sutampa ir lietuvių autorių tyrimais pagrįstos išvalgos: Indrašienė, Suboč (2008), Dervinytė-Bongarzoni (2008) teigia, kad gerai organizuota sociopedagoginė pagalba yra veiksminga priemonė, padedanti vaikui geriau jaustis mokykloje, sužadinti norą ne tik mokytis, bet ir dalyvauti įvairiose veiklose, pasitikėti savo jėgomis. Teikiama pagalba privalo būti įvairialypė ir veiksminga: pedagogai turi aktyviai dalyvauti suteikiant reikiamą pagalbą, į šį procesą įtraukti reikiamų specialistų pagalbos grupę, ruošti elgesio valdymo planus, keičiant vaiko aplinką ir t.t. Negalima pamiršti ir bendradarbiavimo su tėvais, įvertinti paramos šeimai būtinumą ir taip padėti vaikui įveikti su elgesiu susijusius sunkumus. Komandinis mokytojų, tėvų darbas, geranoriškai tarpusavyje dalinantis savo pastebėjimais, derinant keliamas užduotis, yra daug rezultatyvesnis už individualias pastangas. Atskiro specialisto ar vien tėvų pastangos dažniausiai būna nepakankamos įveikiant sudėtingą situaciją.

Apibendrinant pagalbos teikimą EES vaikams teorinius aspektus galima teigti, jog vaikai augdami susiduria su elgesio ir emocijų sutrikimais. Vaikų elgesio ir emocijų sutrikimus iššaukia nepalankūs socialiniai bei aplinkos veiksniai: problemos šeimoje, netinkamas auklėjimas ir netoleruotinas tėvų pavyzdys. Sutrikęs vaiko elgesys ir sutrikusios emocijos neigiamai veikia jo raidą, apsunkina bendravimą su bendraamžiais, pedagogais, tampa įvairių konfliktų šeimoje ir kitose aplinkose priežastimi.

Pagrindinėmis priežastimis, sukeliančiomis vaikų elgesio ir emocijų sutrikimus, yra nurodomos vaiko artimiausios aplinkos: šeima, kurioje vaikas gali išgyventi nepriežiūrą, tėvų nesantaiką, artimų žmonių netektį, konkurenciją; mokykla, kurioje vaikas patiria smurtą, konfliktuoja su pedagogais, jaučia aplinkinių panieką; draugai (bendraamžiai), su kuriais negeba palaikyti ilgalaikių draugiškų santykių ir kt.

Pastebima tendencija kuo greičiau atpažinti vaikus, išgyvenančius elgesio ir emocijų sutrikimus, įvertinti jų aplinką, jų besikeičiantį elgesį ir taikyti įvairius ugdymo metodus ne tik EES vaikams, bet ir teikti pagalbą tėvams, kad elgesio bei emocijų sutrikimai neprogresuotų ir tinkama linkme veiktų vaikų gyvenimą šeimoje, bendravimą mokykloje bei kitose aplinkose.

Teikiama pagalba turi būti įvairialypė ir veiksminga: pedagogai turi aktyviai dalyvauti suteikiant reikiamą pagalbą, į šį procesą įtraukti specialistus, ruošti elgesio valdymo planus, keisti vaiko aplinką ir t.t. Negalima pamiršti ir bendradarbiavimo su tėvais, įvertinti pagalbos šeimai būtinumą ir taip padėti vaikui įveikti sunkumus.

2 skyrius. PEDAGOGŲ IR TĖVŲ POŽIŪRIO, TEIKIANT PAGALBĄ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS, PRAKTINIS ASPEKTAS

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas pusiau struktūruoto interviu metodas. Kardelio (2005) teigimu, interviu, tai pokalbis pagal iš anksto paruoštus klausimus, pasiruošus išplėsti esamas pasakojimo temas. Šis metodas veiksmingai leidžia siekti numatyto tikslo, nes tai giluminis vienos nedidelės socialinės realybės pjūvis, kai išsamiai, nestruktūruotai, sistemingai renkamos žinios apie reiškinį ar individą (Girdzijauskienė, 2006). Pasak autorės, interviu metodas leidžia susidaryti visuminį vaizdą apie konkrečius informantų požiūrius į nagrinėjamą temą. Žydžiūnaitė (2007) atkreipia dėmesį į kokybinio tyrimo klausimus ir teigia, kad interviu turi plėtotis palaipsniui aukštin, vystant pateiktus klausimus ir iškeltas hipotezes. Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė (2008) pabrėžia, kad kokybiniam tyrimui atlikti svarbi visuma tyrimo principų, priemonių ir būdų, kurie padeda siekti tyrimo tikslo. Todėl atkreipiamas dėmesys į tyrimo objekto parinkimą, į korektišką klausimų suformulavimą, į imties nustatymą, į tyrimo duomenų analizės parinkimą. Autorių nuomone, „interviu siekiama suvokti informantų patirtį, sužinoti nuomones tiriamu klausimu, kurias jie išsako savais žodžiais. Būtina kokybinio tyrimo sąlyga – savos terminologijos ir išankstinių schemų neprimetimas, rėmimasis informantų vartojamais terminais“ (p.152-153).

Vadovautasi prielaida, kad požiūriai yra realiai suvokiami, nes abipusiai bendrauja ir bendradarbiauja tiek Vaikų su negalia centro klientai (vaikai), tiek klientų tėvai, tiek pedagogai. Naudojamas pusiau struktūruotas interviu, t. y. toks metodas, kai tyrėjas iš anksto numato klausimus, į kuriuos nori gauti atsakymą, o skales konstruoja po to, kai tiriamieji atsako į klausimus. Šis interviu atliktas, siekiant išsiaiškinti pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams pedagogu ir tėvu požiūriu. Naudojant šį metodą galima pasižymėti įvairius komentarus, pastabas, nuomones, galima pateikti papildomus klausimus, siekiant tikslesnio atsakymo į klausimą (tuo pusiau struktūruotas interviu skiriasi nuo struktūruoto).

Šiuo atveju į pagalbos teikimą žiūrima priklausomai nuo aplinkos, kurioje ši pagalba teikiama ir plėtojama, taip pat siekiama suprasti, kaip praktikoje atliekami veiksmai priklauso nuo pasirinktos pagalbos veiksmingumo. Manoma, kad interviu metu pedagogai kritiškai įvertins turimą patirtį teikiant pagalbą ir pateiks platesnį požiūrį į pagalbos teikimo reikalingumą ne tik kaip į vieno žmogaus problemą, bet ir kaip į institucijos darbuotojų bei tėvų sąveiką.

Taip pat apklausti ir elgesio bei emocijų sutrikimų turinčių vaikų tėvai. Jų nuomonės išsiaiškinimas apie veiksmingos pagalbos teikimą vaikams gali būti svarbios, nes gali paskatinti specialiuosius pedagogus ieškoti geresnių bendradarbiavimo būdų su tėvais.

Siekiant išsiaiškinti ugdytinių elgesio problemas ir kokios jų įveikai taikomos priemonės, taikyta atvejo analizė. Tai toks tyrimo būdas, kai pasirenkamas vieno ar kelių subjektų, stebėjimas. Šis būdas taikomas įvairioms elgesio modifikacijoms tirti, t. y. tyrėjo siekis pakeisti individo elgesį. Atvejo analizė plačiai naudojama mokyklose, nes padeda spręsti įvairias praktines (taip pat ir pedagogines) situacijas. (Atvejo analizės metodas, 2011)

Pagrindinis respondentų atrankos kriterijus – tai, kad pedagogai tiesiogiai dirba su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais, tėvai augina elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius vaikus, o vaikai lanko Vaikų su negale centrą.

Duomenų rinkimo eiga: tyrimo duomenys rinkti 2012 m. spalio mėnesį, interviu trukmė apie 1 val. Respondentams buvo pateikti klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti, kokios priežastys sukelia elgesio ir emocijų sutrikimus; kokia elgesio ir emocijų išraiškos įvairovė vyrauja; kokie pagalbos būdai taikomi tokių sutrikimų turintiems vaikams; ar teikiama veiksminga pagalba vaikams, ar pedagogai geba reaguoti ir valdyti vaikų elgesį, ar pagalba yra veiksminga ir su kokiomis problemomis susiduriama teikiant pagalbą; kas numatoma daryti, siekiant gerinti pagalbos veiksmingumą.

Duomenų analizės eigos pagrindinės dalys: interviu teksto surašymas ranka į protokolus (vėliau protokolus perrašant kompiuteriu); interviu skaitymas ir analizavimas, nustatant smulkesnes subkategorijas ir formuojant apibendrintas kategorijas; tyrimo rezultatų pateikimas, duomenų interpretavimas, išvadų formulavimas.

Interviu klausimynas sudarytas remiantis pasirinkta magistro darbo tema ir siekiant gauti daugiausiai informacijos tikslui atskleisti. Tyrime naudoti klausimai pateikiami 1, 2, 3, 4 prieduose.

2.2. Respondentai

Tyrimo dalyvavo 6 pedagogai iš Vaikų su negale centro. Visi pedagogai turi darbo praktikos, ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų problemų. Darbuotojų atrankos kriterijai: aukštasis profesinis specialiojo pedagogo išsimokslinimas; ne mažesnė kaip trijų metų pedagoginio darbo patirtis – viena respondentė dirba 6 metai, dvi respondentės dirba jau 8 metai, viena respondentė – 12 metų, viena respondentė – 14 metų ir viena respondentė – 15 metų. Darbo patirties kriterijus svarbus todėl, kad didesnę darbo patirtį turinčios darbuotojos gali pateikti daug naudingos informacijos apie EES vaikų ugdymą, pasidalinti patirtimi su

jaunesnėmis kolegėmis. Respondentų amžius; 35 – 49 metai (viena respondentė pensinio amžiaus, ji yra močiutė ir globoja žuvusios dukters vaiką).

Taip pat tyrime dalyvavo 6 tėvai (5 mamos ir viena globėja), kurių vaikai turi elgesio ir emocijų sutrikimų ir lanko Vaikų su negale centrą. Tėvų amžius: nuo 52 iki 35 metų (1 vaiko globėja – pensinio amžiaus), darbinė padėtis: šiuo metu dirba 2 respondentės, nedirba 3 respondentės, 1 respondentė (globėja) – gauna pensiją. Atliktos 3 vaikų, kurie lanko Vaikų su negale centrą, atvejų analizės, jie taip pat atsakė į pateiktus klausimus (žr. 3 priedą). Interviu dalyvavo 1 mokytoja (žr. protokolą Nr. 16) ir 1 auklėtoja (žr. protokolą Nr. 17), kurios atsakė į klausimus, kaip sekasi dirbti su EES vaikais, kokias priemones naudoja ugdytinių pozityvaus elgesio palaikymui, kokius taiko elgesio valdymo būdus. Respondentai užkoduoti: vaikų vardai pakeisti (nuo P iki V, protokolai Nr. 13, 14, 15), pedagogų vardai žymimi raidėmis (nuo G iki N, protokolai Nr. 7, 8, 9, 10, 11, 12)¹, nurodytas amžius, darbo stažas ir įgyta specialybė; tėvų vardai žymimi raidėmis (nuo A iki F, protokolai Nr.1,2, 3, 4, 5, 6), nurodytas amžius, šeiminei padėtis ir darbinė padėtis. Mokytojos ir auklėtojos vardai užkoduoti raidėmis (Z, Ž, protokolai Nr. 16, 17). Respondentų kalba netaisyta.

2.3. Pedagogų požiūrio į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, tyrimo rezultatai ir analizė

Pedagogų nusiteikimas teikti pagalbą

Kontaktai su EES vaikais. Buvo įdomu sužinoti, *kaip dažnai pedagogai susiduria su EES vaikais* ? Pedagogų nuomonės pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Bendravimas su EES vaikais	Dažni kontaktai	„...per savo darbo laiką kiekvienais metais turėjau tokių vaikų, taigi susidurdavau kiekvieną dieną“[N] ¹ „Kiekvienais metais būna vaikų su žymiais elgesio ir emocijų sutrikimais, o nežymių turi visi specialiųjų poreikių vaikai... dabar turiu du tokius vaikus“[M] „Darbo praktikoje teko sutikti kelis vaikus, kuriems buvo elgesio ir emocijų sutrikimų požymiai. Dabar va kaip tik turiu klasėje vieną tokį vaiką“[L] „Klasėje tokių vaikų turiu net keletą“[K]
	Retesni kontaktai	„Savo klasėje su elgesio ir emocijų sutrikimais vaikų neturiu, bet vedu dailės užsiėmimus du kartus per savaitę ir turiu grupelėje du vaikus, turinčius su elgesio ir emocijų sutrikimų“[G]

¹Pedagogų vardai užkoduoti ir žymimi raidėmis nuo G iki N, (žr. protokolus Nr. 7, 8, 9, 10, 11, 12). Respondentų kalba netaisyta.

Vaikų su negale centre dirbantys pedagogai kiekvieną dieną bendrauja su mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų. Pedagogai nurodė, kad kiekvienais metais klasėse yra EES turinčių mokinių, tik dailės užsiėmimus vedanti pedagogė rečiau bendrauja su šiais vaikais. Kurienės, Pivorienės, (2000), Ambrukaitienės, Titenienės, (2003) pastebėjimais, pedagogai kasdien matydami vaiką gali lengvai pastebėti permainas jo elgesyje – nulūdimą, išsiblaškimą, pyktį, pasimetimą, abejingumą.

Kasmet yra vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, tik jų skaičius būna skirtingas – vienais metais daugiau, kitais mažiau. Vadinasi, išlieka tendencija, kad darbuotojai, turintys specialiojo pedagogo išsilavinimą, bus reikalingi, nes jie profesionaliai gali padėti sutrikimų turintiems vaikams ir jų tėvams.

Pedagogų patiriami jausmai ir nuotaikos užsiėmimų metu. Dar pakankamai dažnai į EES vaikus žiūrima gana nepalankiai. Interviu metu buvo siekiama sužinoti, su kokiais jausmais ir nuotaikomis pedagogai eina į pamokas ir užsiėmimus ir grįžta iš jų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Patiriami jausmai	Nerimas, beviltiškumas	„Einu į pamokas su nerimu. Taip, taip su nerimu. Nors ir tiek metų dirbu, bet vis tiek nerimauju, net kartais apimdavo beviltiškumo jausmas. Stengiesi kažką padaryti ir matai, kad nesiseka, beviltiška“ [K];
	Bejėgiškumas	„Jaučiu kartais bejėgiškumą“ [J]; „Dažnai pajaučiu ir kaltės jausmą, tai būna po pamokų, kai pasijunti bejėgis prieš mokinius“ [G]
	Vaikų nekaltinimas	„suprantu, kad vaikai dėl to nekalti“ [G]
	Menka savitvarda	„Aš kartais nesusivaldau“ [G]
	Griežtumas, pyktis	„Būnu griežta ir piktoka“ [G]
Išgyvenamos nuotaikos	Gera nuotaika	„Į užsiėmimus einu gerai nusiteikusi... [N]; „Dažniausiai esu gerai nusiteikusi“ [L]
	Patenkinama nuotaika	„Labai blogai nesijaučiu. Į pamokas einu normaliai nusiteikusi“ [M]
	Nusiteikimas produktyviam darbui	Žinau ko einu, pas kokius vaikus einu, todėl nusiteikiu produktyviam darbui“ [M];
	Pozityvus nusiteikimas	„Laikau save optimiste“ [L]
Išgyvenami jausmai	Neigiami jausmai	„... imdavo pyktis“[N]; „Išgyvenu sunkius, neigiamus išgyvenimus – baimę, skausmą, sielvartą“[J]; „kamuoja kaltės, pykčio, kartais net nepilnavertiškumo, pažeminimo jausmas[G]
	Negebėjimas suprasti	„Išgyvenu įvairius jausmus: negebėjimą suprasti vaiko poelgių“ [M]
	Nesusivaldymas	„Kartais kyla noras gerai supurtyti, panaudoti jėgą ar viską palikus išeiti...“[K]

Šinkariovos (2010) pastebėjimu, EES vaikams per pamoką sunku kontroliuoti savo elgesį, todėl pedagogai, bendraudami su EES vaikais, išgyvena įvairius jausmus ir nuotaikas. Taip pat respondentės nurodo, jog į pamokas eina ir užsiėmimų metu išgyvena įvairius jausmus: pyktį, baimę, bejėgiškumą, kaltę, nepilnavertiškumą.

Galima daryti prielaidą, kad pedagogai gerai žino, su kokius sutrikimus turinčiais vaikais jie dirba, todėl atsakingai ruošiasi užsiėmimams ir tikisi, kad pavyks išvengti konfliktinių situacijų. Dirbdami su EES vaikais pedagogai nėra užtikrinti, kad pavyks sėkmingai atlikti numatytas veiklas, nes vaikai gali pasielgti neprognozuojamai ir užsiėmimų metu tenka keisti veiklos kryptį, todėl pedagogės stengiasi neparodyti vaikams savo jausmų:

nuolat save kontroliuoja: „...*vis save kontroliuoju*“ [N];

vengia stereotipinių nuostatų: „*Stengiuosi nesusikurti išankstinės nuostatos prieš mokinius, visada bandau išlaikyti draugiškus santykius*“ [G];

reflektuoja veiklą: „*Visada vakare namie permąstau, kaip praėjo diena darbe ar tinkamus metodus, būdus taikiau elgesio koregavimui*“ [J];

jaučia apatiškumą: „*Pradedi galvoti, jog tokie vaikai tiesiog negali kontroliuoti savo elgesio, jiems savaime taip gaunasi*“ [L].

Pateiktos nuomonės rodo, kad pedagogai į užsiėmimus eina nusiteikę įvairiai: būna ir geros nuotaikos, ir puikiai pasiruošę užsiėmimams, susiplanavę veiklą, tačiau kartais jaučia nerimą, bejėgiškumą, kaltės jausmą, jeigu tenka kartais sudrausminti vaikus ar supykti ant jų už netinkamą elgesį.

Pedagogės, bendraudamos su EES vaikais, išgyvena įvairius jausmus, ypač tais atvejais, kai per pamoką nepavyksta pasiekti užsibrėžtų tikslų, kai vaikai savo elgesiu sutrikdo pamokos eigą.

Veiksmingą bendravimą su EES vaikais lemia gebėjimas valdyti savo jausmus ir emocijas, vaikų įtraukimas į veiklą, tokia pamokos struktūra, kurioje neliktų vietos neplanuotiems veiksams ir panašiai.

Pedagogų gebėjimas valdyti vaikų elgseną įvairiose situacijose

Pedagogų stebėta vaikų elgsena. Pedagogai pateikė nuomones apie tai, su kokiais atvejais jiems teko susidurti, bendraujant su EES vaikais (žr. 3 lentelę).

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Konfliktinės situacijos	Nenumatyti veiksmai	„Per vieną užsiėmimą vienas vaikas išsikirpo sau sruogą plaukų. Tai tas man išliko įsimintiniausia“[N]
	Daiktų gadinimas	„Per keletą akimirkų buvo išardytas tualetų bakelis, visi šlangeliai nuleisti į kitą unitazą“[M]
	Agresyvus elgesys	„Negalėdama įveikti užduoties, mergaitė pradėjo agresyviai elgtis, plėšyti sąsiuvinį, mėtyti nuo stalo viską. Pasakius, kad taip elgtis negalima, ji pradėjo isteriškai šaukti“[K]
	Provokuojantis elgesys	„...berniukas pradėjo provokuoti klasės draugą – mėtyti į jį įvairius daiktus, garsiai kalbėti, galų gale – muštis“[J]

Vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, dažnai elgiasi nenumatyta. Jie kartais sugadina, išardo daiktus, elgiasi agresyviai, juos ištinka isterijos priepuoliai. Psichologų manymu, tokie veiksmai neturi tyčinio pobūdžio, jie atliekami spontaniškai tam tikrose situacijose (Maslow, 2006). Pedagogai papasakojo įsimintiniausius atvejus iš savo darbo praktikos:

1. Vaiko neprognozuojamas elgesys: „*Aš nusisukau paduoti klijų priklijuoti paveikslėliui, o berniukas pasiėmęs žirkles nusikirpo plaukų sruogą iki pat odos. Jis tai padarė taip greit, kad net nesureagavau. Nežinau net kaip tai pavadinti, ar labai įsimintinas, ar labai blogas, ar pusiau blogas įvykis. Tiesiog taip atsitiko, ir nėra jokie paaiškinimo*“ [N];

2. Netoleruotinas elgesys: „*Kitas vaikas, paprašius atlikti užduotį, šoko nuo stalo, nubėgo į kitą patalpą ir palindo po stalu. Į klausimą, kodėl taip elgiasi, atsakė, kad „dabar tu mane muši“.* Nors nesu niekada mušusi [M];

Respondenčių pasakojimai iliustruoja, kad jos nuolat pergyvena dėl nenumatytų vaikų veiksmų. Vaikai dažnai elgiasi neprognozuojamai, todėl kelia grėsmę aplinkiniams ir patys sau, jų veiksmai sukelia sumaištį užsiėmimų metu.

3. Netinkamas elgesys: „*...to berniuko, turinčio elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesys netinkamas kiekvieną dieną: ima kitių daiktus, jei ką padaro negerai apkaltina kitus, tyčia ką nors sugadina. Klasės vaikai nenori su juo net bendrauti. Dėl to jis, manau, jaučiasi atstumtas, tuomet klasės pripažinimą stengiasi išsikovoti netinkamai elgdamasi. Per darbų pamoką ypatingai jį reikia stebėti, nes jis kai reikia siuvinėti, su adata badosi sau ranką arba kai klijuojame darbelius, laižo klijus. Tai va, tokiais atvejais atrodo kad nebežinai kaip pasielgti*“ [L];

Pedagogė jaučia nerimą ir nežino ką daryti dėl vaiko elgesio, nes vaikas linkęs tyčia gadinti daiktus ir taip atkreipti aplinkinių dėmesį, todėl jį reikia nuolat stebėti ne tik pamokų metu, bet ir per pertraukas.

4. Konfliktiškas elgesys: *„Konfliktas prasidėjo ir su kitais klasės vaikais, bei manimi. Teko šį berniuką izoliuoti, nes jis kliudė darbui. Gal ir nelabai tinkamas būdas, bet aš į pagalbą kviečiuosi kūno kultūros mokytoją. Berniukui jis yra autoritetas, jo klausio, matyt pats nori tokiu būti. Mokytojas išsivedė berniuką į savo kabinetą, davė kamuolį, kažką žaidė. Kitaip nepakluso mano prašymams ir nurodymams. Kai jis apsiramino, sugrįžom į klasę ir bandžiau su juo kalbėtis apie jo elgesį, tačiau pastebėjau, jog jis nė kiek nereaguoja. Panašios situacijos kartojasi dažnai. Net nebežinau ką daryti“ [J];*

Respondenčių papasakoti atvejai rodo, kad joms tenka išgyventi baimę dėl agresyvaus vaikų elgesio ir imtis tokių elgesio valdymo būdų, kurie galbūt nėra visai priimti pedagoginiu požiūriu, tačiau tokiose konfliktinėse situacijose jie yra veiksmingi.

5. Pozityvus elgesys: *„Kartą susiklostė tokia situacija, ir fizinio lavinimo metu viena klasės mergaitė netyčia sužalojo šitą berniuką. Mergaitė buvo pavyzdinga, gera mokinė. Klasės valandėlės metu aš pati kaip klasės vadovė pasiūliau vaikams aplankyti sužeistą klasės draugą. Visa klasė buvo priešišškai nusiteikusi. Aš labai džiaugiausi savo auklėtinais, nes jie buvo sugebantys turėti savo nuomonę, ir po didelių svarstymų mes tą berniuką aplankėme, nunešėme saldumynų, pabendravome, palinkėjome pasveikti ir greičiau grįžti į mokyklą. Kai klasės draugas pasveikęs grįžo į mokyklą, mergaitės dažnai pasakodavo, kad pasikeitė jų santykiai, berniukas nebeužgaulioja klasės draugų, nebesispjauo mergaitėms. Taip pat aš pati pastebėjau, kad nebespardydavo mano klasės durų“ [G].*

Šis atvejis parodė, kad konfliktinė situacija gali pakeisti vaikų santykius pozityvia linkme, nes EES turinčio vaiko elgesys akivaizdžiai pasikeitė draugų atžvilgiu – jis tapo draugiškesnis, ramesnis, daug geriau elgiasi su mergaitėmis. Vadinasi, kartais gerumas ir atjauta gali padėti įveikti su elgesiu susijusias problemas.

Visos pedagogės nurodė, kad vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, dažnai elgiasi spontaniškai ir labai sunku paaiškinti jų poelgius, todėl pedagogės imasi netradicinių priemonių, nes nebemato kitos išeities – kviečiasi į pagalbą kitus pedagogus arba ignoruoja vaiko elgesį ir stengiasi išlaukti, kol baigsis netinkamas poelgis.

Matyti, kad elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams patinka dėmesys, klasės draugų rodomas draugiškumas, todėl jie patys ima elgtis daug geriau, jų elgesys keičiasi.

Pedagogų reagavimas į vaikų elgesį

Vaikų elgesio įtaka kitiems vaikams. Pedagogų buvo paprašyta papasakoti, ar EES vaikų elgesys lemia toje pačioje aplinkoje esančių vaikų elgesį? (žr. 4 lentelę).

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Netinkamo elgesio įtaka	Blaško dėmesį	„...blaško ir kitų vaikų dėmesį“ [N]; „... per pamokas blaškosi, kalbina kitus“ [K]
	Trukdo susikaupti	„... nebegali susikaupti ir kiti vaikai“ [K]; „...per įvairius tokius konfliktus negali kiti vaikai susikaupti ir normaliai atlikti jiems paskirtas užduotis“ [J]
	Išveda iš pusiausvyros	„Žinoma, vaikai negalvoja apie nepaklusnumą, negalvoja, kad išveda iš pusiausvyros kitus vaikus“ [M]
	Elgesio pamėgdžiojimas	„Toks elgesys, na kaip nepaklusnus, žeidžiantis, netoleruotinas, yra tarsi užkrečiamas“ [L]; „Kartais pasitaiko, kad vaikai užsimano pamėgdžioti ir įsijausti, arba tapti panašiu, į tą kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų“ [G]

EES vaikų elgesys per pamokas dažnai nulemia pamokos kokybę, blaško kitų vaikų dėmesį, dažnai jų elgesiu susidomi ir kiti vaikai, pamėgdžioja. Pedagogų nuomonės sutampa su East, Evans (2008) pastebėjimais, kad EES vaikai pedagogams kelia didelį susirūpinimą, o pagrindinė priežastis – neigiama įtaka, kurią šie vaikai gali daryti kitiems mokiniams, todėl reikalauja didesnių pedagogų laiko ir energijos sąnaudų.

Pedagogės išsiaiškino, kad vaikai blogai elgiasi ne tik mokykloje:

nerimas dėl netinkamo elgesio: „Dažnai tėvai pasakoja apie jų netinkamą elgesį namuose, lauke, nuvažiavus į svečius ir kitose vietose“ [N];

nemalonumo jausmas: „Žodžiu, visur nemalonu dėl jų“ [N].

Matyti, kad vaikai netinkamai elgiasi ir kitose aplinkose, todėl pedagogai pastebi, jog tėvai nuolat išgyvena gėdos jausmą. Pedagogės nerimauja ir dėl EES vaikų elgesio įtakos kitiems vaikams. Pedagogės pastebi, kad vaikai ima pamėgdžioti, įsijaučia ir nori tapti panašūs į tą, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų. Taip gali būti todėl, kad vaikai mato, jog su sutrikimų turinčiu vaiku elgiamasi ypatingiau, atsakingiau, jam daugiau skiriama dėmesio, padedama, todėl ir kiti vaikai nori atkreipti dėmesį į save.

Pedagogės imasi įvairių priemonių, kad EES vaikai kuo mažiau konfliktuotų su kitais vaikais:

aplinkos pritaikymas: „Pirmiausiai stengiuosi klaseje palaikyti ramią atmosferą, kad nekiltų kokių konfliktų, kad visiems užtektų priemonių, kad neimtų vieni nuo kitų [K];

užimtumas: „...stengiuosi, kad būtų užsiėmę prie užduoties ir neliktų laiko matyti kitus“ [K].

Pedagogės kuria ramią aplinką, parenka priemones, numato įvairias, patrauklias užduotis. Taip stengiasi išlaikyti klasėje darbingą nuotaiką, įtraukia visus vaikus į veiklą ir neleidžia EES vaikams savo elgesiu trikdyti užsiėmimų:

rimties išlaikymas: „... nukreipti vaikų dėmesį ir rimtai užsiimti per pamoką“ [J];

noras atsiriboti: „Tikrai kartais daug geriau, kai to vaiko nėra pamokoje“ [J].

Iš pateikto atsakymo matyti, kad kartais pedagogės pagalvoja apie tokio vaiko atskyrimą, nes būtų daug ramiau klasėje ir nekiltų problemų. Tačiau tai kraštutiniais atvejais kylančios mintys, kai nebematoma kitos išeities.

Vaikų savo elgesio suvokimas ir savipagalbos galimybės. Pedagogės pareiškė nuomonės apie tai, ar EES vaikai gali suvokti savo elgesį ir padėti sau be pedagogų pagalbos? (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Elgesio suvokimas ir pagalbos būtinybė	Nesuvokia savo elgesio	„Jie niekaip negali suvokti savo elgesio ir padėti patys sau. Tokie vaikai daro tai, kas jiems šauna į galvą nė nepagalvodami apie pasekmes[N], „Jiems labai sunku patiems susivaldyti“ [L]
	Pedagogų pagalba	„Tokiems vaikams reikalinga pedagogo pagalba...“ [M]; „Jiems labai būtina pedagogo pagalba, parama, supratimas ir pozityvus požiūris“ [L]
	Komandinė pagalba	„Juos nuolat būtina stebėti, nes nuolat imasi pavojingos veiklos. Apskritai be kitų pagalbos jiems būtų sunku“ [K]; „... jam gali padėti tik pedagogai, ir visa specialistų komanda, kur svarbiausią vaidmenį bendradarbiaujant turi ir tėvai“ [G]

Analizuojant respondenčių atsakymus išaiškėjo, kad dauguma EES vaikų nesugeba savarankiškai susitvarkyti su užplūdusiomis emocijomis ir jausmais. Respondentės vieningai teigia, kad elgesio ir emocijų sutrikimų turintys vaikai nesuvokia savo elgesio, negeba jo kontroliuoti, šiuos vaikus reikia nuolat stebėti: tiek namuose, tiek institucijoje. Ir šis procesas turi būti nuolatinis, nuoseklus, nes vienkartinė parama negali įveikti sutrikimų sukeliama netinkamo elgesio:

pedagogų pagalba: „...reikalinga pedagogų pagalba, ir ne tik pedagogų“ [N];

medikų pagalba: „...dažnai reikia ir medikų pagalbos, nes šalia ugdymo reikalingas ir gydymas“ [N];

psichologo pagalba: „*Labai svarbus specialistas – psichologas*“[N];

kompleksinė pagalba: „*Apskritai be kitų pagalbos jiems būtų sunku, čia turiu galvoj visus įstaigos darbuotojus, o taip pat ir vaikų tėvus*“[K]; *nėra vieno žmogaus, kuris gali padėti vaikui. Pedagogas taip pat vienas negali padėti vaikui, pirmoji institucija tai būtų šeima, kurioje vaikas auga*“[G].

Galima daryti prielaidą, kad dažnai EES vaikams be pedagogų pagalbos dar reikia medikų ir psichologo pagalbos, nes turimiems sutrikimams būtinas ir medikamentinis gydymas. Patys pirmieji ir artimiausi pagalbininkai, galintys padėti vaikui suvokti savo elgesį, yra tėvai ir pedagogai.

Vaikų elgesio valdymas. Be kitų pagalbos EES vaikai negali patys sau padėti susidoroti su iškilusiomis problemomis, nes jie negeba įvertinti savo elgesio. Siekta išsiaiškinti, *kokios priemonės pedagogams padėtų veiksmingiau dirbti su EES vaikais?* (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Veiksmingesnio darbo priemonės	Pedagogo kompetencija	„...labai svarbu yra pedagogo kompetentingumas, emocinis atsparumas ir kūrybiškumas“[N]
	Nustatytos taisyklės	„Vaikai turi žinoti taisykles ir jų laikytis“[M]
	Bendravimas su tėvais	„Šnekėtis su tėvais, kad negalima taikyti vaikui griežtų bausmių...“[G], „Taip pat šeimos konsultavimas“[J]
	Motyvacijos stiprinimas	„Reikėtų taikyti priemones vaiko elgesiui pastiprinti“[J]

Pasak Rogers (2005), Indrašienės, Subač (2008), dirbant su įvairių sutrikimų ir konfliktų kamuojamais asmenimis reikia kelti klausimą ne kaip keisti asmenį, o kaip sukurti santykį, kurį asmuo panaudotų savo asmeniniam augimui.

Pedagogų pastebėjimai sutampa su autorių mintimis, nes tik gerai organizuota sociopedagoginė pagalba yra veiksminga priemonė, padedanti vaikui geriau jaustis mokykloje, sužadinti norą ne tik mokytis, bet ir dalyvauti įvairiose veiklose, pasitikėti savo jėgomis. Veiksmingesniam darbui su EES vaikais įtakos turi meilė pasirinktam darbui ir vaikams:

meilė darbui: „...reikia paprasčiausiai mėgti savo darbą“[N];

meilė vaikams: „*Jeigu nemylėsi šalia esančio ir nenorėsi jam padėti, jokios priemonės nebus veiksmingos*“[N].

Vaiko sutrikimo pripažinimas ir susitelkimas darbu su EES vaikais daro veiksmingesnį:

sutrikimo pripažinimas: „*Kai tėvai pripažįsta savo vaiko sutrikimus, nežiūri į jį kaip į visiškai neįgalų*“ [L];

sutelktas darbas: „...*tada lengviau visiems sutelktai dirbti ir pasiekti rezultatų*“ [L].

Dėmesingumas ir vaiko palaikymas leidžia taikyti veiksmingesnes darbo priemones:

dėmesys: „...*reikia kad visi vaiko aplinkoje esantys žmonės būtų dėmesingi, nenurašytų*“ vaiko [G];

palaikymas: „...*nelaikytų jo beviltišku arba kvailu, nemokytinu*“ [G].

Veiksmingesnį darbą lemia geri pedagogų ir vaikų santykiai:

bendravimas: „...*padeda įvairūs mokymo, bendravimo būdai*“ [J];

geri tarpusavio ryšiai: „*geras specialiojo pedagogo ir mokinio kontaktas*“;

geri santykiai: „*geras santykių palaikymas, tarpusavio supratimas*“ [J].

Galima daryti išvadą, kad veiksmingesnis darbas su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais bus tada, kai bus apjungtos bendros pajėgos - pedagogai, tėvai, vaikai. Teikiama pagalba privalo būti ir įvairialypė, ir veiksminga, į šį procesą įtraukiant reikiamų specialistų pagalbos grupę, ruošiant elgesio valdymo planus, keičiant vaiko aplinką ir t.t. Negalima pamiršti ir bendradarbiavimo su tėvais, įvertinti paramos šeimai būtinumą ir taip siekti veiksmingesnio darbo.

2.4. Tėvų požiūrio į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, tyrimo rezultatai ir analizė

Tėvų nerimastingumas vaiko sutrikimų atveju

Vaiko elgesio ir emocijų simptomatika. Tėvų buvo paprašyta pasidalinti mintimis apie tai, *kokią pastebėjo pakitusį vaiko elgesį ir kokias nestabilias emocijas?* (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Vaiko elgsenos raiška	Judrumas	„Judresnė už kitus... tai tą padariusi, tai tą...“ [C] ²
	Neklausymas	„...neklauso... visko prikrevčia“ [B]
	Kūrybiškumas	„Visada prisigalvodavo... ką nors veikti...“ [B]
	Melavimas	„Nu jau meluoti visada meluoja...“ [D]
	Nedrausmingumas	„...nedrausmingas, mokytoja skundžiasi, sunku susikalbėti...“ [E]
	Išsiblaškytas	„...labiausiai ji nereaguodavo ką jai sakai“ [F]

² Tėvų vardai užkoduoti ir žymimi raidėmis nuo A iki F (žr. protokolus Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Respondentų kalba netaisyta.

EES vaiko elgesys dažnai skiriasi nuo tikėtino jo amžiaus vaikų elgesio. Tėvai pastebi, jog jų vaikas labiau uišsiblaškęs, judresnis, nedrausmingesnis nei kiti jo bendraamžiai. Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad tiksliai nubrėžti liniją tarp tinkamo ir netinkamo elgesio yra labai sunku, nes, jei netinkamas elgesys pasireiškia epizodiškai, jis nėra laikomas sutrikimu. Vaikai, turintys specifinių elgesio problemų, pasižymi ilgalaikiais elgesio kraštutinumais įvairiose situacijose.

Iš respondentų atsakymų matyti, kad tėvams vaikas atrodė kaip ir kiti vaikai, ir tik pradėjus lankyti darželį ar dažniau bendrauti su bendraamžiais pastebėjo, kad vaiko elgesys kelia susirūpinimą:

pastebėtas konfliktiškas elgesys: *„Tai va, na ir kai jį jau kokių 5 metų išsivesdavau į kiemą pastebėdavau, kad kiti vaikai žaidžia gražiausiai, o jis dažniausiai atimdavo nuo kokio vaiko žaislą ir bėgiodavo, net nežaisdavo su tuo žaislu, tai užduodavo kokiam vaikui, sukeldavo peštynes“ [A];*

pastebėtas kitoks elgesys: *„Tikrai nuo pat gimimo jis kitoks, tik galvojau kad čia toks charakteris. Nu ne pasirodo, kad čia kažkas daugiau, kaip ir liga, kaip ir kažkoks sutrikimas“ [D];*

nekreipimas dėmesio į vaiko elgesį: *„Ko gero dar prieš mokyklą pastebėjom... Bet nekreipėm į tai dėmesio, kiek yra panašiai besielgiančių vaikų. Visi aplinkiniai sakydavo, na judrus, aktyvus vaikas, bus koks aktyvistas, visiems vadovaus...“ [E].*

Analizuojant respondentų atsakymus išaiškėjo, kad vaikų elgesio sutrikimai ir emocijų pokyčiai nėra labai ryškūs kūdikystėje ar ankstyvoje vaikystėje ir išryškėja tik tada, kai su vaiku pradama intensyviau bendrauti kitose aplinkose. Dažnai vaiko sutrikimus pastebi ne patys tėvai, o kiti asmenys – darželių auklėtojos, mokytojos, socialiniai pedagogai, psichologai. Kaffemanienė, Tereikienė (2003), tyrinėjusios specialistų suteiktų paslaugų vaikui ir šeimai pobūdį, pažymi, kad išsiskiriantį elgesį galima laikyti signalu aplinkai. Autorių nuomone, dauguma vaikų tiesiog nemoka bendrauti, neklusnūs ir negatyvūs būna tik namie arba darželyje, o kitoje aplinkoje jie elgiasi tinkamai.

Tėvų požiūris į EES turinčio vaiko sutrikimus. Tėvai papasakojo, *kokias išgyveno reakcijas, nustačius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų* (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Reakcija į vaiko	Neigimas	„Nesitikėjome... nustebome“ [A]
	Dėmesio nekreipimas	„Nekreipiau dėmesio, maniau išaugs“ [B]; „Nieko nesupratau tuo momentu... atrodė... pasikeis“ [E]
	Pasmerkimo baimė	„Bijojau draugėms pasakoti, ir giminės artimieji iki šiol ne visi žino“ [F]

sutrikimus	Skausmas	„...buvo reakcija skausminga... labai verkiau“[C]; „...tragiška...“[D]
------------	----------	---

Tėvai kartais slepia vaiko sutrikimus, nes bijo neigiamos reakcijos iš aplinkinių, bijo, kad iš vaiko bus tyčiojamasi. Vėliau visi turėjo pripažinti, kad jų vaikui nustatytas elgesio ir emocijų sutrikimas. Tėvų požiūris sutampa su autorės (Bagdanavičienė, 2007) pastebėjimu, kad tėvai jautriai reaguoja į esamą vaiko elgesio problemą arba net nenori jos pripažinti. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai tėvai šalinasi atsakomybės už savo vaiko auklėjimą arba nežino, ką toliau reikės daryti, yra nusivylę:

nežinia: „Pastebėjau, kad nieko gera nebus, kad vis problemų daugėja ir sūnaus elgesys nesikeičia tik blogėja“[B];

susitaikymas: „Bet, ką darysi, susitaikiau su ta mintimi. Ką padarysi, kartais ir blogiau būna“ [D]; „Teks susitaikyti“[C].

Galima daryti išvadą, kad pripažinus vaiko sutrikimą, tėvų bendravimas su vaiku būna nevienodas – vieni tėvai vaikui pradeda skirti labai didelį dėmesį, rūpestį, kiti – negeba rasti bendros kalbos.

Tėvų bendravimas su vaiku. Interviu metu siekta išsiaiškinti, *kaip tėvams sekasi bendrauti su vaiku?* (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Bendravimo raiška	Lepinimas	„...visas užgaidas pildėme, kad tik ramesnis būtų, sunkus tas bendravimas, gal jį išlepinome per daug“[A]
	Bendravimo stoka	„Sūnus būna įstaigoje visą savaitę, pasiimam penktadienį. Pirmadienį vėl atvežam“[B]
	Patenkinamas bendravimas	„Kad jau labai neklausytų negaliu pasakyti. Susitariam mes“[D]; „Gal ir gerai sutartumėm, jei ne jos tas toks išsiblaškymas...“[F]
	Paklusnumo reikalavimas	„Žinokite sunkiai bendraujame su dukra. Yra labai nepaklusni“[C]; gal tai paklusnumo pageidavimas „...namuose tvyro įtampa ir nežinau kiek tai bus“[E]

Respondentai teigia, kad bendraudami su vaiku patiria daug sunkumų, ir ne visada žino, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje situacijoje:

bendravimo skirtumai: „Vaikas daro vienaip, mes norim kitaip ir nieko gero nesigauna“[A];

pataikavimas: „Sunkiai bendraujam, tikrai gal daugiau pataikaujam negu auklėjam negalim kitaip, patys nebesusigaudom kas gerai kas blogai, esam pasimetę“[A];

sunkus bendravimas: „*Kaip sakant sunkiai einasi bendrauti su sūnumi. Jis pastebėjau, sunkiai bendrauja ir su broliais ir sesėm*“ [B];

vienišumas: „*Dažniausiai žaidžia vienas*“ [B].

Indrašienė, Suboč (2008) siūlo pripažinti, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų, jį pažinti ir priimti su visomis neigiamomis savybėmis, o tada teikti emocinę paramą (palaikymą), o jei reikia – ir pagalbą.

Kai su vaiku nepalaikomi artimi ir šilti ryšiai, dažniausiai ir neieškoma būdų jiems sukurti:

griežtas bendravimas: „*Galvoju, kad griežtumas jam į naudą, nematau nieko bloga, kad tėvas griežčiau su juo elgiasi*“ [D].

Galima daryti prielaidą, kad bendravimą apsunkina žinių apie sutrikimą stoka ir įgūdžių valdyti situaciją stoka, nes tėvai patys pripažįsta, kad nežino kaip elgtis, dažnai vaikui nusileidžia, jį lepina arba nesiima jokių priemonių bendravimo kokybei pagerinti.

Tėvų reagavimas į vaiko elgesį

Vaikų elgsenos ypatumai tam tikrose situacijose. Visiems respondentams teko išgyventi bent po vieną atvejį, situaciją, kai reikėjo priimti sprendimą, kaip elgtis su vaiku (žr.10 lentelę).

10 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Elgsenos raiška	Isterijos priepuolis	„pradėjo nervintis, mėtyti žaislus iš lentynų, paskui pakrito ant žemės, rėkė“ [A]
	Agresijos priepuolis	„Puolė mušti seserį, sesers vyrą, grasino ir man“ [E]
	Savarankiškas pasišalinimas	„ji patraukė keliuku link Telšių, susistabdė mašiną ir sako, kad vežkite mane į miestą...“ [C]; „išėjo ir į pamoką neatėjo“ [F]
	Nuotykių paieška	„...pabėgo su draugais kažkur...“ [D]

Visais vaikų elgsenos atvejais respondentai kovojo su prieštariniais jausmais – nors vaikas pasielgė netinkamai, elgėsi neprognozuojamai, tėvai gailėjosi vaiko, nesiryžo bausti, stengėsi nuraminti. Tėvai nežinojo, kaip elgtis su vaiku – jį bausti ar bandyti pasikalbėti, paaiškinti, kad vaikas pasielgė negerai, sukėlė grėsmę sau, baimę ir nerimą išgyveno tėvai ir mokytojai.

Patys tėvai išgyveno įvairius jausmus:

susirūpinimą: „...dėl šventos ramybės pirkom tą žaislą. Tikrai nežinau kaip tokiu atveju ką daryti“ [A];

baimė: „Nu labiausiai išgąsdino sūnus šį rudenį, į klasę neatėjo...“ [B];

nežinia: „Nebežinojau, kaip pasielgti, ar džiaugtis ir išbučiuoti dukrą, kad atsirado ar barti ir dar kokią bausmę sugalvoti“ [C].

Iš kitos respondentės pasakojimo matyti, kad vaikui jau priskiriama žymė (stigma), nes jis nuolat patenka į nemalonias situacijas, susijusias su vagystėmis. Nors jis pats nedaro jokių nusikalstamų veiksmų, tačiau nesugeba atsispirti draugų pasiūlymams:

stigma: „Nu, bet ačiū dievui, gerai baigės. Galvą guldau, kad vaiks ne vagis, jis tik eina su vyresniais, protingesniais, nemoka atsisakyti, jam įdomu, kad papuls į bėdą – negalvoja. Čia tas jo sutrikimas ir pasirodo“ [D];

Kitu aprašytu atveju vaiko globėja išgyveno gėdą dėl aplinkinių, kurie galėjo pagalvoti, jog vaikas išlepęs, ji pati nesugeba susitvarkyti su vaiko kaprizais, o kad vaikas turi sutrikimų aplinkiniai gali ir nepagalvoti:

„... jis išsirinko labai brangų žaislą, kurio mes negalėjome sau leisti pirkti. Nu ir ką jūs manote? Žinokite, jis pradėjo nervintis, mėtyti žaislus iš lentynų, paskui pakrito ant žemės, rėkė. Man tokia gėda pasidarė, kad jūs žinotumėte. Tai va. Tai ką darysi, gavau pasiskolinti nuo sūnaus pinigų ir nupirkti tą žaislą“ [A];

Kiti pateikti pavyzdžiai rodo, kad respondentės išgyvena nuolatinį nerimą dėl vaikų poelgių, jos turi nuolat domėtis ką veikia vaikas, kur yra, ar nuėjo į mokyklą, ar neatsitiko kas nors negero:

išgąstis: „...ant klasės durų rankenos auklėtojos rado pakabintą jo maišelį su drabužiais. Sūnų rado mokytoja netoliese esančiame prekybos centre... labai išsigandau“ [B];

nežinia: „Nebežinojau, kaip tokiu atveju pasielgti ar skirti kokią bausmę, ar gražiai pasikalbėti ir paaiškinti, kad vienam pavojinga vaikščioti. Ir iš vis, kaip mokytoja sako, juk jis pinigų neturėjo, o jei būtų apsigovęs, ką nors paėmęs. Baisu, net pagalvoti. Gerai dar, kad gerai baigėsi, laiku mokytojos jį rado“ [B];

baimė: „Išėjusi iš vonios einu žiūrėti ar susitvarkė. Žiūriu jos nėra savo kambaryje. Išeinu į kiemą. Nėr! ‘Na, o vieną dieną ji per pertrauką išėjo ir į pamoką neatėjo. Mokytoja išsigando... Aš irgi, o dukra kažkur pavaikščiojo, į parduotuvę buvo užsukusi ir grįžo namo“ [F];

nerimas: „Na ir ką tu galvoji, juk ji patraukė keliuku link Telšių, susistabdė mašiną ir sako, kad vežkite mane į miestą, noriu pas kūmą. Nu ką, gerai, kad žmonės mane pažinojo ir parvežė namo. Tai va po tokio atvejo aš nebežinojau, kaip pasielgti, ar džiaugtis ir išbučiuoti dukrą, kad atsirado ar barti ir dar kokią bausmę sugalvoti“ [C];

Respondentės išgyveno baimę ir rūpestį dėl agresyvaus elgesio, kadangi vaikai nori būti panašūs į suaugusiuosius, juos traukia nauji potyriai:

susirūpinimas: „... vieną kartą išėjo niekam nieko nesakęs ir parėjo išgėręs. Na tai kai neišleidau, tai prasidėjo didžiausias konfliktas“ [E];

agresyvaus elgesio baimė: *Puolė mušti seserį, sesers vyrą, grasino ir man. Teko net surišti, pasiguldžius ant žemės. Tada jis galvą pradėjo trankyti į grindis, šūkavo, klykė ir grasino. Na paskui po kurio laiko nurimo...* [E].

Pasak Maslow (2006), visais atvejais vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai yra laikomi destruktiviais (ardančiais, griauinančiais). Daugelis vaikų poelgių, kuriuos jie patys laiko normaliais, suaugusiųjų yra suprantami kaip destruktivūs (daiktų sugadinimas, išardymas, sukarpymas ir pan.). Tačiau vaikai sąmoningai nebūna destruktivūs tik tam, kad patirtų malonumą griauti – jie tik tam tikrose situacijose pasielgia netinkamai.

Nors tėvai išgyvena įvairius jausmus: išgąstį, baimę, nerimą, gėdą, tačiau noras suprasti kas atsitiko vaikui vienu ar kitu atveju, jį palaikyti ir padėti yra geriausias įrodymas, kad vaikui stengiamasi rasti pagalbos būdus, nepaisant į kokias situacijas jie patenka.

Vaikų bendravimas su draugais, pedagogais. Elgesio ir emocijų sutrikimų turintys vaikai sunkiai prisitaiko bendraamžių tarpe, pastebimi bendravimo sunkumai (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Mokymosi įvertinimas	Mokymosi rezultatai	„Šiaip jis... ir skaito, ir rašo“ [A]; „mokslo ne kaip sekasi“ [B]; „mokyti sekasi prastai“ [F]; „Mokyti sekasi neblogai, kai nori pasistengia“ [E]
	Pomėgiai	„...patinka labiausiai jam piešti“ [A];
Bendravimo sunkumai	Negebėjimas draugauti	„...nežinau apie draugus, gal neturi draugų“ [A]; „vaikai nežaidžia su ja... nebendrauja“ [F]; „su kitais mokiniais nesutaria, mušasi“ [E];
	Neklauso mokytojos	„Mokytoja sakė, kad nori atsikalbinėti, mėgsta meluoti, išsisukinėti“ [B];

Respondentų vaikai mokosi Vaikų su negale centre. Respondentė F papasakojo savo dukros istoriją:

prisitaikymo sunkumai: „...norėjau jog eitų į normalią mokyklą, bet matau, kad niekas neišgina. Ten vaikai kitokie <...> Na ten pabuvome dvi savaites ir grįžome. Bet čia visi tokie su kokiom negalėm. Tai ir mano dukrai gerai“ [F].

Respondentės pareikšta nuomonė rodo, kad „kitokiam“ vaikui sunku būti su visais ir mokyti bendrojo lavinimo mokykloje, todėl respondentė nusprendė dukrą perkelti į Vaikų su negale centrą.

Matyti, kad dauguma vaikų mokosi vidutiniškai arba jiems nelabai sekasi mokytis, nes vaikai negeba susikaupti, yra išsiblaškę, negeba ilgiau užsiimti kokia nors veikla:

mokymosi sunkumai: „...*jam mokslai ne kaip sekasi. Gal mokytysi geriau, bet yra labai išsiblaškęs, nesusikaupia, blaškosi...*“[B]; „*Mokytis sekasi prastai. <...> per pamokas nesusikaupia, ji nuolat blaškosi, juda, kruta, sukinėjasi, kalbina vaikus*“[C].

Tik viena respondentė pareiškė, jog vaikas turi pomėgių, mėgsta piešti, ir tokių veiklų metu jis būna susikaupęs, ilgiau išlieka ramus:

„*Dar gerai, kad patinka piešti, įpatingai mašinas. Tai nuperku spalvinimo knygučių, tai ir piešia kokią valandikę, tai ramu tada*“[A].

Pasak Robichaud (2007), vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, daug sunkiau negu kitiems. Tokių vaikų elgesys dažnai erzina mokytojus, nes vaikai nesutinka su mokytojų reikalavimais ir pastabomis, jie yra priekabūs, greitai supyksta, dažnai pešasi ir meluoja. Klasės draugai dažnai vengia tokių vaikų. Respondenčių išsakytos nuomonės sutampa su autorės pastebėjimais, nes vaikų elgesys siejasi ir su mokymosi rezultatais, ir su bendravimu per pamokas.

Galima daryti prielaidą, kad EES vaikų mokymosi rezultatai gali lemti jų bendravimą su klasės draugais, su mokytoja. Respondentės mano, kad vaikai neturi draugų (arba jie nežino apie vaiko draugus), kadangi jie nemoka bendrauti: mušasi, elgiasi agresyviai. Pamokų metu mokytojoms sunku dirbti, nes vaikai neklauso, yra judrūs, negeba sutelkti dėmesio. Respondentės supranta, suvokia jog jų vaikams reikalingas įpatingas dėmesys ir nuolatinis stebėjimas kaip jie bendrauja su draugais ir pedagogais, stengtis valdyti jų elgesį.

Tėvų įsitraukimas į vaiko elgesio valdymo procesą

Tėvų bendravimas su pedagogais. Tėvų įsitraukimas į vaiko ugdymo procesą yra ne tik svarbus, bet ir būtinas, nes bendravimas su pedagogais suteikia dar didesnę galimybę geriau pažinti savo vaikus ir jų problemas (žr. 12 lentelę).

12 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Dažnas bendravimas	Individualūs pokalbiai	„Visada stengiuosi pabendrauti. Kiekvieną dieną pasiimant anūką paklausiu kaip sekėsi. Pakalbame apie jo elgesį“[A]; „Bet dažniausiai akis į akį su klasės auklėtoja ar mokytojomis bendrauju, taip geriau, galiu atviriau pasišnekėti“[F]
	Pokalbiai telefonu	„ Dažnai, kai ko reikia pati mokytoja ar auklėtoja paskambina”[B]
	Susirinkimai	„Lankausi susirinkimuose“[C]; „Kai pakviečia ateinu, į tėvų susirinkimus ateinu“[D]

	Ekskursijos, šventės	„Dalyvauju visose šventėse, į ekskursijas kartu važiuoju“[C]; „Labai patinka šventėse ar popietėse dalyvauti, pasižiūrėti ką parodys vaikai“[A]
Bendravimo stoka	Nėra sąlygų	„Neturiu tokių sąlygų, kad dažniau atvažiuoti, visur „kapeikos“ byra, džiaugiamės, kad vaiks visą savaitę prižiūrėtas, galiu ramiai aplink namus suktis. Jeigu jau didelė bėda atsitiktų manau tuojau praneštų“[D]
	Kiti rūpesčiai	„Na neišeina taip, kaip reikėtų, negaliu kartais net į susirinkimą atvažiuoti... daug rūpesčių namuose, ūkis ir visa kita...“[E]

Respondentų nuomonės rodo, kad pastangos duoda teigiamų rezultatų, nes nuolat bendraudami su pedagogais jie gali geriau pažinti savo vaiką, sekti jo pokyčius, sužinoti apie pasiekimus:

sulaukia patarimų: „*Pataria, ką namie daryti, kokias užduotis, kad dukra sukauptų vis labiau dėmesį*“[F];

žino pasiekimų rezultatus: „*Supažindina mokytoja su jo darbais, mokslais*“[E];
gauna reikalingą informaciją: „*Visi visada suteikia reikalingą informaciją*“[C].

Respondentai dažniausiai linkę su pedagogais bendrauti individualiai arba telefonu, nes ne visi drįsta apie savo vaikų problemas kalbėti viešai:

skambina pedagogai: „*Dažnai, kai ko reikia pati mokytoja ar auklėtoja paskambina*“[B];

skambina tėvai: „*Jei ko reikia... paskambinu*“[D].

Tėvai labai vertina galimybę kartu su vaikais ir mokytojais dalyvauti įvairiose šventėse, popietėse, ekskursijose:

dalyvauja susirinkimuose: „*...nesu praleidusi nei vieno susirinkimo*“[A];

dalyvauja renginiuose: „*...ar šiaip klasėje organizuojamos šventės*“[A].

Tačiau veiksmingą bendravimą su pedagogais kartais riboja sunkios gyvenimo sąlygos, gausios šeimos, namų rūpesčiai:

„*...ne visada išeina ateiti. Žinau, kad permažai bendrauju, bet kiek galiu tiek*“ [B].

„*...neminu mokyklos slenkčia be reikala. Neturiu tokių sąlygų, kad dažniau atvažiuoti, visur „kapeikos“ byra, džiaugiamės, kad vaiks visą savaitę prižiūrėtas, galiu ramiai aplink namus suktis*“ [D].

„*...negaliu kartais net į susirinkimą atvažiuoti... daug rūpesčių namuose, ūkis ir visa kita...*“ [E].

Respondenčių atsakymai reiškia, kad tėvai kartu su pedagogais aptaria vaikų elgesį mokykloje, mokymosi rezultatus, su elgesio ir emocijų sutrikimais susijusias problemas,

dalyvauja renginiuose. Respondentės pripažįsta, jog reikalingas glaudus bendravimas su pedagogais, tačiau kartais tai padaryti riboja įvairios priežastys.

Hurrelmann, Unverzagt (2001), Shapiro (2008) manymu, yra daugybė galimybių išvengti elgesio ir emocijų sutrikimų, bet kiekvienam vaikui reikia individualaus kelio. Kuo daugiau rizikos faktorių ir kuo mažiau apsaugos, padrąsinimo ir pastiprinimo, tuo didesnė tikimybė, kad vaikas nesusidoros su gyvenimo pateikiamais uždaviniais, todėl svarbu, kad suaugusieji padėtų vaikams valdyti elgesį ir emocijas. Tokios galimybės suprantamos kaip glaudus tėvų bendravimas su pedagogais.

Pedagogų pagalba šeimai. Respondentai pasidalino nuomonėmis apie tai, *kokios pagalbos sulaukia iš pedagogų ir kaip pagalba padeda įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus* (žr. 13 lentelę).

13 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Pagalbos būdai	Elgesio valdymas	„...sako, kad reikia nubrėžti vaikui griežtas ribas, kur galima, kur negalima jis turi žinoti. Sako, kad turi būti viena tvarka mokykloje ir namuose“[A]
	Minimalios priežiūros poreikis	„Man geriausia pagalba, kad jis būna visa savaitę čia pas jus įstaigoje... man geriausia kad vaikas prižiūrėtas“[B]; „jau čia didžiausia pagalba, kokią gavau kad vaikas yra tokioj mokykloj, yra prižiūrėtas, pamaitintas ir dar mokomas. Nu ar aš galėčiau pati tokius dalykus padaryti?“[D]
	Patarimai, pokalbiai	„visad klausausi ką man sako, juk nesu pedagogė, neišmanau auklėjimo gudrybių, tai pasinaudoju kiekvienu pasiūlymu, kiekvienu patarimu“[E]
	Medikamentų poreikis	„Tikriausiai to sutrikimo vien auklėjimu negalima sumažinti, reikia ir vaistų. Tik bijau, kad nepriprastų“[F]; „Tai kažkokie papildai, brangūs ir tikiu kad jo elgesys ir sveikata pagerės nuo jų. Va juos naudojam jau puse mėnesio, kaip ir lyg geriau viskas atrodo“[A]
Pagalbos galimybė	Specializuotos pagalbos poreikis	„pagalvoju, gal jau yra tokių specialistų, kurie konkrečiai dirba su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais. Tada būtų jau tikrai specializuota pagalba“[C]

Respondentai nurodė pagrindinius pagalbos būdus, kuriuos jų šeimoms siūlo pedagogai: rekomenduoja valdyti elgesį, nustatant namuose ir mokykloje taisykles, pataria, pasiūlo, kaip elgtis su vaiku sudėtingesnėse situacijose, pataria kreiptis į medikus, jei pablogėja vaiko emocinė/psichinė būklė:

pokalbiai su pedagogais: „Geros ir auklėtoja ir mokytoja. Pasikalbame apie dukrą“[F];

pedagogų patarimai: „*Visada pataria, pasako, kaip reikėtų elgtis, ko nedaryti. Pasiūlo kur kreiptis, kai reikia pagalbos*“ [E]; „*Jos papasakoja, kaip reikia elgtis su vaiku, na kaip taisyti jo elgesį*“ [A].

Robichaud (2007), Zambacevičienės (2006) nuomone, norint padėti vaikams, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų, kurių menkesni socialiniai įgūdžiai, svarbu juos pastebėti ir stengtis padėti. Pagalba reikalinga ir tėvams. Kadangi pedagogai kiekvieną dieną bendrauja su vaikais, jie geriausiai mato jų problemas, todėl gali rekomenduoti tėvams, kaip geriau jiems bendrauti su vaiku. Respondentų nuomonės sutampa su autorių nuomonėmis, nes vaikų ugdymas Vaikų su negale centre jau yra suvokiamas kaip pagalbos būdas šeimai, kurioje auga elgesio ir emocijų sutrikimų turintis vaikas. Jeigu vaikai neturėtų galimybės lankyti centro, būtų sunku įsivaizduoti, kaip pedagogai galėtų padėti šiems vaikams. Specializuotos pagalbos teikimas dar labiau padėtų šeimoms įveikti sunkumus, nes vieni tėvai dažnai nesusidoroja su vaikus ištikusiomis problemomis.

Vaikų reakcija į gaunamą pagalbą. EES vaikai skirtingai reaguoja į jiems teikiamą pagalbą, apie tai respondentai pareiškė savo nuomones (žr.14 lentelę).

14 lentelė

Kategorija	Subkategorija	Leksiniai semantiniai vienetai
Reagavimas į pagalbą	Pripratimas	„ Nu manau, kad iš pradžių reaguoja, o paskui pripranta ir viskas vėl po seno. Reikia vėl jau kažką keisti“[B]; „Man atrodo, kad iš pradžių priima, o paskui matyt pripranta ir vėl nebereaguoja“[C]
	Pagalba	„nereikėtų įkyrėti su savo pagalba... ir jeigu vaikui nuolat kartosi, kad nori jam padėti, kad jam būtų geriau, dažnai būna priešinga reakcija. Reikia visur kantrybės“[C]; „ Visaip... visaip reaguoja. Kartais būna visai geras, nuoširdus, o kartais nervuojasi“[E]
	Abejingumas	„ O jam dažnai viens ir tas pats. Eina į mokyklą ir gerai yra“[D]
	Pagalbos nesuvokimas	„ Nu nežinau, ar ji supranta, kad jai teikiama pagalba...“[F]

Respondentų nuomonės rodo, kad vaikams sunkiai sekasi suprasti, jog jiems norima padėti: reakcija į pagalbą būna trumpalaikė, dažnai rodomas dėmesys juos nervina arba į siūlomą pagalbą atsakoma abejingumu:

nesuvokia, kad norima padėti: „...nelabai galiu patvirtinti, kad ji supranta pagalbos teikimą. Reaguoti reaguoja į bendravimą“ [F];

nepastebimos pagalbos veiksmingumas: „*Kuo pagalba nepastebimesnė, tuo vaikas geriau jaučiasi*“ [C];

trumpalaikis pagalbos veiksmingumas: „*Kai jis kažko labai susinervina, nepadeda jokia pagalba ir elgesys, kurį laiką nesikeičia*“ [A].

Suslavičius (2000), Navaitis (2001) nurodo, kad pagalbą vaikams reikia suvokti kaip paramą ir ypatingai pabrėžia emocinę paramą arba emocinį palaikymą tais atvejais, kai vaiko elgesys ir emocijos yra pažeistos ar sutrikdytos. Svarbu išsiaiškinti, kaip į teikiamą pagalbą reaguoja patys vaikai, ar jie supranta, kad pagalba jiems reikalinga, kad priimdami pagalbą jie tampa stipresni, labiau pasitikintys, savarankiškesni.

Matyti kad EES vaikai į teikiamą pagalbą reaguoja panašiai – nesuvokia pagalbos reikšmės, nenori jos priimti, pagalbai yra abejingi arba pagalbos suvokimas yra trumpalaikis. Tiek tėvai, tiek pedagogai turėtų pagalbą teikti neįkyriai ir nepastebimai, tada vaikai ją priims kaip savaime suvokiamą dalyką.

2.5. Vaikų pozityvaus elgesio palaikymas – atvejų analizė

Pasak Geležinienės (2009), Geležinienės, Ruškaus, Balčiūno (2008), taikomi metodai turėtų orientuotis į pozityvaus elgesio skatinimą. Nuolat palaikant pozityvų elgesį, mokant ir skatinant tinkamą elgesį, pastebimi veiksmingi pokyčiai. Autorės mintys sutampa su užsienio autorių Scott (2007) ir Mitchell (2008) mintimis, kad pagalba vaikui teikiama siekiant mokyti, stiprinti, akcentuoti, skatinti pozityvias asmens elgesio galimybes ir asmeninį poreikį pasikeisti. Skatinimas dažniausiai vyksta keičiant vaiko veiklą. Vaiko palaikymo sistema orientuota į saugios, parama grįstos aplinkos vaikui užtikrinimą, profesionalios pedagogo pagalbos vaikui, mokant ir mokantis socialinius sunkumus įveikimo strategijų, į pedagogo ir vaiko bendravimą, santykių palaikymą, tarpusavio supratimą, į netinkamo elgesio keitimą, jo neakcentuojant, bet skatinant priimtina elgesį, į savikontrolės ugdymą, mokant vaikus vertinti savo elgesį.

Elgesio palaikymo modelis siejamas su elgesio analize (stimulus – reakcija – teigiamas pastiprinimas), kartu taikant intervencijos strategijas, skatinant visuomenei priimtina elgesį, savęs pažinimu bei savikontrolė.

Ugdytinių elgesio valdyme labai svarbi pedagogo asmenybė, jo asmeninis pavyzdys, jo bendravimas su vaiku, pagrįstas pasitikėjimu, jo veiksmingas bendradarbiavimas su tėvais, patariant jiems kaip tinkamai auklėti vaiką. Paties pedagogo motyvacija teikti vaikui pagalba nukreipta vaiko motyvacijai, vaiko elgesio pastiprinimui (Indrašienė, Suboč, 2008).

Atvejo analizės metodas panaudotas, siekiant atskleisti ugdytinių turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, jų šeimos ir pedagogių, dirbančių su šiais ugdytiniais, patirtys ir pozityvaus elgesio palaikymas.

Atvejo analizės tyrime dalyvaujantys 3 vaikai lanko Vaikų su negale centrą. Vaikų su negale centras yra specialiojo ugdymo įstaiga. Įstaigos paskirtis – organizuoti ir vykdyti ugdymo, mokymo, užimtumo, abilitacijos bei socialinio darbo veiklą. Specialiųjų poreikių asmenims teikti kvalifikuotą pedagoginę, psichologinę, socialinę, medicininę pagalbą. Sudaryti ugdytiniais sveikas ir saugias sąlygas.

Vaikų su negale centre ugdomi mokiniai su kompleksiniais sutrikimais, kurių įvairius derinius sudaro intelekto sutrikimai, fiziniai, judėjimo sutrikimai, kurtumas, neprisigirdėjimas, silpnaregystė, kalbos ir komunikacijos sutrikimai, sutrikdyta kalbos raida, emocijų ir elgesio sutrikimai.

Ugdymo turinys diferencijuojamas ir individualizuojamas pamokų metu. Darbas organizuojamas su skirtingų gebėjimų mokiniais pagal individualizuotas programas, diferencijuojant ir pritaikant užduotis.

2.5.1. Ugdytinės savikontrolės palaikymas

I atvejis

Problema. *Mergaitės mama teigia, jog jai sunku su Rasa³ susikalbėti. Ji nuo pat mažų dienų yra labai išsiblaškiusi, nerami ir impulsyvi, nenustygstanti vietoje, nedėmesinga, per daug judri. Mergaitė dažnai išeina iš namų ar klasės nepasiklaususi. Labai nenori eiti į mokyklą ir mokytis. Mergaitės norai dažnai keičiasi: vieną minutę ji gali stipriai kažko užsinorėti, užsisipirti, o jau už poros minučių pakeisti nuomonę. Mergaitės darbeliai dažnai lieka neužbaigti, nes jai greitai nusibosta bet kokia veikla. Vieną veiklą greitai keičia kita. Be priminimo, raginimo pati savarankiškai nesitvarko savo priemonių, asmeninių daiktų, nesaugo, netausoja jų. Dauguma rašymo priemonių sukramto, sulaužo. Mergaitė mėgsta ginčytis, atsikalbinėti, pameluoti.*

Šeimos situacija. Devynerių metų Rasa yra trečias vaikas šeimoje, turi dvi vyresnes seseris. Tėtis paliko šeimą prieš keletą metų. Šeima gyvena kaime, mama dirba pas ūkininką darbininke. Dabar mama turi draugą, apie kurį pati Rasa sako, kad „jis dažnai geria“.

Ugdytinio pozityvaus elgesio palaikymas. 15 lentelėje apžvelgiama ugdytinės elgesys pasireiškiantis elgesio ir emocinėmis reakcijomis ankstyvajame, ikimokykliniame ir mokykliniame amžiuje.

³ Vaikų vardai užkoduoti raidėmis nuo P iki V (žr. protokolus Nr. 13, 14, 15). Vaikų vardai pakeisti. Vaikų kalba netaisyta.

<p>Ankstyvasis amžius. Nuo pat mažens labai judri, nesugebanti savęs saugoti. Tėvai tame amžiaus tarpsnyje neižvelgė problemos, jiems neatrodė, kad dukra skirtusi nuo bendraamžių. Mamos pastebėjimai: „<i>Buvo vaikas kaip vaikas, gal kiek judresnė, nerami ir dažnai verkdavo</i>“ [F].</p>		
<p>Ikimokyklinis amžius. Mergaitė pradėjo lankyti Vaikų su negale centre ikimokyklinę grupę. Auklėtojos iš karto pastebėjo, jog mergaitė nemoka bendrauti su bendraamžiais. Tada ir buvo nustatytas mergaitės elgesio ir emocijų sutrikimas. Mergaitė laužydavo žaislus, atiminėdavo juos iš kitų vaikų ir neatiduodavo. Rasa dažniausiai bėgiodavo po grupę, lipdavo, šokinėdavo, dažnai nukrisdavo, užsigaudavo, viską imdavo, svaitydavo, elgesys chaotiškas, sunkiai valdomas, judrumas per didelis, pasitaikydavo pykčio priepuolių, darydavo tai, kas šauna į galvą. Mama pasakojo: „<i>Rasa nemokėjo žaisti su žaislais, nors labai jų norėjo. Nupirkdavau žaislų, tačiau ji jų nuolat neturėjo, nes greitai sulaužydavo, išmėtydavo</i>“ [F].</p>		
<p>Mokyklinis amžius. 2010 m. Rasa pirmą klasę pradėjo lankyti bendrojo lavinimo mokykloje. Tačiau po dviejų savaitių mergaitė vėl sugrįžo į Vaikų su negale centrą, nes bendrojo lavinimo mokykloje ji nepritapo ir mamos prašymu vėl ją priėmė į centrą. Bendrojo lavinimo mokykloje mokytoja, mamos teigimu, vis kartojo, kad ši mergaitė kelia daug problemų, jog ją sunku ko nors išmokyti, dažnai trukdo dirbti, vaikšto, išeina iš klasės, į pastabas nereaguoja. Pati mergaitė taip pat dažnai verkdavo ir nebenorėjo eiti į mokyklą sakydama, jog jai ten nepatinka, nes vaikai šaiposi, prasivardžiuoja.</p>		
<p>Bendrojo lavinimo mokytojos ir specialiosios pedagogės nuomonė: „<i>Rasos integracija į bendrojo lavinimo mokyklą buvo nesėkminga. Mergaitė nesugebėjo išlaikyti dėmesio, susikaupti. Jai buvo sunku pritapti prie klasės draugų, trukdė kitiems vaikams mokytis. Buvo nutarta kreiptis į PPT pakartotiniam tyrimui, po kurio mergaitė gražinta į Vaikų su negalia centrą</i>“. Dabar Rasa mokosi Vaikų su negalia centre specialiojoje 3-oje klasėje.</p>		
Mama	Rasa	Mokytoja
<p>„<i>Labai nenori eiti į mokyklą ir mokytis</i>“ [F]. Tikisi, jog tai laikina, kad mergaitė išaugs. Elgseną sieja su turimais sutrikimais: Sako jog: „<i>jos „ pilna visur</i>“: <i>ji eina, bėga, skuba, tačiau jai greitai viskas nusibosta</i>“ [F].</p>	<p>Savijauta mokykloje: „<i>Ai, nekaip. Nelabai [sekasi mokykloje] Norisi namo</i>“ [P] Santykių su bendraamžiais nebuvimas: „<i>Mušasi Tomas. Aš jo nenoriu. Nenoriu žaisti su juo ir sėdėti. Nedraugauju su draugais</i>“ [P].</p>	<p>Mokytojos asmeninė iniciatyva: „<i>Jei Rasa padaro namų darbus, tada leidžiu pažaisti kompiuteriu arba duodu saldainį ar pati Rasa pasako savo norą</i>“ [Z]⁴. Minimalūs pokyčiai: „<i>Po šio susitarimo mergaitė nors ir nenorom imasi namų darbų ruošos</i>“ [Z]</p>
<p>2010 09 23 Pedagoginės psichologinės tarnybos vertinimu Rasai nustatytas lengvas protinis atsilikimas, elgesio ir emocijų sutrikimas (hiperkinezinis sutrikimas: aktyvumo ir dėmesio sutrikimas). Kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai: antrinio pobūdžio specifinis kalbos neišsivystymas dėl protinio atsilikimo. Mergaitė fiziškai išsivysčiusi pagal amžių, kūno sudėjimas toks, kaip ir jos bendraamžių. Kiek nekoordinuoti mergaitės judesiai, nesugeba atlikti kai kurių fizinių pratimų. Neišlavėjusi smulkioji motorika: netaisyklingas rašymo priemonės laikymas, netikslus kontūro apibrėžimas.</p>		
<p>Specialiosios klasės mokytoja apibūdina mergaitę kaip neklusnią, išsiblaškiusią, nesusikaupiančią, negebančią išlaikyti dėmesio ties viena kuria užduotimi, nes kas keletą minučių dėmesys nukrypsta į pašalinius dirgiklius, tarpais „paskęsta“ savo mintyse ir nei iš šio, nei iš to pradeda pasakoti tai, ką tuo metu mąsto. Pasiūlius vaikams kokią veiklą, Rasa tarsi negirdi, užsiima „savo reikalais“.</p> <p>Darbeliai dažnai lieka neužbaigti, nes mergaitė greitai nusibosta bet kokia veikla. Be priminimo, raginimo pati savarankiškai nesusitvarko priemonių, asmeninių daiktų, nesaugo, netausoja jų.</p>		

⁴ Mokytojos ir auklėtojos vardai užkoduoti raidėmis Z ir Ž (žr. protokolus Nr. 16, 17). Respondentų kalba netaisyta.

Rasa mėgsta ginčytis, atsikalbinėti, pameluoti. Nenoriai atlieka užduotis, namų darbus. Greitai susinervina, elgesys impulsyvus. Jei kas nors nepasiseka – pravirksta. Rasos veikla neorganizuota, jai trūksta pastovumo.

Apibendrinant pirmąsias mergaitės patirtis ankstyvajame, ikimokykliniame, mokykliniame amžiuje galima teigti, kad mergaitės elgsena buvo išsiskirianti jau ankstyvoje vaikystėje. Mama pastebi, jog dukra judresnė ir dažnai verkia, tačiau neižvelgė problemos. Jau ikimokykliniame amžiuje pastebėta mergaitės probleminio elgesio raiška: mergaitė mėgdavo niekam nieko nesakiusi išeiti iš grupės, vaikščioti viena. Lauke, kai visi vaikai žaidė, ji vaikščiodavo ir nežaisdavo su vaikais. Mamos teigimu, auklėtojos turėdavo mergaitę labai stebėti. Mergaitė negebėjo įsitraukti į ugdymosi procesą, dėl pastovaus kitų vaikų darbo trukdymo bendrojo lavinimo mokykloje pirmoje klasėje.

Mokytojos patirtys palaikant pozityvų elgesį. Elgesio valdymui mokytoja pasitelkia įvairius būdus, dažniausiai su mergaite bendrauja individualiai. Atliekant užduotis mergaitei reikalinga **individuali pagalba**. Tokiu atveju veiksmingas asmeninis mokytojos su Rasa bendravimas: „*Taip pat visada mergaitę paraginu individualiai, užduotį aiškiai paaiškinu kaip atlikti. Papildomais klausimais „žadinu“ jos dėmesį, stengiuosi pakelti jos nuotaiką darbui*“ [Z]

Mokytoja pastebi, kad mergaitė nesusikaupia, ją blaško pašaliniai dirgikliai, todėl norint, jog mergaitė ilgiau sukauptų dėmesį, reikalinga: „*...nepradeda daryti užduoties, tol kol aš neprieinu ir padedu ar paraginu, paaiškinu. Kai nors kiek padaro, visada pagiriu ir paskatinu. <...>stengiuosi užduoti trumpesnes užduotis ir šalia pateikti atraminę medžiagą. Kai Rasa labai išsiblaškiusi pasisodinu arčiau savo stalo, atokiau nuo kitų vaikų, tada mergaitė labiau susikaupia arba atsisėdu šalia*“ [Z].

Kai mergaitei nepasiseka kokia nors užduotis, ji nusimena, pravirksta ir nebenori nieko daryti. Mokytoja nurodo, kaip elgiasi tokiais atvejais: „*Atsisėdu šalia, atliekant užduotis, apsikabinu, paglostau, pagiriu, padrąsinu. Tada Rasa dirba ramiau, tiek nesiblaško. Pastebėjau, kad mergaitės dėmesingumą pagerina įdomiai, motyvuotai pateikta mokomoji medžiaga, todėl monotoniškas užduotis pakeičiu praktinėmis užduotimis: skaičiuojame obuolius, indus, žaislus*“ [Z].

Individualiai bendraudama su mergaite mokytoja išsiaiškino, ko reikia, kad mergaitės elgesys būtų pozityvesnis: „*Blogo mergaitės elgesio niekada stengiuosi nekritikuoti viešai. Klaidas nurodau taktiškai, nesmerkiant ir nesišaipant. Stengiuosi kalbėtis atskirai, kad negirdėtų kiti mokiniai, nes kitaip mergaitė užsispiria ir nieko nebedaro, supyksta. Stengiuosi pagirti Rasą kitų vaikų akivaizdoje. Tikiuosi, kad mergaitė vis labiau pasitikės savo jėgomis*“ [Z].

Norint pasiekti geresnių ugdymo rezultatų reikia su Rasa dirbti individualiai, būti šalia, tada ji labiau pasitiki savimi. Mergaitėi būtinas individualus palaikymas. Vien buvimas šalia ją teigiamai veikia, didina jos savikontrolės galimybes.

Individuali programa. Mergaitė dažnai išeina iš klasės nepasiklaususi, nesusitvarko savo daiktų, priemonių. Todėl Rasos elgesiui valdyti mokytoja sudariusi individualią programą: „*Rasos elgesiui koreaguoti sudarėme individualią programą, iš kurios yra matyti, koks yra skatinantis ir koks netoleruotinas elgesys*“ [Z].

Mokytoja numatydama leisti Rasai įsivertinti savo elgesį pačiai, kartu aptariant kaip ji elgėsi, ir nurodydama savo elgesio plusus ir minusus pastebi: „*Pastebėjau, kad Rasa labai laukia šių aptarimų, jaučiasi svarbi, kartu džiaugiasi daroma pažanga arba liūdi dėl nesėkmių*“ [Z].

Nauji pagalbos būdai. Pastebėjus, kad po kurio laiko metodas tampa nebeveiksmingas, ieškoma kitokių būdų. Mokytoja nurodo: „*Padedu dėžutę, kurioje mūsų tik su Rasa rašomos paslaptys, paskui jas aptariame. Reikia pastoviai kūrybiškai keisti būdus, metodus norint pasiekti tinkamo rezultato. Kartais pasakau, jog tai pasakų herojus, ar filmo herojus, kuris Rasai patinka, parašė laišką ir paprašė, jog Rasa darytų namų darbus, būtų tvarkinga, tada galės išpildyti jos norą*“ [Z].

Šeimos įsitraukimas į ugdymo procesą. Mokytoja nurodo, jog mergaitės mama džiaugiasi buvimu visą savaitę įstaigoje ir mažai bendrauja su dukra: „*...gerai, kad Raselė čia Centre gali būti visą savaitę. Sakydama, jog čia masažai, mankštos ir nesiplaiksto po kaimą viena, kol grįžtų iš darbo. Iš Rasos pokalbio suprantu, jog mama labai užsiėmusi, mažai bendrauja su dukra*“ [Z].

Mokytoja ieško problemos sprendimo būdų, įvairių priemonių pagalba stengiasi padėti mergaitėi įveikti su elgesiu susijusias problemas, tačiau nesulaukia mamos palaikymo ir įsitraukimo į ugdymo procesą: „*Pirmadieniais atveža mergaitę ir penktadieniais pasiima ir tai kai kada ją pasiima giminaitė. Šiek tiek tada pasikalbame ir tai ji skuba į autobusą. Susirinkimuose mama nedalyvauja. Jei organizuojame kokias šventes tai irgi labai mažai kada yra buvusi. Šiaip mama rūpestinga, dukrą atveža švarią, tvarkingą*“ [Z].

Auklėtojos patirtys popamokinėje veikloje palaikant pozityvų elgesį. Mergaitė labai nenori atlikti mokytojos užduotų užduočių, meluoja auklėtojai, kad mokytoja neužduota. Tokiu atveju veiksmingas asmeninis auklėtojos su Rasa susitarimas: „*Susitariame, jei Rasa padarys namų darbus tada leisiu pažaisti kompiuteriu arba duosiu saldainį ar pati Rasa pasako savo norą*“ [Z].

Popamokinė veikla planuojama keičiant pasyvią veiklą į aktyvią, nes kitu atveju mergaitė nebesukaupia dėmesio kitai veiklai: „*Su Rasa susitariame, kai padarysime kokį darbėlį ar ką nupiešime tik tada eisime į lauką ar žaislų kasambarį.*“ [Ž]

Auklėtoja apie mergaitės nesėkmes pasikalba nuošalioje vietoje:

„*Jei kas nesiseka, stengiamasi pasikalbėti su Rasa nuošalioje, ramioje vietoje, nes jei kitų akivaizdoje aptariamą mergaitės elgesys, ji susierzina, nusimena, pravirksta, atsisėda ir nieko nebedaro. Pasikalbėjus ji būna ramesnė.*“ [Ž]

Auklėtojos teigimu, mergaitei reikia padėti visose veiklose, nes mergaitė greit susidomi veikla, bet greit ir nusibosta: „*...ji greitai užsidega pradėti kokią nors veiklą ar tai siuvinėti, piešti, lipdyti, susiruošia, pasiima pieštukus, popieriaus lapą, siūlus siuvinėjimui, tačiau net neįpusėjęs darbo palieka viską ir ieško kito užsiėmimo.*“ [Ž]

Tokiu atveju auklėtoja stengiasi sukcentruoti mergaitės dėmesį į atliekamą veiklą įvairiais būdais: „*...stengiuosi sukcentruoti mergaitės dėmesį į atliekamą veiklą įvairiais būdais, ramiai kalbinant, pasakojant apie tai, ką ji daro, dažnai padeda rami muzika. Rasai patinka, kai pakeičiama aplinka.*“ [Ž]

Šeimos patirtys palaikant pozityvų elgesį. Mergaitės mama tikisi, jog jos dukros elgesys laikui bėgant pasikeis: „*Tikiuosi gal kaip nors pasikeis jos tas elgesys, išaugs gal.*“ [F]

Paklausta, kaip sekasi bendrauti su dukra, mama atsako: „*Gal ir gerai sutartumėm, jei ne jos tas toks išsiblaškytas, neklausymas ir vaikščiojimas.*“ [F]

Po pokalbio su mama apie mergaitės elgesį ir su juo susijusias problemas matyti, jog mama džiaugiasi, kad mergaitė eina į centrą, kad visą savaitę čia praleidžia, nes ji neturėtų laiko po pamokų jos prižiūrėti, kadangi visą dieną dirba. Mama teigia: „*...esu patenkinta ir čia jai visai gerai. Ryte pirmadienį atvežu, o penktadienį pasiimu. Ramu, kol darbe esi.*“ [F]

Mergaitės mama auginanti tris dukras, nesupranta, kur padarė klaidą. Jai atrodo, jog dukras auklėjo vienodai: „*Nesuprantu, kodėl taip yra: dvi dukras auginau, jos buvo vaikai, kaip vaikai, o Rasa – kitokia. Net iš draugų ir giminių kartais išgirstu, kad, tipa, Rasą kaip mažiausia tai išlepinau, neprižiūriu taip kaip turi būti. Tai girdėti skaudu. Na rods auklėjau, prižiūrėjau visas vienodai. Taip bent man atrodo. Nežinau...*“ [F]

Ugdytinės patirtys palaikant pozityvų elgesį. Iš pokalbio su Rasa matyti, kad mergaitei sunkiai sekasi mokykloje, ji negeba bendrauti su kitais vaikais, nesuvokia, kodėl kitiems nepatinka jos elgesys: „*Ai, nekaip. Nelabai noriu mokintis.*“ „*Nenoriu žaisti su juo ir sėdėti.*“ „*Aš visada gera esu, nežinau kodėl jie nedraugauja. Aš esu gera.*“ [P]

Mergaitei patinka įdomesnės, netradicinės veiklos, paskatinimas, pagyrimas: „*...piešiam, lipdom iš plastelino. Va darome iš vilnos rutuliukus. Aha patinka man iš vilnos*“ „*...auklėtoja pasikalba su manimi, sako šaunuolė gražiai nupiešei. Patinka.*“ [P]

Rasai nepatinka, kai sesės nenori su ja bendrauti: „*Kartais nepatinka, kai sesės ant manęs šaukia, pyksta. Tada jau nepatinka.*“ [P]

Paklausus, ar su mama dažnai kalbatės, mergaitė atsako: „*Mama sunkiai dirba. Patinka kai važiuojame namo iš mokyklos, tada mama manęs klausinėja, nu kaip man sekėsi. Nu kalbamės, bet kad mama dirba ilgai*“ [P].

Apibendrinimas. Analizuotas atvejis parodė, jog mergaitės integracija į bendrojo lavinimo mokyklą nepasiteisino. Mergaitė mamos prašymu buvo vėl priimta į Vaikų su negalia centrą ir ten tęsia ugdymo procesą.

Vaikų su negalia centro pedagogų pastangų dėka planuojamos įvairios veiklos, nukreiptos į vaiko elgesio valdymą, formuojamas pozityvaus elgesio palaikymas. Individualus darbas padeda stiprinti ugdytinės elgesį, savikontrolę, ugdo socialinius įgūdžius. Norint, kad pagalbos būdas vaiko pozityviam elgesiui palaikyti būtų veiksmingas reikia taikyti įvairias pozityvaus elgesio palaikymo strategijas.

Socialinių kontaktų ugdymąsi riboja šeimos narių požiūris į vaiko sutrikimus ir jų įveikos galimybes. Jaučiamas mamos nusišalinimas nuo problemos sprendimo – ji retai bendrauja su pedagogais, nesilanko klasės susirinkimuose. Matosi, jog mamai svarbiau, jog dukra saugi visą savaitę įstaigoje ir ji nesigilina į mergaitės elgesio problemas.

Mamos požiūris tik iš dalies sutampa su pedagogų požiūriu, nes mama neįžvelgia problemos. Paramos iš mamos nesulaukiama, nes mama sunkiai dirba, jos asmeninis gyvenimas nenusisekė. Mergaitei trūksta artimųjų meilės ir šilumos, dėmesio, palaikymo, paskatinimo. Visa tai ji gauna iš ją ugdančių pedagogų Vaikų su negalia centre, todėl tikėtina, kad mergaitės elgesys keisis, ji įgis reikalingų įgūdžių, kurie padės įsitvirtinti gyvenime.

2.5.2. Ugdytinio bendravimo ir socialinių įgūdžių stiprinimas

II atvejis

Problema. *Berniuko globėjos teigimu, jos anūkas labai neklusnus. Globėjai labai myli savo anūką, juo labai rūpinasi. Tuo rūpesčiu kartais peržengia ribas. Jie taip myli anūką, kad jam viską leidžia, juk vaikas liko vienas be tėvelių. Globėja įsitikinusi, kad ji tik viena viską žino apie savo anūką, ko jam reikia, kas jam gerai, o kas ne. Jai atrodo, kad vaikas ramus tada, kai turi tai, ko jis nori, todėl kartais jis į mokyklą atsinešdavo iš namų įvairių daiktų: dviratį, kompiuterį, antklodę ir t.t. Vaikas visiškai nemoka bendrauti dėl nepakankamų socialinių įgūdžių ir netinkamų emocinių protrūkių – negavęs norimo daikto pratrūksta pykčiu, gali žaloti save. Nemoka tinkamai elgtis viešose vietose. Berniukas labai impulsyvus: netikėtai išvestas iš kantrybės (dažniausiai dėl smulkmenų) gali suduoti šalia esančiam vaikui.*

Šeimos situacija. Dešimties metų Tomą augina seneliai, nes jo mama išsiskyrė, kai Tomui buvo metai, o kai Tomui buvo trys metai, jo mama žuvo autoavarijoje. Seneliai, žuvus jų dukrai, pasiėmė anūką globoti.

Ugdytinio pozityvaus elgesio palaikymas. 16 lentelėje apžvelgiamas ugdytinio elgesys pasireiškiantis elgesio ir emocijomis reakcijomis ankstyvajame, ikimokykliniame ir mokykliniame amžiuje.

16 lentelė

<p>Ankstyvasis amžius. Vaikas gimė normaliai fiziškai išsivystęs, atitinka ūgio ir svorio vidurkį. Globėjos pastebėjimu, nuo pat mažens vaikas buvo judrus, impulsyvus: „<i>Kol visai mažiukas buvo galvodavom, na judrus, gyvas vaikas</i>“ [A].</p>		
<p>Ikimokyklinis amžius. Auklėtojos taip apibūdino vaiką: „<i>Tomas gebėjo trumpam sukaupti dėmesį ties ugdomąja veikla, tačiau užduotį pabaigdavo tik skatinamas suaugusiojo. Dėmesį blaškė aplinka ir kiti pašaliniai dirgikliai. Būdingas emocijų ir elgesio neadekvatumas, prieštaraujantis neklusnumas, pykčio ir nuotaikų kaita – juokėsi, kikenė be priežasties arba stovėdavo „agresyvia“ poza, priešiškomą išreiškė mimika, judesiais. Tai dažnai trukdė bendrauti su vaikais</i>“.</p>		
<p>Nuo pat ankstyvo amžiaus vaikas nepripato prie kitų vaikų žaidimų, nesugebėjo įsijungti dėl nepakankamų socialinių įgūdžių ir emocijų protrūkių – negavęs norimo žaislo pratrūkdavo pykčiu, daužydavo galvą į stalą, laužydavo žaislus. Tomas labai impulsyvus, atrodo žaidžia ir staiga nei iš šio nei iš to suduoda šalia esančiam vaikui. Nesugeba žaisti jokių žaidimų su taisyklėmis, jų nesuvokia. Jo ankstyvieji žaidimai buvo primitivūs, apsiribojo žaislo stumdymu pirmyn atgal. Susidūręs su sunkumais, tuoj žaidimą baigdavo. Dabar pasiūlius ką nors veikti įsitraukia, tačiau savarankiškai veiklos neplėtoja.</p>		
<p>Mokyklinis amžius. Mokytojos pastebėjimai: „<i>Trukdo klasės draugams: kalbina, nenusėdi ramiai vienoje vietoje, vis juda, kruta, vaikšto po klasę, bėgioja. Sunkiai suvaldo emocijas, ypač pyktį, yra, palyginus su kitais vaikais, agresyvus</i>“ [Z]. Jo hiperaktyvus elgesys trukdo ne tik mokytojai ir klasės draugams, bet ir paties vaiko rezultatams tai labai atsiliepia. Kartais per pykčio priepuolius žaloja save, daužo galvą į suolą. Toks mokinys trukdo darbą pamokoje ir mokytojui, ir kitiems mokiniams. Tomas mokosi Vaikų su negalia centre specialiojoje 4-oje klasėje.</p>		
Globėja (močiutė)	Tomas	Mokytoja
<p>Globėjai labai myli savo anūką, juo labai rūpinasi. Drausmės trūkumas. Jie jam viską leidžia: „<i>...juk vaikas liko vienas, be tėvelių</i>“ [A]. Globėjos teigimu: „<i>...sunku bendrauti su juo, ...viskas turi būti pagal jį</i>“ [A].</p>	<p>Santykiai su bendraamžiais: „<i>Turiu draugų, bet kad jie manęs neklauso, nervina. Man taip nepatinka. Mane nervina visi. Jie nemoka žaisti. Susipykstame dažnai</i>“ [S]. Savijauta mokykloje: „<i>Rašyti ir skaityti nepatinka. Tuoj aš susinervinu, kai reik skaityti. Ne, neįdomu visai. Ai, dar patinka eiti į salę sportuoti ar į žaislų kambarį</i>“ [S].</p>	<p>Mokytojos dėmesys vaikui. „<i>Dažniausiai stengiuosi išlaukti kol vaiko pyktis praeis ir tada kalbuosi</i>“ [Z]. Individualūs pokalbiai yra veiksminga priemonė. Teigiamo rezultato tikimybė. „<i>Žinau, kad reikia turėti kantrybės sulaukti momento, kada jis pats norės bendrauti</i>“ [Z].</p>
<p>2009 04 12 Pedagoginės psichologinės tarnybos vertinimu Tomui diagnozuotas lengvas protinis atsilikimas, elgesio ir emocijų sutrikimas (hiperkinezinis sutrikimas: aktyvumo ir dėmesio sutrikimas). Kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai: antrinio pobūdžio specifinis kalbos</p>		

neišsivystymas dėl protinio atsilikimo. Berniuko žemas raumenų tonusas, greitai pavargsta, nesugeba vienu metu atlikti kelių judesių. Kiek nekordinuoti kūno judesiai, atliekant pusiausvyros pratimus, apibėgant kliūtis. Neišlavėjusi smulkioji motorika.

Mokytoja apibūdina vaiko elgseną: „Tomas dažnai supyksta, o supykęs skriaudžia klasės draugus. Kartais, neturėdamas ant ko išlieti pyktį, žaloja pats save. Labai dažnai keičiasi nuotaika. Jam sunku bendrauti su klasės vaikais. Kadangi jis mušasi, vaikai jo privengia, nenori bendrauti. Pamokų metu dažnai užsispiria ir neatlieka užduočių“ [Z].

Aptariant Tomo elgseną nuo ankstyvos vaikystės iki mokyklinio amžiaus pastebėta, kad berniuko elgesys skyrėsi nuo bendraamžių jau ankstyvoje vaikystėje. Jau ikimokykliniame amžiuje pastebėtas emocijų ir elgesio neadekvatumas, prieštaraujantis neklusnumas, pykčio ir nuotaikų kaita. Nepritapimas prie kitų vaikų bendravimo. Globėjai vaiku labai rūpinasi, lepina, taip kompensuoja tėvų meilę.

Mokytojos patirtys palaikant pozityvų elgesį. Mokytoja, valdydama Tomo elgesį, taiko **individualius pokalbius**. Mokytoja Tomui pasielgus netinkamai, kartais bandydavo jį auklėti: „Kodėl taip padarei, taip elgtis negalima, nedaryk taip...“ [Z].

Tačiau mokytoja pastebėjo, kad tada berniukas pradeda pykti, nebereaguoja į pastabas, mėtė daiktus, bėgioja, nebedaro užduočių. Suvokusi, kad bardama nieko nepasieks, dažniausiai stengiasi išlaukti kol vaiko pyktis praeis ir tada kalbasi: „Tai aš paskui palaukdavau, kol jis apsiramins, einame nuošaliau pasikalbėti ir tada vėl imamės mokytis“ [Z].

Individuali programa. Tokios programos tikslas - dėmesys Tomo socialinio bendravimo ugdymui. Mokytoja sudarydama programą numatė konkretius veiksmus: už gerai atliktas užduotis vaikui rašomas pliusas, o už neatliktas – minusas: „Kiekvieną dieną Tomui parodoma, kiek yra parašyta pliusų ir kiek minusų. Jis jau žino, kad tas mažas brūkšnelis yra „negeras““ [Z].

Mokytoja visada pabrėžia, kad uždėjus dar vieną brūkšnelį, galima gauti „gerą“ ženkliuką ir gauti paskatinimą: „ Jei jis gaus daug „gerų“ ženkliukų galės eiti pažaisti kompiuteriu“ [Z].

Kolektyviniai užsiėmimai. Kadangi Tomui sunkiai sekasi bendrauti su kitais vaikais, jis dažnai elgiasi agresyviai, todėl mokytoja stengiasi kuo dažniau jį įtraukti į kolektyvinius žaidimus, užsiėmimus: „Kolektyviniai užsiėmimai tai kažką kartu su klasės draugu kažką padaryti, suskirstau į komandas kokiai tai užduočiai atlikti. Jam labai patinka dalyvauti estafetėse, šokinėti per įvairias kliūtis ir pan. Taip jis išlieja susikaupusių energijų ir emocijas, ir kurį laiką būna ramesnis, pavargęs“ [Z].

Mokytojos teigimu šis metodas kartais nepasiteisina: „Tas pats metodas vieną kartą pasiteisina, o kitą kartą – ne, ir tai priklauso nuo situacijos, aplinkybių, nuotaikos“ [Z].

„Tylos kampelis“. Mokytoja pastebėjo, kai berniukas yra susierzinęs, supykęs, visada pradeda bėgioti ir išbėga į kitą patalpą. Pasitarusi su auklėtoja mokytoja nusprendė nuošaliau pastatyti stalėlį su kėde ir pavadino „tylos – ramybės kampeliu“: *„Kai Tomas būna nedarbingas tai jau trukdo visiems ir pats nieko nedaro, „sprogsta kaip burbulas“, jei matau jog jau bręsta konfliktas klasėje, liepiu eiti į „ramybės kampelį“ arba net tiesiog tvirtai suimu, nuvedu ir pasodinu“*[Z]. Mokytoja pastebėjo, jog šis būdas berniukui apsimaminti yra gan veiksmingas: *„ Iš pradžių Tomas šaukia, rėkia, spardosi, daužo galvą į suolą, bet paskui po truputį nusiramina. Šis būdas slopina neigiamą elgesį ir yra gana veiksmingas“*[Z].

Judėjimo laisvė. Mokytoja pastebėjo, darant užduotis reikalingos trumpos pertraukėlės ir pajudėjimas: *„Dirbant kokias nors užduotis su Tomu yra veiksminga, tai kai atliekant pasyvią užduotį, po keletos darbo minučių, leidžiu jam apibėgti keletą kartų apie klasę. Tada jis vėl sėdasi dirbti“*[Z].

Šeimos įsitraukimas į ugdymo procesą. Globėja bendrauja su mokytoja ir auklėtoja, visada paklausia apie Tomo pasiekimus: *„Tomo globėjai yra labai rūpestingi. Visada paklausia, kaip Tomui sekasi mokytis. Globėja visada dalyvauja susirinkimuose, šventėse. Ji noriai bendrauja, tačiau jaučiasi, kad vengia kalbėti apie vaiko elgesį ar tiesiog jaučia kaltę dėl auklėjimo stokos“*[Z].

Auklėtojos patirtys popamokinėje veikloje palaikant pozityvų elgesį. Popamokinėje veikloje auklėtoja visada stengiasi su Tomu atlikti „rimtesnes“ užduotis, o paskui užsiimti aktyvia veikla, nes priešingu atveju Tomas nebegalėtų susikaupti: *„Su Tomu susitariame, jog padaręs visas užduotis galės užsiimti aktyvia veikla: eiti pažaisti į lauką, žaislų kambarį, sporto salę, nes priešingu atveju Tomas nebegalėtų susikaupti“*[Ž].

Pastaruoju metu auklėtoja įvairias situacijas aptaria su Tomu iš anksto: *„...mes aptariame, kokio elgesio iš jo tikimasi, primenama, kokio paskatinimo vaikas gali tikėtis, jeigu bus mandagus ir gražiai elgsis. Nes kartais netikėti įspūdžiai berniuką per daug įaudrina. Kalbamasi, kas ir kaip keisis, ką jam reikės daryti, kaip elgtis. Po tokių aptarimų berniuko elgesys būna teigiamas“*[Ž].

Šeimos patirtys palaikant pozityvų elgesį. Nors vaikui diagnozuotas sutrikimas, tačiau globėja nenori pripažinti, jog vaikas turi su elgesiu susijusių problemų: *„...na gal čia joks sutrikimas. Kad čia gal jokios bėdos nėra, gal jį išlepinome per daug“*[A]. Globėja jaučia gailėstį ir begalinę meilę, todėl vaiko netinkamą elgesį suvokia kaip „vaikiškus kaprizus“, mano, kad neklausymas susijęs su lepinimu: *„Gaila buvo vaiko, kai paliko be mamos. Tai va viską pirkome, kad tik vaikui ko netrūktu. Kaip sakant visas užgaidas pildėme, kad tik ramesnis būtų. Suprantate, kaip sakant be diržo užaugo. Gal taip ir yra. Globėja pataikauja vaikui pildydama jo visus norus: „...viskas turi būti pagal jį. Kartais ryte į mokyklą neina kol kokio daikto nepasiima*

su savimi, o ką darysi duodame neštis, kad tik ramesnis būtų“ [A]. Viešose vietose globėja išgyvena gėdą ir susirūpinimą, nes su vaiku kyla daug konfliktinių situacijų: „Man tokia gėda pasidarė <...> negi kelsi skandalą, tampysi vaiką po krautu vė...“ [A].

Paklausta globėja ar bendrauja su pedagogėmis atsako: „*Visada stengiuosi pabendrauti. Kiekvieną dieną pasiimant anūką paklausiu kaip sekėsi. Pakalbame apie jo elgesį. Taip bendrauju“ [A].*

Iš pokalbių matyti, jog globėja jaučia atsakomybę už vaiko elgesio ir emocijų problemas, jaučia kaltę dėl jų atsiradimo, nors ir negali tiksliai pasakyti, kur ir ką padarė ne taip:

„...vaikas daro vienaip, mes norim kitaip ir nieko gero nesigauna. Sunkiai bendraujam, tikrai gal daugiau pataikaujam negu auklėjam negalim kitaip, patys nebesusigaudom kas gerai kas blogai, esam pasimetę“ [A].

Globėjos dėmesys nukreiptas daugiau ne į vaiko elgesio problemų sprendimą, bet į vaiko sveikatos būklę. Ji įsitikinusi, kad tik vaistais tai galima išgydyti: „*tikiuosi, kad mūsų anūką pagelbės vaistai, kuriuos rekomendavo vaikų neurologė. Tai kažkokie papildai, brangūs ir tikiu kad jo elgesys ir sveikata pagerės nuo jų“ [A].*

Ugdytinio patirtys palaikant pozityvų elgesį. Iš pokalbio su Tomu išaiškėjo, kad jam labai svarbu, kad visi jo klausytų, priešingu atveju jis tuoj supyksta, susinervina: „*...bet kad jie manę neklauso, nervina. Man taip nepatinka. Mane nervina visi“ [S].*

Paklausus, kas tau nepatinka, ko nenorėtum, kad taip būtų, Tomas atsakė: „*Man nepatinka, kai manęs neklauso draugai, man nepatinka kai... nežinau“ [S].* Ką tu veiki namuose?: „*Namuose aš žaidžiu su kompiuteriu. Man labiausiai patinka. Daugiau taip nieks nepatinka, patinka su kompiuteriu žaisti“ [S].* Iš šio atsakymo matyti, kad vaikas namuose daugiausiai laiko praleidžia žaisdamas kompiuteriu. Buvo įdomu sužinoti, kaip į vaiko elgesį reaguoja globėjai (seneliai), todėl paklausta Tomo nuomonė apie senelius: „*Močiutė yra gera man viską nuperka. Geras yra ir senelis geras. Važiuojam su juo į miestą su mašina. Pas mano draugo Juliaus nuvažiuojom. Senelis nepyko“ [S].* Atsakymas vienareikšmiškai patvirtina prielaidą, kad namuose tenkinami visi vaiko norai, ir niekas ant jo nepyksta. Į klausimą, „ką tu galvoji veikti kai užaugsi?“, vaikas atsakė: „*Važiuosiu su mašina, kaip senelis“ [S].* Matyti, kad Tomo svajonės susijusios su namų aplinka, nes jo socialiniai ryšiai labai siauri, jis nemoka bendrauti su aplinkiniais.

Apibendrinimas. Tomo atvejis yra unikalus, nes berniuką augina seneliai, kurie jam atstoja tėvus (vaikas neteko mamos, tėtis sukūrė kitą šeimą).

Ugdymo proceso dalyviai žino vaiko situaciją, todėl pastebima mokytojų ir auklėtojų bendra veikla, siekiant keisti Tomo elgesį. Jaučiamas globėjos pasimetimas vertinant vaiko elgesį. Globėjų šeimoje visos vaiko problemos sprendžiamos besąlygiška meile ir perdėtu

rūpesčiu bei lepinimu. Pats vaikas sunkiai bendrauja su bendraamžiais, nes jis įpratęs, kad visi jo klausytų, priešingu atveju – susinervina, supyksta.

Galima daryti išvadą, kad reikia ne tik valdyti vaiko elgesį, bet ir reikia pastiprinti globėjus, juos mokyti tinkamų auklėjimo metodų. Vaiko elgesys gali keistis, jeigu jis bus įtrauktas į komandines, grupines veiklas, išmoks valdyti savo emocijas, pyktį. Įvairių vaiko elgseną valdančių priemonių taikymas duoda pastebimų rezultatų.

Vaikas nuo pat ankstyvojo amžiaus ugdomas Vaikų su negalia centre. Globėjai pastebi vaiko pakitusį elgesį, bet nekreipia dėmesio, mano jog išaugs. Pedagogų atsiliepimai apie vaiką labai kritiški, vaiko ugdymo procesas sudėtingas ne tik dėl jo turimų sutrikimų, bet ir dėl globėjų negebėjimo auklėti vaiką, su juo tinkamai bendrauti. Išryškėjo dviguba problema: pagalba vaikui ir pagalba globėjams. Tomo situacijos supratimas lemia būtinybę išmokyti vaiką būti kolektyve, prisitaikyti prie kitų, išmokti išsakyti savo mintis, suvaldyti pyktį, susierzinimą. Vaiko elgesio valdymo procese svarbios įvairios priemonės, nes viena kuri priemonė neduoda laukiamo rezultato.

Globėjų dėmesys sukoncentruotas į besąlygišką meilę anūkui, todėl nesiimama priemonių elgesio problemų sprendimui, vadinasi globėjų ir pedagogų požiūriai šiuo atveju skiriasi. Globėjams reikia padėti keisti savo elgesį vaiko atžvilgiu: nepataikauti, nelepinti, nubrėžti vaikui griežtas elgesio ribas.

2.5.3. Ugdytinio neadekvataus elgesio ignoravimas

III atvejis

Problema. *Sūnų mama apibūdina kaip išdykusį, nepaklusnų, visus vedantį iš kantrybės vaiką. Mama ir patėvis, neapsikentę netinkamo berniuko elgesio proveržių, dažniausiai naudoja tradicinius auklėjimo būdus: bara, stato į kampą, kartais naudoja fizines bausmes. Berniukas neklusnus, dažnai meluoja ir stengiasi kaltę suversti kitam save išteisindamas, nesugeba užsiimti tinkama veikla laisvu laiku, dezorganizuoja klasės veiklą pamokų metu, nesugeba sulaukti savo eilės ir neprašomas atsakinėja į klausimus, „girdi ir mato viską, kas vyksta aplinkui“, „visur jo pilna“. Vaikas turi polinkį imti svetimus daiktus.*

Šeimos situacija. Dešimties metų Lukas auga gausioje, šešių vaikų šeimoje. Jis yra ketvirtas vaikas šeimoje. Vaikus augina mama ir patėvis. Dėl negebėjimo tenkinti vaikų emocinių ir fizinių reikmių bei dėl piktnaudžiavimo alkoholiu, šeima yra įtraukta į socialinės rizikos šeimų grupę. Lukas lanko savaitinę ugdymo įstaigą, mama vaiku rūpinasi tik savaitgaliais.

Ugdytinio pozityvaus elgesio palaikymas. 17 lentelėje apžvelgiamas ugdytinio elgesys pasireiškiantis elgesio ir emocijų sutrikimais ankstyvajame, ikimokykliniame ir mokykliniame amžiuje.

17 lentelė

<p>Ankstyvasis amžius. Nuo pat mažens labai judrus nesugebantis savęs saugoti. Mamos pastebėjimai: „<i>Visada buvo judrus nuo pat mažens, sunkus, neklusnus vaikas, prisigalvodavo nesąmonių</i>“ [B].</p>		
<p>Ikimokyklinis amžius. Pradėjo lankyti vaikų su negalia centrą. Tada pedagogė įtarė, kad vaikas gali turėti elgesio ir emocijų sutrikimų. Kaip teigė ikimokyklinio ugdymo pedagogė: „<i>Jau ikimokykliniame amžiuje berniukui buvo būdingas „nenormalus elgesys“, elgesio reguliacijos sutrikimai. Lukas paviršutiniškai domėjosi aplinka, nesugebėdavo užsiimti mėgstama veikla, nenustygdavo vietoje, puldinėdavo nuo vienos veiklos prie kitos organizuojant bendras vaikų veiklas, stengdavosi visur sudalyvauti, tačiau niekur „neužsibūdavo ilgai“.</i> Nustačius sutrikimą mama nesuprato, jog tai rimta problema: „<i>aš nekreipiau dėmesio, maniau, jog išaug</i>“ [B].</p>		
<p>Mokyklinis amžius. Pirmą klasę Lukas pradėjo lankyti bendro lavinimo mokykloje. Tačiau po mėnesio jis sugrįžo vėl į Vaikų su negalia centrą. Nes ten jis nepritapo ir mamos prašymu vėl jį priėmė į centrą. Luko ir jo šeimos patirtys bendrojo lavinimo mokykloje gana neigiamos. Pasak mamos: „<i>Pirmoje klasėje mokytoja pradėjo skųstis, kad, tipo, mokykloj, pamokose nesėdi</i>“ [B]. Lukas lanko savaitinę ugdymo įstaigą, mama vaiku rūpinasi tik savaitgaliais.</p>		
<p>Mama prisimena tuo metu mokytojos išsakytus priekaištus apie menkai prognozuojamą sūnaus elgesį ir jo pasekmes: „<i>...blaškosi, nesusikaupia, kalba garsiai per pamoką, trukdo susikaupti kitiems vaikams. Sakė, kad vieną kartą pasiėmė mokytojos žirkles ir nukirpo mergaitei plaukų sruogą</i>“ [B]. Lukas lankė bendro lavinimo mokyklą, kurioje jam sunkiai sekėsi dėl elgesio ir emocijų sutrikimo ir mokyklos bendruomenės neigiamo požiūrio į jo sutrikimą. Neklausė mokytojos, mušdavosi su bendraamžiais. Todėl, jo mamos buvo prašoma atsiimti vaiką iš mokyklos. Mama taip ir padarė ir pervedė sūnų vėl į Vaikų su negalia centrą.</p>		
<p>2009 10 20 Pedagoginės psichologinės tarnybos vertinimu Lukui diagnozuotas lengvas protinis atsilikimas, elgesio ir emocijų sutrikimas (hiperkinezinis sutrikimas: aktyvumo ir dėmesio sutrikimas). Kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai: antrinio pobūdžio kalbos neišsivystymas dėl protinio atsilikimo.</p> <p>Berniukas judrus nenustygsta vietoje, sunkiai susikaupia. Neverbalinio pobūdžio užduotis atlieka susidomėjęs, supdamasis. Kontaktas netolygus. Sunkumai susiję su nepakankamai išlavėjusiu verbaliu supratingumu, vizualiniu erdvinio suvokimu, dėmesio sukauptumu ir išlaikymo problemomis.</p>		
Mama	Lukas	Mokytoja
<p>Dėmesio vaikui stoka. Mama nesistengia ir nesiekia suprasti galimų netinkamo elgesio priežasčių ir galimų pagalbos būdų: „<i>Darykit su juo ką norit</i>“ [B].</p> <p>Mokytojos priekaištai mamai. Mama prisimena mokytojos pasakymus: „<i>pasiimkite tą savo vaiką, nes jis nesėdi, nebūna, ir iš vis jisai neklauso. Aš nespėju jį sužiūrėti, o dar juk ir kiti vaikai nori dėmesio</i>“ [B].</p>	<p>Savijauta mokykloje. Lukas neigiamai prisimena pirmą klasę bendrojo lavinimo mokykloje: „<i>... nenorėčiau ten eiti, vaikai mušėsi, nenorėjo su manimi žaisti ir draugauti, mokytoja irgi nepatiko tokia pikta liepia man sėdėti suole ir skaityti</i>“ [V].</p>	<p>Auklėtojos pastebėjimai: „<i>Pastebiu, kad vaikas „išalkęs“ apsikabinimų, prisiglaudimų, paglostymų</i>“ [Z].</p>

Mama prisimena bendrojo lavinimo mokyklos pradinės klasės mokytojos įvertintas berniuko neadekvačias reakcijas, demonstruojamą atmetimą ir nurodymus: „...*tokiam mokiniui ne vieta bendrojo lavinimo mokykloje*“ [B].

Mamos buvo prašoma atsiimti vaiką iš mokyklos. Mama taip ir padarė, pervedė sūnų į Vaikų su negale centrą. Vaikas čia pateko dėl negebėjimo įsitraukti į ugdymosi procesą, dėl pastovaus kitų vaikų darbo trukdymo bendrojo lavinimo mokyklos pirmoje klasėje.

Specialiosios klasės mokytoja apibūdina berniuką kaip neklusnų, nepaisantį klasės taisyklių. Jis bėgioja po klasę, laipioja ant suolų, savinasi kitų daiktus, mokyklinius reikmenis, mēto daiktus, dažnai meluoja ir stengiasi kaltę suversti kitam save išteisindamas. „*Nesugeba užsiimti tinkama veikla laisvu laiku, dezorganizuoja klasės veiklą pamokų metu, jei nestovi šalia jo, tai jis sukiojasi, pastoviai kažką krapšto, trina, atsistoja, atsisėda, varto knygą, kalbina kitus vaikus, nesugeba sulaukti savo eilės ir neprašomas atsakinėja į klausimus, „girdi ir mato viską, kas vyksta aplinkui“, „visur jo pilna*“ [Z].

Apibendrinant ankstyvąjį, ikimokyklinį ir mokyklinį berniuko amžių galima teigti, kad berniuko elgsena buvo išsiskirianti jau ankstyvoje vaikystėje. Ikimokykliniame amžiuje pastebėti berniuko elgesio reguliacijos sutrikimai. Luko mama apie galimą ir iškilusio probleminio elgesio raišką sužinojo tik vaikui pradėjus lankyti švietimo įstaigą. Tačiau neįtarė jokie sutrikimo, manė, kad išaugs. Bendrojo lavinimo mokykloje berniukas negebėjo įsitraukti į ugdymosi procesą, dėl trukdymo klasės vaikams mokytis.

Luko situacija rodo, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokytoja demonstravo neigiamą nusiteikimą vaiko atžvilgiu, o pats vaikas, nejausdamas artimųjų meilės, visiems jaučia pyktį, siekia dėmesio, nors ir netinkama elgsena. Išsiskiriančiu elgesiu vaikas siekia dėmesio iš kitų.

Mokytojos patirtys palaikant pozityvų elgesį. Siekiant vaiko elgsenos pokyčių, pasirinktos įvairios priemonės. **Komandinis darbas.** Kai nebeįmanoma per pamokas su Luku bendrauti, mokytoja kviečiasi socialinę pedagogę, kuri Luką nusiveda į savo kabinetą pokalbiui. Tačiau mokytoja pastebi, jog tie pokalbiai laikui bėgant darosi nebeveiksmingi: „*Tačiau tie pokalbiai laikui bėgant pasidarė nebeveiksmingi. Tik pareina nuo socialinės darbuotojos ir vėl savo daro. Anksčiau būdavo ramesnis parėjęs*“ [Z]. Tada Luko su socialinės pedagogės susitarimu, Lukas pasidarė savo asmeninę vertinimo (veidukais) knygelę. Taip siekiama skatinti tinkamą berniuko elgesį su apdovanojimu: „...*gaus vien šypsenas<...>tada gaus kiek tai taškų už kuriuos socialinė pedagogė, jų susitarimu, nupirks šokoladą*“ [Z]. Kartą per savaitę su Luku aptariamas jo elgesys. Mokytojos pastebėjimu: „...*Lukas po kelių dienų gavo liūdną veiduką ir negavo taškų tai reiškė, jog šokoladui neužteks pinigų*“ [Z]. Pasitarus nuspręsta, jog tokiam vaikui savaitė yra per ilgas laiko tarpas: „*Supratome, jog juo ilgiau delsiama pastiprinti pageidaujimą elgesį, juo mažiau veiksmingas jo pastiprinimas. Sutarėme, jog socialinė pedagogė ateis aptarti Luko elgesio po kelių dienų*“ [Z].

Dėmesio sukaupimas. Luką blaško daug kas: kažkas įėjo į klasę, pakalbino draugas - dėmesys nukrypo. Po kiekvieno nukrypimo nuo veiklos, tuoj pat, ilgai nelaukdama mokytoja padedama vaikui vėl susitelkti darbui, primindama: „...primenu, ką darė, paprašau apžiūrėti, kiek jau padarė, ką ketino daryti toliau. Svarbu, kad vaiko žvilgsnis vėl nukryptų prie priemonių ar knygų, ir jis vėl įsitrauktų į veiklą“ [Z]. Tačiau po kurio laiko mokytoja pastebi, kad reikalinga jau pertraukėlė, nes Lukas nesusikaupia ir blaškosi: „...kai matau jog reikia poilsio leidu pailsėti ir kažką padėti man sutvarkyti priemones, išplauti dažų indelius ar nuvalyti lentą“ [Z].

Mokytoja pastebėjo, jog judrių žaidimų pertraukėlės nepasiteisino, nes vaikas dar labiau nesusikaupia darbui: „Tačiau pastebėjau, kad po tokių pertraukėlių vaikai dar labiau išsiblaškę. Todėl dabar matau jei Lukas nebedirba, nebesukaupia dėmesio liepiu jam atnešti iš lentynos knygą arba išplauti kempinę ir nuvalyti lentą“ [Z].

Žodiniai pagyrimai ir aptarimai. Mokytoja visada pastebėjusi Luko pageidaujamą elgesį pagiria, padrąsina, pasidžiaugia pasiekimais ir pastangomis. Tačiau Lukui tie patys pagyrimai laikui bėgant, praranda veiksmingumą. Todėl jie turi būti išradingai keičiami, įvairinami: „...paspaudžiant vaikui ranką ir pasakant už ką yra giriamas. Arba parašoma atvirutė ir perskaitau ją, kad tai Lukas apdovanojamas sutvarkęs savo daiktus“ [Z].

Mokytoja su kitais pedagogais pastebėjusi negerą elgesį stengiasi vaiko nebarti, nepamokslauti kitų akivaizdoje, aptarinėja Luko elgesį jam negirdint: „...išgirdęs, kad kalbame apie jo neigiamą elgesį būna nebesukalbamas. Pastebėjome pasikeičia jo elgesys pradeda švilpauti, nieko nebedaryti, blaškytis...“ [Z].

Nuobaudų taikymas. Kartais neišvengiama ir bausmių. Mokytoja pastebėjo, kad pastaruoju metu Lukas ne tik meluoja ir stengiasi kaltę suversti kitam save išteisindamas, bet ir mėgsta pasisavinti svetimus daiktus. Tikėtasi, kad žalos atlyginimas privers vaiką susimąstyti apie netinkamo elgesio pasekmes: „Jei paėmė kito vaiko ką nors, kokį skanėstą, tada Lukas nebegauna savo deserto yra atiduodamas kitam vaikui arba iš jo asmeninės vertinimo knygelės paimami taškai, kurie yra keičiami į kokias nors privilegijas“ [Z].

Tačiau mokytoja dar svarsto ar šis būdas veiksmingas: „Na dar svarstome su auklėtoja ar tas būdas veiksmingas ar ieškoti kitokių būdų. Nes dar pasitaiko, kad Lukas dar paima ne jam priklausantį daiktą“ [Z].

Mokytoja šiuo atveju neturi žinių, kaip elgtis, kokiais būdais palaikyti vaiko pozityvų elgesį: „Šiuo atveju net nežinome, ką daryti. Stebime vaiką, kad neimtų ne savo daiktų“ [Z].

Šeimos įsitraukimas į ugdymo procesą. Nesulaukia mamos palaikymo ir įsitraukimo į ugdymo procesą pedagogai: „Luko mama niekada nedalyvauja renginiuose. Net pastaruoju metu ateina visada pasiimti sūnaus patėvis“ [Z].

Auklėtojos patirtys popamokinėje veikloje palaikant pozityvų elgesį. Kad berniuko veikla būtų kryptinga, jam reikia pasiūlyti kuo užsiimti, arba parinkti užsiėmimą. Tam reikalingas kūrybiškumas, jei veikla visada vienoda, tai vaikui pasidaro neįdomu: „*Berniukas mėgsta darbelius, kai reikia kirpti, sukti, sujungti, labiausiai jo mėgstama medžiaga plastilinas. Stengiuosi prigalvoti įvairių technikų na kad ir iš plastilino, kad jį labiau sudominti*“ [Ž]. Auklėtoja, matydami, kad vaikui reikia veikos ir užimtumo, pasiūlė jam lankyti būrelius: „...*stengiamės jį įtraukti į įvairius būrelius: dailės, folkloro ansamblyje dainuoja*“ [Ž].

Praktiniai užsiėmimai. Auklėtoja pastebėjo, kad mokinys „nusiramina“ atlikdamas buitines darbus: „*Pastebėjau, kad mokinys „nusiramina“ atlikdamas buitines darbus, tai plaudamas indus, valydamas dulkes, su „ypatingu“ šepėčiu šluodamas grindis, kai veiklai reikalingas vanduo*“ [Ž].

Auklėtojos pastebėjimu didelę įtaką berniukui daro pasitikėjimas juo. Po pamokų užsiimant įvairiomis veiklomis auklėtoja leidžia vaikui pasijusti labai svarbiu: „*Sakau: „aš tavimi pasitikiu. Išeinu minutėlei, o tave palieku už mokytoją – prižiūrėti klasę, kad viskas būtų tvarkoje*“. Tada berniukas stengiasi nenusižengti ir vėl nori gauti tas pareigas kitą kartą, jaučiasi svarbus“ [Ž].

Auklėtoja pastebėjo, kad Lukui labai trūksta meilės, švelnumo. Savo jautrumą slepia, o pykčiu išreiškia nesaugumo jausmą. Auklėtoja teigia, jog Lukas dažnai kartoja: „...*berniukas dažnai klausia „ar tu mane myli?*“ [Ž].

Vaikui labai patinka, kai jį apsikabina, priglaudžia, paglosto. Auklėtojai įstrigo Luko pasakyti žodžiai: „*Man įstrigo Luko pasakyti žodžiai „aš labai myliu mamą, tačiau ji mane apsikabina ir pabučiuoja, tik tada, kai mes atsisveikiname*“ [Ž].

Šeimos patirtys palaikant pozityvų elgesį. Jaučiamas mamos abejingumas vaikui, nusišalinimas – ji retai bendrauja su pedagogais, nesilanko klasės susirinkimuose. Matosi, jog mamai gerai tada, kada sūnus įstaigoje. Tada nereikia rūpintis ir spręsti jokių problemų. Mama norėtų, jog sūnus augtų įstaigoje ir juo rūpintųsi tik pedagogai:

„*Sūnus būna įstaigoje visą savaitę, pasiimam penktadienį. Pirmadienį vėl atvežam.... Galėtų įstaiga dirbti ir per vasarą*“ [B].

Paklausta mama apie bendravimą su sūnumi atsakė: „*Dažniausiai sunkiai einasi bendrauti su sūnumi*“ [B].

Mama nesupranta ko reikia jos sūnui, kad jis jaustųsi gerai: „...*kad jis gerai jaučiasi – pavalgęs, apsirengęs... nežinau, čia gal mokytojos gali gal pasakyti apie tai*“ [B]

Ugdytinio patirtys palaikant pozityvų elgesį. Kadangi Lukas turi daug elgesio problemų, jam trūksta šeimos palaikymo, todėl buvo įdomu sužinoti, kaip vaikas bendrauja su savo artimaisiais: „*Ne nesipykštam. Nu vienas brolis mušasi. Ai, dar Marius mušasi*“ [V].

Paklausus ar Marius jo brolis, berniukas prisimena: „*Ne, nu Marius, jis mušė žmogų, liepė klauptis. Ui, ui... mušė. Aš negalėjau žiūrėti įėjau į trobą*“. Susidomėjimą sukėlė vaiko paklaustas klausimas: „*Kodėl visi pykstasi, mušasi, keikiasi?*“ [V]. Iš pokalbio su vaiku matyti, kad jis artimoje aplinkoje mato daug blogio, smurto, jam svarbu išsiaiškinti, kodėl taip yra, tačiau pats atsakyti į šį klausimą negali, atsakymo nežino: „*Nežinau*“ [V]. Paklausus, kas jam nepatinka, ko nenorėtų, kad taip būtų? Vaikas atsakė: „*Man nepatinka, kai mama girta. Man patinka, kai ji negeria. Tada nėra tokia pikta, biški pasikalbam tada*“ [V]. Paklausus ką norėtų veikti kai užaugs, berniukas daug negalvodamas išvardija: „*Žinai, aš noriu būti autobusistas ir dar taksistas, traktoristas*“ [V]. *Galiu būti šlavėjas. Man tie labai patiktų.* Matyti, kad vaikas pergyvena dėl mamos, o jo svajonės labai paprastos, labai realios, nes vaikui patinka įvairūs užsiėmimai.

Apibendrinimas. Analizuotas atvejis parodė, jog dėl negebėjimo įsitraukti į ugdymosi procesą, dėl pastovaus kitų vaikų darbo trukdymo bendrojo lavinimo mokyklos pirmoje klasėje, berniukas vėl pradėjo lankyti Vaikų su negale centrą. Vaiko šeimą toks sprendimas tenkina, nes ji neprisiima atsakomybės už vaiko elgseną, nesistengia palaikyti pozityvių elgesio pokyčių. Jaučiamas mamos abejingumas vaikui, nusišalinimas – ji retai bendrauja su pedagogais, nesilanko klasės susirinkimuose. Matosi, jog mamai gerai tada, kada sūnus įstaigoje. Tada nereikia rūpintis ir spręsti jokių problemų.

Vaikui labai reikalingas artimųjų palaikymas, meilė. Neadekvačiu elgesiu jis siekia atkreipti į save dėmesį, o iš esmės jis taip išreiškia norą būti mylimu, nes šis vaikas yra vadinamas neklusniu. Nerimą kelia motinos elgesys, nes ji, atvedusi vaiką į ugdymo įstaigą, stengiasi kuo greičiau išėiti, kad nereikėtų bendrauti su pedagogais. Dažniausiai ateina Luko pasiimti patėvis, nes mama neturi laiko.

Vaiko mama neįtarė sutrikimo, nematė problemos, todėl jos požiūris skiriasi nuo pedagogų požiūrio – mama buvo įsitikinusi, kad vaikas gali mokytis bendrojo lavinimo mokykloje. Pedagogų požiūriu, vaikui reikalinga nuolatinė pagalba tiek namuose tiek ugdymo įstaigoje. Nesant nuolatinės pagalbos pozityvaus elgesio palaikymas tampa nebeveiksmingas.

Atvejų analizių apibendrinimas. Tėvai ne iš karto suvokia apie vaikų elgesio pokyčius ankstyvajame amžiuje. Jie tikisi ir laukia, kad vaikų elgesys susitvarkys savaime. Iš šių trijų atvejų matyti, jog namie vaikai negauna jokių veiksmingų elgesio valdymo būdų. Pedagogėms nėra lengva įtraukti tėvus į vaikų pozityvaus elgesio palaikymo procesą. Tėvams reikalinga atpažinti savo auklėjimo klaidas ir mokytis keisti klaidingas reakcijas į netinkamą elgesį. Iš tėvų ir vaikų pokalbių jaučiamas namų aplinkoje bendravimo stoka. Neigiami aplinkos veiksniai gali stiprinti ir didinti neigiamą vaikų elgesį. Pedagogės pastebi, jog tie patys pagyrimai ir apdovanojimai, laikui bėgant, praranda veiksmingumą. Todėl jie turi būti išradingai keičiami,

įvairinami. Tas pats metodas vieną kartą pasiteisina, o kitą kartą – ne, ir tai priklauso nuo situacijos, aplinkybių, nuotaikos. Baudžiamųjų priemonių griežtinimas supykdo vaiką ir padidina agresiją. Norint pasiekti geresnių ugdymo rezultatų vaikams turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų būtinas individualus darbas ir pedagogo buvimas šalia. Taip didėja vaikų savikontrolės galimybės.

Išvados

1. Išanalizavus elgesio ir emocijų sutrikimų sampratą matyti, kad vaikų elgesio ir emocijų sutrikimai apibrėžiami kaip simptomų derinys: agresyvumas, asocialumas, iššaukiantis elgesys, žymi depresija, nerimas ir kiti emociniai pokyčiai. Sąvoka elgesio ir emociniai sutrikimai nurodo sutrikimą, pasireiškiantį elgesio ir emocijinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros, bei etninių normų, kurios daro neigiamą įtaką ugdymo veiklai. Išskiriamos pagrindinės priežastys, sukeliančios vaikų elgesio ir emocijų sutrikimus: šeima, kurioje vaikas gali išgyventi nepriežiūrą, tėvų nesantaiką, artimų žmonių netektį, konkurenciją; mokykla, kurioje vaikas patiria smurtą, konfliktuoja su pedagogais, jaučia aplinkinių panieką; draugai (bendraamžiai), su kuriais negeba palaikyti ilgalaikių draugiškų santykių.

2. Atskleistas pedagogų požiūris į pagalbos teikimą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams, remiantis kriterijais:

- pedagogai į užsiėmimus eina įvairiai nusiteikę: būna geros nuotaikos, puikiai pasiruošę užsiėmimams, susiplanavę veiklą, tačiau jei tenka kartais drausminti vaikus, jaučia nerimą, bejėgiškumą, kaltės jausmą. Kai per pamoką pedagogams nepavyksta pasiekti užsibrėžtų tikslų, jie išgyvena: pyktį, baimę, bejėgiškumą, kaltę, nepilnavertiškumą;

- pedagogai pripažįsta, jog EES vaikai dažniausiai elgiasi spontaniškai, todėl pedagogai įvairių situacijų metu nuolat pergyvena, jaučia nerimą, baimę dėl nenumatytų vaikų veiksmų, kartais jiems pritrūksta žinių, tenka imtis netradicinių priemonių, kaip vaiko atskyrimas, kitų pedagogų pagalba;

- pedagogų gebėjimas reaguoti į EES vaikų elgesį pasireiškia rodant dėmesį, draugiškumą, valdant savo jausmus ir emocijas, kuriant ramią aplinką, parenkant įvairias priemones, vaikus įtraukiant į veiklas, keičiant pamokos struktūrą. Pedagogai pastebi, kad EES vaikų elgesį dažnai toleruoja ir pamėgdžioja klasės draugai. Pedagogai pripažįsta, jog EES vaikai nesuvokia savo elgesio ir negeba jo kontroliuoti, todėl jiems reikalinga įvairialypė ir veiksminga pagalba įtraukiant reikiamų specialistų pagalbos grupę, taip pat EES vaikų tėvus.

3. Ištyrus tėvų požiūrį į pagalbos teikimą EES vaikams, remiantis kriterijais nustatyta:

- tėvai vaiko sutrikimą pastebi ne iš karto, tik pradėjus vaikui lankyti ugdymo įstaigą. Tėvai kartais nenori pripažinti vaiko sutrikimo, nes bijo neigiamos reakcijos iš aplinkinių. Tėvų bendravimas su vaiku būna nevienodas – vieni tėvai vaikui rodo didelį dėmesį, rūpestį, kiti – negeba rasti bendros kalbos;

- tėvų reagavimą į vaiko elgseną apsunkina žinių apie sutrikimą ir įgūdžių valdyti situaciją stoka. Visais vaikų elgsenos atvejais tėvai kovoja su prieštariniais jausmais, nežino

kaip elgtis - ar vaiką bausti, ar bandyti pasikalbėti. Tėvai supranta, jog vaikų mokymosi rezultatus, bendravimą su bendraamžiais ir mokytoja apsunkina jų elgesys: judrumas, negebėjimas sutelkti dėmesį;

- tėvai vertina galimybę įsitraukti į vaikų elgesio valdymo procesą, jie su pedagogais aptaria vaikų elgesį ir ugdymo rezultatus, džiaugiasi, kad vaikai turi galimybę lankyti ugdymo įstaigą, tačiau jų veiksmingą bendravimą su pedagogais kartais riboja sunkios gyvenimo sąlygos, gausios šeimos, namų rūpesčiai.

4. Vaikų atvejų analizė atskleidė, kad pagalbos būdai vaiko pozityviam elgesiui palaikyti veiksmingi tada, kai taikomos įvairios pozityvaus elgesio palaikymo strategijos. Vaikams reikalinga individuali pagalba, ypatingas dėmesys, svarbus pedagogų jais pasitikėjimas. Pedagogės pastebi, jog tie patys pagyrimai, apdovanojimai laikui bėgant tampa nebeveiksmingi, todėl jie turi būti išradingai keičiami ir įvairinami. Vaikai taip pat mokomi būti kolektyve, prisitaikyti prie kitų, išmokti išsakyti savo mintis, suvaldyti pyktį, susierzinimą. Pedagogės žino, jog baudžiamųjų priemonių griežtinimas supykdo vaiką ir padidina agresiją, todėl kartais neišvengdamos bausmių, abejoja ar elgiasi tinkamai. Išryškėjo tai, jog EES turintys vaikai šeimoje nesulaukia pastiprinančių elgesio valdymo būdų, taip pat jaučiama tėvų ir vaikų bendravimo stoka. Vaiko elgesio valdymo procese svarbios įvairios priemonės, tačiau vaikams svarbiausias artimųjų palaikymas ir meilė.

Literatūra

1. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Gerulaitis, D. ir kt. (2010). *Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimas*. Tyrimo ataskaita. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ambrukaitis, J., Antonovaitė, I. (2002). Komandinio darbo bruožai, tenkinant specialiuosius mokinių poreikius bendrojo lavinimo mokykloje. *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*. Šiauliai, 6 p. 5-16.
3. Ambrukaitienė, A. J., Titenienė, A. (2003). Pedagoginės sąveikos struktūra ugdant žymiai sutrikusios ar sutrikdytos raidos specialiųjų poreikių vaikus. *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. *Atvejo analizės metodas*. (2011). Vilnius: Studijų kokybės centras.
5. Bagdanavičienė, R. (2007). *Mokinių saugumo užtikrinimas mokykloje*. Vilnius: Pedagoginės profesinės raidos centras.
6. Barkauskaitė, M. (2005). Pedagogų rengimas: tradicijos ir kaita. *Vilniaus pedagogika, Eukologijos katedra*, 11-16.
7. Barkauskienė, R., Bieliauskaitė, R. (2002). Mokymosi negalią turinčių vaikų elgesio ir emocijų sunkumai. *Medicina*, 4, 439-443.
8. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
9. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijoje*. Klaipėda: KU leidykla.
10. Bražienė, N., Mockienė, D. (2008). Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2(18), 55-64.
11. Dabrišienė, V., Narkevičienė, B. (2002). Individualizuoto ugdymo programų specialiųjų poreikių moksleiviams sudarymo principai: teorinis pagrindimas. *Specialusis ugdymas*, 2(7), p. 24-33.
12. Dabkus, R. (2002). *Filosofija*. Kaunas: Technologija.
13. Daulenskienė, J. N., Radzevičienė, L., Ruškus, J. (2002). Ne šeimoje augančių ankstyvojo amžiaus vaikų emocinės raiškos ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 12(6), 17-32.
14. Dervinytė - Bongarzoni, A. (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams: Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
15. Diomšina, B., Vyčiniene, D. (2002). Vaikų ir paauglių nerimo sutrikimai. *Medicina*, 38, 466-470.

16. East V., Evans L. (2008). *Vienu žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba.
17. Ferry L.(2005). *Išmokti gyventi: filosofijos traktatas jaunosiosms kartoms*. Vilnius: Tyto alba.
18. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: ŠU leidykla.
19. Geležinienė, R. (2009). *Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius* (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2009).
20. Geležinienė, R., Ruškus, J., Balčiūnas, S. (2008). Mokytojų veiklų, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus, tipologizavimas. *Specialusis ugdymas*, 2(19), 45-57.
21. Geležinienė, R., Ruškus, J., Blinstrubas, A. (2008). Mokytojų veiklos ir patirčių analizė sprendžiant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio mokinio problemas. *Specialusis ugdymas*, 1 (18), 34-45.
22. Giedraitytė, M., Bieliauskaitė, R. (2006). *Psichologinis atsparumas vaikystėje: sampratos problematika*. *Psichologija*, 34, 7-17.
23. Ginott, H. G. (1999). *Tarp tėvų ir vaikų*. Vilnius: Via Recta.
24. Gintilienė, G., Girdzijauskienė, S., Černiauskaitė, D., (2004). Lietuviškas SDQ – standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „galių ir sunkumų klausimynas“. *Psichologija*, Nr. 29, 88-105.
25. Girdzijauskienė, S. (2006). *Kokybinis tyrimas. Metodiniai nurodymai*. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.
26. Gray, J. (2009). *Vaikai kilę iš dangaus. Pozityvūs vaikų auklėjimo metodai*. Vilnius: Alma littera.
27. Hallahan, D.P., Kauffman, J.M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
28. Herm, S. (2004). „*Sunkūs vaikai*“: *praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams*. Vilnius: Alma littera.
29. Hurrelmann, K., Unverzagt, G. (2001). *Kaip išugdyti stiprius vaikus*. Vilnius: Alma littera.
30. Indrašienė, V., Suboč, V.(2008). Sociopedagoginės pagalbos vaikams, patyrusiems mokymosi nesėkmes, prielaidos. *Pedagogika*, Nr. 89, 115-122.
31. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
32. Justickis, V., Gervytė, J. (2011). Psichologinės pagalbos galimybės vaikams, turintiems emocijų bei elgesio problemų: dialektinės elgesio terapijos efektyvumo analizė. *Socialinis darbas*, 10(1), 120-127.

33. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinės raidos ir elgesio sutrikimų korekcija. *Specialusis ugdymas*, 1 (8), 15-30.
34. Kardelis, K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
35. Kauffman, J. M. (2001). *Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth*. Columbus: Merrill Prentice Hall.
36. Kajokienė, I., Žukauskienė, R. (2007). 6-18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės simčių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. *Psichologija*, Nr. 36, 22-43.
37. Kurienė, A., Pivorienė, R. V. (2000). *Būkime atidūs – vaikų ištiko bėda*. Vilnius: SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija.
38. Kvieskienė, G. (2000). *Socializacijos pedagogika: Įvadas į socialinę pedagogiką*. Vilnius: VPU leidykla.
39. Lapkauskienė, N. (2004). *Psichikos sveikatos sutrikimai ir slaugos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
40. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikio skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo. 2011 m. liepos 13 d., Nr. V-1265/V-685/A1-317.
41. Lileikienė, T., Milašiūnienė, V. (2007). Psichologiniai mokytojo ir mokinių santykių aspektai: mokymosi sunkumus patiriančių mokinių požiūris. *Pedagogika*, 87, 71-76.
42. Maslow, A. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
43. Markevičiūtė, A., Kalkytė, R., Adomaitienė, V. ir kt. (2007). Paauglių psichikos sutrikimų sąsajos su patiriamais psichosocialinio prisitaikymo sunkumais. *Medicina*, 43 (8), 647-656.
44. Merfeldaitė, O. (2005). Socialinės pedagoginės pagalbos komanda ugdymo institucijoje: veiklos prielaidos ir organizavimo ypatumai. *Pedagogika*, 76, 51-55.
45. Mitchell, D. (2008). *What really Works in special and inclusive education. Using evidence-based teaching strategies*. London and New York: Routledge.
46. Nagel, T. (2001). *Ką visa tai reiškia? Labai trumpas įvadas į filosofiją*. Vilnius: Baltos lankos.
47. Nasvytienė, D., Balčaitytė, I. (2009). Mokytojų, ugdančių elgesio ir emocinių problemų turinčius vaikus, patyrimo analizė. *Pedagogika*, 96, 21-27.
48. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos: Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*. Vilnius: VPU leidykla.

49. Navaitis, G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius: Kronta.
50. Nekrašas, E. (2005). *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
51. Pikūnas, J., Palujanskienė, A. (2001). *Asmenybės vystymasis*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras
52. Proškuvienė, R. (2008). *Psichikos sveikatos problemos*. Vilnius: VPU leidykla.
53. *Psichologija studentui*. (2002). Kaunas: Technologija.
54. Pukinskaitė, R., Praninskienė, R. (2008). Motinų patiris auginant sutrikusios raidos vaikus: vidinės resprezentacijos ypatybės. *Medicina*, 7, 553-563.
55. Radzevičienė, L. (2006). *Globos institucijose augančių kūdikių emocijų raida*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
56. Ramanauskienė, T. (2008). *Hiperaktyvus vaikas*. Vilnius: UAB Inforastras.
57. Robichaud, M. G. R. (2007). *Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
58. Rogers, C. R. (2005). *Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją*. Vilnius: Via Recta.
59. Scott, T. M. (2008). Issues of personal dignity and social validity in schoowide systems of positive behavior support. *Journal of Positive behavior interventions*. No. 9 (2), 102-112.
60. Shapiro, L.E. (2008). *Kaip ugdyti vaiko emocinį intelektą*. Vilnius: Presvika.
61. Suslavičius, A. (2000). *Paremiamoji psichologija*. Kaunas: Šviesa.
62. Šinkariova, L. (2010). *Vaikų ir paauglių psichopatologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
63. Utz, K. (2001). *Tu priklausai mums: Neįprasto elgesio vaikų integravimas*. Vilnius: Presvika.
64. Zambacevičienė, E. P. (2006) *Vaiko psichologinis pažinimas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
65. Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija.
66. Žiugždienė, J. (2007). *Pedagoginė psichologinė tarnyba Lietuvoje: iššūkiai ir galimybės*. [http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/\(69834\)](http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/(69834)) (žiūrėta 2012-11-14).
67. Žukauskienė, R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso*. Vilnius: G. Kuskio firma.
68. Žukauskienė, R., Leiputė, O. (2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų gyvenančių su abiem tėvais, emocijų ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*, 2, 106-115.

Vita Duršienė

**ASSISTANCE FOR CHILDREN WITH BEHAVIOURAL AND
EMOTIONAL DISORDERS: OPINION OF TEACHERS AND PARENTS**

The Master's Degree Thesis

Summary

In the paper *theoretical* analysis of the aid provided to the children with emotional and behavioural disorders as well as teachers' and parents' attitude. *Semi-structured interviews* was conducted with the aim to reveal the assistance providing to the children with behavioural and emotional problems from the teachers' and parents' point of view.

The study involved 6 teachers, 6 parents whose children have emotional and behavioural problems, 3 kids and pedagogues working with these children: teacher, educator.

The empirical part analyses the teachers' attitude for helping children, the ability to manage the children's behaviour and response to children's behaviour, parents' anxiety in the case of disorders, parental response to the child's behaviour cases, parents' involvement in child behaviour management.

The main *conclusions* of the research:

1. Abnormal behaviour and impaired emotions affect negatively the child's development, complicate interaction with peers, teachers. Distinction is made between the main causes of children's behavioural and emotional problems: family, school, friends.

2. The teachers' approach regarding the assistance for the children with emotional and behavioural disorders was disclosed: teachers experience anger, fear, helplessness, guilt, feel anxiety due to children's behaviour, sometimes they lack knowledge. Teachers' ability to respond to EBD children's behaviour is shown by paying attention, friendliness, managing own feelings and emotions, creating a tranquil environment. Diverse and effective assistance is necessary including the necessary specialist support team, as well as parents of the children.

3. Study of parents' attitudes to the aid for EBD children found that parents notice the child's disorder not immediately, are often reluctant to recognize the child's disorder, fear of negative reactions from the others, parental responsiveness to the child's behaviour is made more difficult by lack of knowledge of the disorder and skills to manage the situation, parents struggle with contradictory feelings, do not know what to do. Parents appreciate the opportunity to get involved in the child behaviour management process, with the teachers discuss the child's behaviour and school performance.

4. In the child cases the study revealed that they need individual assistance, special attention and teachers trust. It revealed that EBD children in their families do not receive

stimulating behaviour management techniques, feel lack of communication between the children and parents. In the child behaviour management process important are variety of tools, but the most important for the children are support and love from their relatives.

Key words: behavioural and emotional disorders, assistance, self-control maintenance and social skills development.

Priedai

Interviu klausimynas pedagogams

- 1.Kiek metų dirbate pedagoge?
- 2.Kaip dažnai susiduriate su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?
- 3.Jūsų nuomone, su kokiais jausmais ir nuotaikomis einate į pamokas, užsiėmimus ir grįžtate iš jų?
- 4.Gal galite papasakoti apie įsimintiniausią atvejį, bendraujant su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku?
- 5.Kokius jausmus išgyvenote bendraudama su vaiku?
- 6.Ar EES vaikų elgesys turi įtakos kitiems, toje pačioje aplinkoje esantiems vaikams?
- 7.Kaip darbas su EES vaikais atsiliepia Jūsų santykiams su kolegomis, savo šeimos nariais?
- 8.Kaip manote, ar vaikai, be pedagogų pagalbos, gali suvokti savo elgesį ir gali patys sau padėti?
- 9.Kokios priemonės padėtų veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Interviu klausimynas tėvams

1. Ar seniai pastebėjote pakitusį vaiko elgesį, nestabilias emocijas?
2. Kokia buvo Jūsų reakcija, nustatčius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?
3. Kaip Jums sekasi bendrauti su savo vaiku?
4. Papasakokite apie patį sudėtingiausią atvejį, kai Jums teko apsispręsti kaip pasielgti su vaiku?
5. Kokioje mokykloje mokosi Jūsų vaikas? Kaip jam sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais, pedagogais?
6. Ar Jūs bendraujate su pedagogais, ar dažnai lankotės mokykloje?
7. Kokios pagalbos iš pedagogų sulaukėte, siekiant padėti vaikui įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus?
8. Jūsų manymu, kokių priemonių papildomai dar reikėtų, kad vaikas gerai jaustųsi ir mokykloje, ir namuose?
9. Ar galite papasakoti, kokia pagalba, kurią gavote, buvo veiksmingiausia ir kodėl?
10. Kaip Jūsų vaikas reaguoja į jam teikiamą pagalbą?

Klausimynas vaikams

1. Kaip tau sekasi mokykloje?
2. Kaip sekasi bendrauti su klasės draugais? Ar daug turi draugų?
3. Kaip sutariate su mokytoja? Ar nesipykstate?
4. Kaip sekasi mokytis?
5. Ką mokytoja sako, kai ateini į pamoką nepadariusi namų darbų?
6. Kokia pamoka labiausiai patinka? O kitos pamokos ar patinka?
7. Ar mokytoja nepyksta per pamokas?
8. Kai tau nusibosta rašyti ar mokytoja leidžia pailsėti?
9. Ką veikiate po pamokų su auklėtoja?
10. Ką tu mėgsti veikti labiausiai? Kas labiausiai patinka?
11. Kas tau padeda mokykloje, kad jaustumėsi gerai?
12. Kada tau yra gerai? Kaip tau patinka, kai su tavimi elgiasi mokytoja ar auklėtoja?
13. Ką tu veiki namuose?
14. Ar su mama dažnai pasikalbate?
15. Ką tu galvoji veikti kai užaugsi?

Klausimynas mokytojai ir auklėtojai

1. Gal galite papasakoti, kaip jums sekasi dirbti su vaikais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų.
2. Gal galite papasakoti kokias priemones naudojate ugdytinių pozityvaus elgesio palaikymui.
3. Papasakokite, jei galite, apie ugdytinių turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų elgesio valdymą ir taikomas ugdymo formas.
4. Gal galite papasakoti apie jūsų su ugdytinių tėvais bendradarbiavimą.

Informantė A

Globėja (augina mirusios dukros sūnų)

Pensininkė

Protokolas Nr. 1

1. Ar seniai pastebėjote pakitusį vaiko elgesį, nestabilias emocijas?

Kada mes pastebėjome vaiko nestabilias emocijas? Nu gal nuo kokių taip 5 metų. Kol visai mažiukas buvo galvodavom na judrus, gyvas vaikas ir viskas. **Tai Jūs ne nuo kūdikystės pastebėjote pokyčius?** Matot aš jį auginu nuo 3 metų, nes mano dukra žuvo avarijoje ir taip išėjo, kad tapome anūko globėjais. Tai va. Na ką padarysi kažkaip reikia gyventi, gaila to anūkėlio, juk neatidusi į vaikų namus. Tai va, na ir kai jį jau kokių 5 metų išsivesdavau į kiemą pastebėdavau, kad kiti vaikai žaidžia gražiausiai, o jis dažniausiai atimdavo nuo kokio vaiko žaislą ir bėgiodavo, net nežaisdavo su tuo žaislu, tai užduodavo kokiam vaikui, sukeldavo peštynes. Tiesą pasakius skaudėdavo širdį. Kaimynės išėjusios sėdėdavo kalbėdavosi, o jų vaikai gražiausiai žaisdavo smiltyne. Mes kai išeidavome su anūku negalėdavau kalbėtis, turėdavau stebėti vaiką, nes kitaip ką nors pridirdavo. Tai va su vyru pakalbėdavome, kad jis kitoks vis dėlto vaikas. Labai pergyvenome, kad mūsų anūkėlis elgiasi kažkaip kitaip. Vis pasišnekėdavom, o kaip bus, kai reikės eiti į mokyklą. Taip, prieš mokyklą mes dar pastebėjome jo kitokį elgesį. Jis buvo tikras neklaužada. Ir kai pradėjo lankyti priešmokyklinę grupę darželyje, tada jam buvo nustatytas elgesio ir emocijų sutrikimas. **Tai tik tada Jums buvo paaiškinta? (informantė sunkiai atsiduso)** Taip, taip, tik tada, nes matyt specialistai pamatė ir suprato, kad vaikas kitoks, tada ir mums ir pasakė visą teisybę.

2. Kokia buvo Jūsų reakcija, nustačius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?

Na kokia čia ta reakcija. Na žinoma, kad ne kokia, gal ne tiek nustebome, kiek susirūpinom, apėmė baimė. Jaučiau, kad jis kitoks, bet nesitikėjau vis dėlto. Taip nustebome, baiminausi, kaip čia bus toliau. **Ko Jūs baiminotės?** Kaip čia pasakius... **(informantė patylėjo)** Man viena mintis buvo, juk nebe jauni esame, ar turėsime jėgų jį auginti. Bėgiojo po galvą visokios mintys, kas bus toliau, gal jo elgesys vis toliau darysis koks agresyvesnis. Na ta reakcija ne kokia, pati suprantate, kai tavo vaikui kas negerai, tai ir pačiam negerai. Neramu buvo ir baimės daug, ir dėl vaiko, ir dėl mūsų pačių, kad jau nejauni... **(informantė nutilo ir toliau nekalbėjo).**

3. Kaip Jums sekasi bendrauti su savo vaiku?

(Informantė pradėjo kalbėti ne iš karto, patylėjo). Kaip kokią dieną. Kartais jis būna sukalbamas vienas žaidžia, o kartais labai irzlus visko reikia, nervinasi, ožiuojasi. Žinote, aš kartais, tiesa pasakius galvoju, vis dėlto gal tas sutrikimas ar kaip čia pasakyti, na gal čia joks sutrikimas. **Dėl ko Jūs abejojate?** Kad čia gal jokios bėdos nėra, gal jį išlepinome per daug.

Gaila buvo vaiko, kai paliko be mamos. Tai va viską pirkome, kad tik vaikui ko netrūktu. Kaip sakant visas užgaidas pildėme, kad tik ramesnis būtų. Suprantate, kaip sakant be diržo užaugo. Gal taip ir yra. Tai va sunku bendrauti su juo, kaip sakant viskas turi būti pagal jį. Kartais ryte į mokyklą neina kol kokio daikto nepasiima su savimi, o ką darysi duodame neštis, kad tik ramesnis būtų. **Tai kaip galėtumėte pasakyti, koks Jūsų bendravimas su vaiku?** Na, trumpai neišaina pasakyti, sunkus tas bendravimas, vaikas daro vienaip, mes norim kitaip ir nieko gero nesigauna. Sunkiai bendraujam, tikrai gal daugiau pataikaujam negu auklėjam negalim kitaip, patys nebesusigaudom kas gerai kas blogai, esam pasimetę.

4. Papasakokite apie patį sudėtingiausią atvejį, kai Jums teko apsispręsti kaip pasielgti su vaiku?

(Informantė dar kartą pasitikslino klausimą). Koks čia tas atvejis sudėtingiausias buvo? **(Patylėjo, pagalvojo).** Ai, visai neseniai važiavome pas sūnų į Klaipėdą ir nusivežėme anūką. Išėjome pasivaikščioti po prekybos centrą. Mat buvo gimtadienis anūko, vyrui sakau gal vaikas išsirinks kokį žaislą, tai ir nupirksime ta proga. Tai va. Nu ir jis išsirinko labai brangų žaislą, kurio mes negalėjome sau leisti pirkti **(informantė nutilo).** **Ir kas atsitiko?** Nu ir ką jūs manote? Žinokite, jis pradėjo nervintis, mėtyti žaislus iš lentynų, paskui pakrito ant žemės, rėkė. Man tokia gėda pasidarė, kad jūs žinotumėte. Tai va. Tai ką darysi, gavau pasiskolinti nuo sūnaus pinigų ir nupirkti tą žaislą. Tai man tas pats sudėtingiausias buvo atvejis, kai pridarė gėdos, net vaistų gėriau parvažiavusi namo. **Ar Jūs negalėjote kitaip pasielgti?** Nu negalėjau, negi kelsi skandalą, tampysi vaiką po krautuve, neturiu tiek sveikatos. Kažin dar kaip viskas būtų pasibaigę, ar koks priepuolis nebūtų ištikęs, jau taip baisiai draskėsi, šaukė... dėl šventos ramybės pirkom tą žaislą. Tikrai nežinau kaip tokiu atveju ką daryti.

5. Kokioje mokykloje mokosi Jūsų vaikas? Kaip jam sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais.

Vaikas mokosi Vaikų su negale centre, 3 specialiojoje klasėje. Šiaip jis gabus vaikas ir skaito, ir rašo. Mokytoja sakė, kad per pamokas visko būna. Priklauso nuo jo nuotaikos ir noro. Jei gerai nusiteikęs rašo, skaito, piešia. **Kas jam labiausiai patinka mokykloje?** Kaip sakė mokytoja patinka labiausiai jam piešti. Tai va dar gerai, kad patinka piešti, įpatingai mašinas. Tai nuperku spalvinimo knygučių, tai ir piešia kokią valandikę, tai ramu tada. **O kaip jis bendrauja su draugais?** Ai, nu ir taip va, per tas pamokas. Kartais, mokytoja sakė, kai nenori ko daryti tai laksto po klasę ir nieko nedaro, trukdo ir kitiems vaikams. Nepavydžiu ir mokytojai, ir jai sunku su tokiu vaiku nežinai kas jam pasidarys, ko užpyks ar susinervuos.... oi, oi **(informantė atsiduso).** Nieko nežinau apie draugus, gal neturi draugų kad mokytoja nieko nesakė. Galvoju kas norės su juo draugauti. Skauda širdį.... **(informantė nebaigė minties).**

6. Ar Jūs bendraujate su pedagogais, ar dažnai lankotės mokykloje?

Visada. Visada stengiuosi pabendrauti. Kiekvieną dieną pasiimant anūką paklausiu kaip sekėsi. Pakalbame apie jo elgesį. Taip bendrauju. O kaip? **Papasakokite plačiau, kaip Jums sekasi bendrauti su pedagogais. (Informantė nusišypsojo).** Mokytoja ir auklėtoja malonios moterys, noriai bendrauja. Pakalbame su jomis ir atrodo lengviau man pasidaro. Ko gero nesu praleidusi nei vieno susirinkimo ar šiaip klasėje organizuojamos šventės. Labai patinka šventėse ar popietėse dalyvauti, pasižiūrėti ką parodys vaikai, pabendrauti su mokytojomis ir kitais tėveliais. Su dideliu džiaugsmu einu į mokyklą pas anūką. Na labai labai esu patenkinta, kad mokytojos manęs neaplenkia pakalbina, nors esu paprasta moterėlė.

7. Kokios pagalbos iš pedagogų sulaukėte, siekiant padėti vaikui įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus?

Na man jau, kaip ir pagalba kai su mokytoja ir auklėtoja pakalbame, pasitariame apie anūką. Jos papasakoja, kaip reikia elgtis su vaiku, na kaip taisyti jo elgesį. Tai va. Na jos sako, kad reikia nubrėžti vaikui griežtas ribas, kur galima, kur negalima jis turi žinoti. Sako, kad turi būti viena tvarka mokykloje ir namuose. **(Informantė giliai atsiduso, patylėjo).** Bet kad man ne visada taip išeina. „Užsiožiuoja“ ilgiau ir aš leidu. Papasakojus apie tai mokytojai, ji sako reikia kantrybės ir ilgo laiko. Bet, kad man pensininkei nebėra tos kantrybės. Tai ko gero ta pagalba ir yra, kai su mokytoja ir auklėtoja pasitariame. Jos pasako kaip elgiasi su juo mokykloje, tai ir aš namie stengiuosi taip daryti. Tai va. **Gal dar kokias priemones naudojate, kurios padeda vaikui?** Taip taip. Dar tikiuosi, kad mūsų anūką pagelbės vaistai, kuriuos rekomendavo vaikų neurologė. Tai kažkokie papildai, brangūs ir tikiu kad jo elgesys ir sveikata pagerės nuo jų. Va juos naudojam jau pusę mėnesio, kaip ir lyg geriau viskas atrodo.

8. Jūsų manymu, kokių priemonių papildomai dar reikėtų, kad vaikas gerai jaustųsi ir mokykloje, ir namuose?

(Informantė patylėjo, pagalvojo). Net nežinau dabar ką jums pasakyti. Manau, kad centre suteikiama reikiama pagalba. Tai va, kokios čia papildomos tos priemonės. Gal na, kažkokių vis kad būtų priemonių elgesiui koreguoti, kad vis gerėtų vaiko elgesys ir iš viso išnyktų tas sutrikimas. To labiausiai norėčiau, nors nelabai išmanau apie tas priemones, mokytojai geriau žino ką daro. Gal visiems būtų geriau kad aš pati būčiau stipresnė, nepasiduočiau vaiko įtakai.

9. Ar galite papasakoti, kokia pagalba, kurią gavote, buvo veiksmingiausia ir kodėl?

Mano anūkas reaguoja, kažkaip į tuos veidukus, kur kiekvieną dieną gauna. **Apie ką Jūs čia kalbate?** Tai aš čia apie tuos lyg ir pažimius, taip mokytoja įvertina jo elgesį. Jei jis geras buvo tą dieną gauna linksmą veiduką, jei ne- liūdną. Tai visada parėjęs man rodo. **Kaip Jūsų anūkas reaguoja į tuos vertinimus?** Aha, suprantu, kad reaguoja. Jei laimingas grįžta suprantu, kad gavo linksmą veiduką, jei ne, tai liūdną. Tada ir susinervinęs būna, nenori rodyti to veiduko, suplėšo net jį. Tai va kai linksmas veidukas pagiriu ir kokį saldumyną duodu, o kai liūdnas

veidukas sakau negausi saldainio. Gausi kai geras būsi. **Kaip galvojate, ar gerai skatinti saldumynais?** Tai kad būdavo jausdavau, kad stengiasi tą dieną būti geras, kad kažko gautų. Gal ir nelabai gerai darau. O mokytojos yra pasidariusios tylos tokį kampelį. Atskirai vienam vaikui pasėdėti, kuris neklauso ir apsiraminti. Tai va. Aš ir namie pasidariau. Atskyrėm tokį kampelį su spintute, padėjom kėdę. Kai jis labai įsiaudrina ir nebeapsikenčiu nuvedu ir pasodinu, liepiu sėdėti vienam. Tai jis ten parėkauja, pasidrasko paskui kažkaip apsiramina. Dabar dar, gerai sugalvojau, padėjusi visada ten turiu spalvinimo knygutę su mašinomis. Pasinervinęs kiek, pradeda ramintis ir pasiima spalvinti. Tai va, ir paskui žiūrėk pareina parodyti, kaip nuspalvino mašiną gražiai.

10. Kaip Jūsų vaikas reaguoja į jam teikiamą pagalbą?

Na skirtingai ir įvairiai reaguoja. **(Informantė atsiduso).** Tai va jau kaip sakiau, kai jis kažko labai susinervina, nepadeda jokia pagalba ir elgesys, kurį laiką nesikeičia. Jau kai labai susinervina nepadeda jokia pagalba, dėl to aš kartais, kai kuriose situacijose leidžiu jam daryti, tai ko jis nori, kad apsiramintų. Gaila žiūrėti į vaiką. Labai sunku pasakyti, nes beveik kiekvieną dieną vaikas būna tai toks, tai kitoks. Tai va kaip jau minėjau tikiuosi, kad bus gera pagalba iš neurologės prirašytų vaistų. Kad pagerės jo elgesys ir vaikas pasveiks.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 1 val. 10 min.

Informantė B

35 metų

Netekėjusi

Nedirba

Protokolas Nr. 2

1. Ar seniai pastebėjote pakitusį vaiko elgesį, nestabilias emocijas?

Negaliu tiksliai pasakyti, bet dar mažas buvo. Visada buvo judrus nuo pat mažens, sunkus, neklusnus vaikas, prisigalvodavo nesąmonių. Nu prisigalvodavo kokių nesąmonių. Vaje, vaje **(informantė kraipo galvą)**. Sunkus vaikas buvo ir dar dabar yra, kaip sakant. Nustatė jo tą sutrikimą, lyg kažkur jau lankant priešmokyklinę grupę. Sūnus dabar jau lanko 4 specialiąją klasę. Auklėtojos vis pasako, kad sūnus neklauso, visokių bajorių prikrečia. Jo, kai kiekvieną kartą ateinu tai ir mokytoja ir auklėtoja vis pasakoja ką prikretė. Sakau, joms darykite su juo ką norite, ką aš padarysiu. Namuose žinoma tas pats. Manęs neklauso, meluoja, atsikalbinėja. Nu patėvio privengia, bijo, kad į kuprą negautų.

2. Kokia buvo Jūsų reakcija, nustačius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?

Iš pradžių, kaip sakant, aš nekreipiau dėmesio, maniau, jog išaugs, pradės eiti į mokyklą ir viskas susitvarkys. Tačiau pastebėjau, kad nieko gera nebus, kad vis problemų daugėja ir sūnaus elgesys nesikeičia tik blogėja. **(Informantė patylėjo)**. Dabar neseniai jaunesniajam sūnui taip pat nustatytas elgesio ir emocijų sutrikimas. Nesuprantu dėl ko taip yra. Dabar jau neramei kažko darosi **(informantė nuleido galvą, nutilo)**.

3. Kaip Jums sekasi bendrauti su savo vaiku?

Sūnus būna įstaigoje visą savaitę, pasiimam penktadienį. Pirmadienį vėl atvežam. Nu ir per atostogas bendraujam su sūnu. **(Informantė emocingai sumosavo rankomis)** - eik, eik, kas dedas per atostogas, kad žinotum, kai visi namuose. Tai išvežu į kaimą kelis, vis ramiau. **Tai Jūs turite daugiau vaikučių?** Na taip, aš turiu 6 vaikus. Galėtų įstaiga dirbti ir per vasarą. **(Juokiasi)**. Aišku juokauju. Kaip sakant sunkei einasi bendrauti su sūnumi. Jis pastebėjau, sunkiai bendrauja ir su broliais ir sesėm. Dažniausiai žaidžia vienas, o jei ir pažaidžia tai labai trumpai ir tuoj pat susipyksta. Sūnus dažniausiai pastebėjau elgiasi priešingai, negu iš jo reikalaujama, ar prašoma. Kaip sakant, kai prašau kad ką padarytų apsimeta kad negirdi arba kai ką prisiveikia apkaltina seses.

4. Papasakokite apie patį sudėtingiausią atvejį, kai Jums teko apsispręsti kaip pasielgti su vaiku?

Nu labiausiai išgąsdino sūnus šį rudenį, lygtai ruduo buvo, bet tokia nešalta dar. Kas ten buvo, kad aš negalėjau, tai liečiau patėviui nuvesti. Nu ir jis sūnų į mokyklą atlydėjo tik iki pastato durų. Nepagalvojo nieko blogo, manė nubėgs per kiemą, kas ten tėra. Tačiau sūnus į klasę

neatėjo, tik ant klasės durų rankenos, auklėtojos rado pakabintą jo maišelį su drabužiais. Sūnų rado mokytoja netoliese esančiame prekybos centre. **Kaip Jūs sužinojote apie tą įvykį?** Kai paskambino iš mokyklos ir pasakė, kad nėra sūnaus, labai išsigandau. Nebežinojau, kaip tokiu atveju pasielgti ar skirti kokią bausmę, ar gražiai pasikalbėti ir paaiškinti, kad vienam pavojinga vaikščioti. Ir iš vis, kaip mokytoja sako, juk jis pinigų neturėjo, o jei būtų apsigovęs, ką nors paėmęs. Baisu, net pagalvoti. Gerai dar, kad gerai baigėsi, laiku mokytojos jį rado.

5. Kokioje mokykloje mokosi Jūsų vaikas? Kaip jam sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais.

Mano sūnus mokosi Vaikų su negale centre, 4 specialiojoje klasėje. Juk pirmą klasę buvo pradėjęs lankyti mūsų kaime mokykloje, bet po dviejų mėnesių vėl grįžo į centrą. Ten prastai sėkėsi, nesutarė su mokytoja ir vaikais. Na, o čia centre mokytoja sako, kad jam mokslai ne kaip sekasi. Gal mokytūsi geriau, bet yra labai išsiblaškęs, nesusikaupia, blaškosi, trukdo dirbti kitiems mokiniams. Nu ir dar mokytoja sakė, kad jau nori ginčytis, atsikalbinėti, mėgsta meluoti, išsisukinėti. Net sakė paima kitų vaikų daiktus, kitaip sakant pavagia. Su klasės vaikais bendrauja mažai. Kaip auklėtoja sakė, dažniausiai nori bendrauti su suaugusiais. Ar vaikų tėvai ateina, ar auklėtoja su kuo kalba tai ir jis „nosį kiša“. **Gal galite papasakoti, kaip jūsų sūnui sekėsi bendrojo lavinomo mokykloje.** Taip, sūnus pirmą klasę pradėjo lankyti mūsų kaime pradinėje mokykloje. Nu tai ten buvo kažkoks košmaras ir man ir vaikui. Kiek tik nueini pasiimti sūnų vis skundžiasi tai tą padaręs tai tą. **O ką sakydavo?** Nu, kad blaškosi, nesusikaupia, kalba garsiai per pamoką, trukdo susikaupti kitiems vaikams. Sakė, kad vieną kartą pasiėmė mokytojos žirkles ir nukirpo mergaitei plaukų sruogą. Dar sakydavo, kad mušasi su vaikais. Tai va taip pradėjo skųstis, kad, tipo, mokykloj, pamokose nesėdi. Sako, kad pasiimkite tą savo vaiką, nes jis nesėdi, nebūna, ir iš vis jisai neklauso. Aš nespėjau jį sužiūrėti, o dar juk ir kiti vaikai nori dėmesio. Nu ir ką, tada prisimenu pasikvietė mane į mokyklą sako, tokiam mokiniui ne vieta bendrojo lavinimo mokykloje. Nu kažką panašaus. Tada perėjome vėl į Vaikų su negalia centrą. Džiaugiuosi dabar. Dar geriau dabar. Jis visą dieną centre, pavalgęs ir prižiūrėtas, ko daugiau reikia. O tai po pamokų būtų „besitrainiojęs“ kur. Čia ir per vasarą gali lankyti. Užtenka, kad rugpjūti būna namie.

6. Ar Jūs bendraujate su pedagogais, ar dažnai lankotės mokykloje?

Su pedagogais bendrauju savaitgaliais, kai ateinu parsivežti sūnaus. Dažnai, kai ko reikia pati mokytoja ar auklėtoja paskambina. **Ar dalyvaujate mokyklos susirinkimuose?** Nu susirinkimuose stengiuosi dalyvauti, bet žinai, kai yra 6 vaikai tai nebespėju visur, tai koks susirgęs, tai dar kas nors, ir ne visada išeina ateiti. Žinau, kad permažai bendrauju, bet kiek galiu tiek.

7. Kokios pagalbos iš pedagogų sulaukėte, siekiant padėti vaikui įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus?

Nu manau, kad... **(informantė patylėjo)**. Nu pakalbam su mokytoja. Ji papasakoja apie sūnų, jo elgesį, ką daro jis negerai ir pasakoja, ką daro kad pagerėtų elgesys sūnaus. Nu ką aš žinau. Man geriausia pagalba, kad jis būna visa savaitę čia pas jūsų įstaigoje. Sunku juk man auginti 6 vaikus. Dar man patiko, kai jį parveždavo, net autobusiuku, nereikėdavo kulniuoti tiek toli parsivesti. **O kokia pagalba Jums pati svarbiausia dėl vaiko sutrikimų?** Nežinau, gal daktarai galėtų padėti. Man geriausia kad vaikas prižiūrėtas, galiu pailsėti nuo jo isterikų... gal išaugs, sakau...

8. Jūsų manymu, kokių priemonių papildomai dar reikėtų, kad vaikas gerai jaustųsi ir mokykloje, ir namuose?

Net nežinau. Kokių čia tų priemonių dar reikėtų... **(patylėjo)** kad jaustųsi gerai... **(patylėjo)** kad jis gerai jaučiasi - pavalgęs, apsirengęs... **Ar manote, kad to vaikui pakanka?** Tai ko daugiau reikia? Na gal, kad tas elgesys pagerėtų. Nežinau, čia gal mokytojos gal gali pasakyti apie tai **(informantė daugiau nieko negalėjo papasakoti)**.

9. Ar galite papasakoti, kokia pagalba, kurią gavote, buvo veiksmingiausia ir kodėl?

Dabar, va kaip tik mokytoja kartu su socialine pedagoge padarė tokią jam knygutę, kur piešė šypsenėles. Ir man rodė tą knygutę. Nu ir iš ryto mokytoja nupiešdavo tai liūdną tai linksmą šypseną, o va po pietų auklėtoja. Nu ir pasirodo socialinė pedagogė atėjusi savaitės gale, pažiūrėjo kiek surinko šypsenų. Tai buvo surinkęs nemažai tų šypsenėlių, tai vedėsi jį į parduotuvę pirkti šokolado. Tai auklėtoja sakė, kad stengėsi būti geras, nes norėjo kad ką nors nupirktų. **Vadinasi, kontrolė ir paskatinimas duoda gerų rezultatų?** Jo, tą savaitę jo elgesys buvo pasitaisęs. Va kai nori gali būti geras. Namie panašiai ir mes stengiamės elgtis. Jei ko nori ir yra geras, tai gauna, jei negeras tai ir negauna. Tai jau žino, kad reikia būti geram, jei nori ko. Nu manau, kad ta tokia veiksmingiausia pagalba, net kai kada po biškį pabūna geresnis.

10. Kaip Jūsų vaikas reaguoja į jam teikiamą pagalbą?

Nu ar dėl elgesio... **(pasitikslino)**. Nu manau, kad iš pradžių reaguoja, o paskui pripranta ir viskas vėl po seno. Reikia vėl jau kažką keisti. **Jūs taip galvojate?** Nu taip sako mokytoja. Nežinau...

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 55 min.

Informantė C

42 metų

Ištekėjusi

Nedirba

Protokolas Nr. 3

1. Ar seniai pastebėjote pakitusį vaiko elgesį, nestabilias emocijas?

Pastebėjome tada, kai dukra pradėjo lankyti darželį (**patylėjo, pamastė**). Iki tol nieko nepastebėjome, buvo vaikas kaip vaikas, gal kiek judresnė. **Kuo pasireiškė pakitęs elgesys?** Va taip, kai pradėjo eiti į darželį tai ir prasidėjo. Kiekvieną vakarą atėjus pasiimti vis auklėtoja pranešdavo tai tą padariusi, tai tą. Nu jo. Darželyje ir išaiškėjo, jog dukra turi elgesio ir emocijų sutrikimų. Buvom šokiruoti, niekad negalvojom, kad mūsų vaikui tai gali būti. Atrodydavo, kad visos bėdos būna kitiems, tik ne mums.

2. Kokia buvo Jūsų reakcija, nustačius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?

Na žinokite buvo reakcija skausminga. Prisimenu tada labai verkiau. Nes suprantate juk tėvams skaudus kiekvieno vaiko sutrikimas. Skaudu buvo. Niekada su tuo negalėsiu susitaikyti. Galvodavau ir galvodavau, kodėl su mano vaiku taip atsitiko. Ėmiau kaltinti ir save, ir vyrą, ir visą giminę. Mūsų aplinkoj vaikų su tokiais sutrikimais niekada nebuvo.

3. Kaip Jums sekasi bendrauti su savo vaiku?

Žinokite sunkai bendraujame su dukra. Yra labai nepaklusni. Tiesiog, kaip čia pasakius (**pagalvojo kokį žodį pasirinkti**) „terorizuoja“ kartais mane. Ryte, kol išsiruošia į mokyklą... (**atsiduso**) tai neįmanoma. Labai nenori eiti į mokyklą. Jai viskas tada blogai, tipo aš jos nemyliu, kad liepiu eiti į mokyklą. Na ir dar visko prikalba.. (**informantė nutilo**) nenoriu sakyti net.

4. Papasakokite apie patį sudėtingiausią atvejį, kai Jums teko apsispręsti kaip pasielgti su vaiku?

Gerai, (**informantė patylėjo**), papasakosiu atvejį, kuris mane labai išgąsdino. Na žodžiu mes neseniai išsikraustėme gyventi į nuosavą namą už miesto. Vieną dieną su dukra apsipykome. **O kodėl?** Dėl to, kad ji nesitvarkė kambario. Nesusitvarkė, todėl neišleidau į lauką. Sakiau, kol nesusitvarkysi, tol neisi. Aš tuo tarpu nuėjau maudytis. Išėjusi iš vonios einu žiūrėti ar susitvarkė. Žiūriu jos nėra savo kambaryje. Išeinu į kiemą. Nėr! (**informantė garsiai sušuko**). Visur apėjau. Nėra. Eina sau, kad išsigandau... (**atsikvėpė**). Ką daryti galvoju. Atėmė rankas ir kojas. **Ir kuo šis atvejis baigėsi?** Na ir ką tu galvoji, juk ji patraukė keliuku link Telšių, susistabdė mašiną ir sako, kad vežkite mane į miestą, noriu pas kūmą. Nu ką, gerai, kad žmonės mane pažinojo ir parvežė namo. **Kaip elgėtės toliau?** Tai va po tokio atvejo aš nebežinojau, kaip pasielgti, ar džiaugtis ir išbučiuoti dukrą, kad atsirado ar barti ir dar kokią bausmę sugalvoti.

Tokiais atvejais ko gero psichologas gali padėti. Tikrai ateityje reikėtų pasikonsultuoti, nes jei dar vienas toks kartas – iš proto išėsiu.

5. Kokioje mokykloje mokosi Jūsų vaikas? Kaip jam sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais?

Mano dukra mokosi Vaikų su negalia centre 1 klasėje. Mokytiis sekasi prastai. Kai nori susikaupia, galėtų ir geriau mokintis, bet kad mokytoja sako per pamokas nesusikaupia, ji nuolat blaškosi, juda, kruta, sukinėjasi, kalbina vaikus. Kartais atrodo, kad ji visiškai nesiklauso to, apie ką kalbama, arba net kas jai sakoma. Dažnai pykstasi su klasės mokytoja. **O kaip bendrauja su kitais vaikais?** O su vaikais, tai taip pat visaip būna. Mokytoja papasakoja, kad kartais pasimuša, nepasiduoda, prasivardžiuoja. Šiaip nieko, pažaidžia. Pastebėjau, kad jai patinka vadovauti, jos viršus turi būti, visi turi jos klausyti. Baiminuosi, kaip bus toliau, vyresni vaikai nebenorės su ja bendrauti, gal ims vengti, tada visai bus blogai.

6. Ar Jūs bendraujate su pedagogais, ar dažnai lankotės mokykloje?

Na taip, žinoma, kad bendrauju su pedagogais. O kaip kitaip? Jei jau kas nutinka, mokytoja paskambina. Taip, bendraujame. **O Jūs pati rodote iniciatyvą?** Lankausi susirinkimuose, visose šventėse, į ekskursijas kartu važiuoju. Ir šiaip kai kurių kokių klausimų, pati skambinu klasės mokytojai, kitiems pedagogams. Visi visada suteikia reikalingą informaciją. Nepasitaikė atveju, kad būčiau neišklaudyta. Manau, kad pakankamai dažnai bendrauju.

7. Kokios pagalbos iš pedagogų sulaukėte, siekiant padėti vaikui įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus?

Visada maloniai pakalbame, pasitariame su mokytoja apie mano dukters elgesį. Kartais klausiu, net ką daryti, kai vienaip ar kitaip elgiasi dukra. Tai manau ir yra pati geriausia pagalba. Tik kartais pagalvoju, gal jau yra tokių specialistų, kurie konkrečiai dirba su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais. Tada būtų jau tikrai specializuota pagalba.

8. Jūsų manymu, kokių priemonių papildomai dar reikėtų, kad vaikas gerai jaustųsi ir mokykloje, ir namuose?

Būtų gerai, kad klasėje būtų mokytojos padėjėja. **Kas nuo to pasikeistų?** Galvoju, kad klasėje esantys 9 mokiniai yra daug vienai mokytojai. Manau mokytojai sunku prie kiekvieno priėti, būti šalia. Ypatingai daug dėmesio reikia tokiems vaikams su elgesio ir emocijų sutrikimais, hiperaktyviems vaikams. Gal jie mažiau blaškytųsi, kai būtų kažkas šalia. Dar manau, kad labai gerai būtų, kad mokykloje būtų psichologas. Šitas specialistas mokykloje turėtų būti nuo ryto iki vakaro, nes dažnam vaikui jo pagalba yra vienintelis vaistas tam tikroje situacijoje.

9. Ar galite papasakoti, kokia pagalba, kurią gavote, buvo veiksmingiausia ir kodėl?

Manau, kad dukters mokytoja labai gera ir atsidavusi darbui. Ji dažnai mane pasikviečia ir mes pabendraujame, aptariame dukters elgesį. Mokytoja pasakoja ką pastebėjusi mokykloje, aš

papasakoju kaip dukra elgiasi namuose. **Kas Jums patinka bendraujant su mokytoja?** Iš pradžių maniau, jog mokytoja pernelyg griežtai vertina dukters elgesį. Gal net buvau šiek tiek ir priešišškai nusiteikusi. Juk vis norisi savo vaiką pateisinti, koks jis bebūtų. Tačiau po kurio laiko daug ką supratau. Tai ir namuose su dukra elgiuosi jau kitaip, ir į jos elgesį žiūriu kitaip. Žodžiu tiek mokykloje, tiek namuose stengiamės tinkamą elgesį skatinti ir ignoruoti neigiamą. Na, pavyzdžiui, jei dukra susitvarko kambarį, duodu saldainį, leidžiu prie kompiuterio pasėdėti, jei nesusitvarko, leidžiu sėsei prie kompo, nes ji sutvarkė kambarį. **Ar dukra supranta, kad Jūs ją skatinate?** Manau, kad taip. Paaiškinu, kodėl taip yra. Žinoma, būna, kad dukra supyksta, tačiau labai džiaugiuosi, kad antroji dukrytė yra labai gera, užjaučia sesę, stengiasi, kad jai viskas būtų gerai, neerzina, nenervuoja, tada greičiau išsprendžiam problemą.

10. Kaip Jūsų vaikas reaguoja į jam teikiamą pagalbą?

Kaip reaguoja mano dukra į teikiamą pagalbą? (**informantė pasitikslina klausimą**). Reaguoja įvairiai. Pagal jos nuotaiką. Kartais priima, o kartais ne. Man atrodo, kad iš pradžių priima, o paskui matyt pripranta ir vėl nebereaguoja. **Tai ką reikėtų, Jūsų manymu, daryti?** Galvoju, kad vaikui nereikėtų įkyrėti su savo pagalba. Kuo pagalba nepastebimesnė, tuo vaikas geriau jaučiasi, ir jeigu vaikui nuolat kartosi, kad nori jam padėti, kad jam būtų geriau, dažnai būna priešinga reakcija. Reikia visur kantrybės.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 50 min.

Informantė D

49 metų

Išsiskyrusi

Nedirba

Protokolas Nr. 4

1. Ar seniai pastebėjote pakitusį vaiko elgesį, nestabilias emocijas?

Nu kaip čia pasakius, ką aš žinau, jis man visą laiką toks yra. Aš jo kitokio neįsivaizduoju. Pakitęs ar nepakitęs elgesys, ką aš žinau... Jis visą laiką nuo gimimo taip elgiasi. **O kaip taip elgiasi?** Nu vaikas kaip vaikas. Judrus visada buvo. Nu jau meluoti visada meluodavo. Mėgdavo ir ką nors „nutrenkti“. Jau žiūrėk iš kiemo ir parsinešęs kokį ne savo žaislą ar dar kokį daiktą. Jei teisingai supratau, **Jūs sakote, kad vaikas nuo pat kūdikystės yra išskirtinio elgesio?** Nu nu, teisingai pasakėt, tikrai nuo pat gimimo jis kitoks, tik galvojau kad čia toks charakteris. Nu ne pasirodo, kad čia kažkas daugiau, kaip ir liga, kaip ir kažkoks sutrikimas.

2. Kokia buvo Jūsų reakcija, nustačius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?

Aišku, kad tragiška... **(patylėjo). Kodėl tragiška?** Nes iškart kilo mintis kur dabar jį „išgrūs“. Į specialiąją mokyklą galvojau tikrai neleisiu, ten tik „banditai“ ten mokosi ir jis tada visokius daugiau dar velnius pradės krėsti prisižiūrėjęs. Nu ar ne taip? **(pati informantė patvirtina klausimą).** Ar Jūs galvojate, kad vaikas pasikeis? O ką, galim ir mes dar pasikeisti, nieks to nežino! **(gana piktai atsako).** Jo tėvas irgi buvo pasiutęs. O ką? Dabar žmogus kaip žmogus. Gal tas vaikas daugiau atsigimęs į tėvą, su laiku viskas susitvarkys, išaugs tuos sutrikimus. **Tai Jūs vis tiek galvojate, kad vaikas neturi sutrikimų?** Nu labai dažnai pagalvoju, tokių vaikų su visokiais „unorais“ aplinkui pilna, tik nieks nesako kad jis nesveikas, nu išdykęs, „pasiutęs“ ir dar visaip galim pasakyti, bet nieks nesirūpin ir niekam galvos neskaud. Išaugs visus sutrikimus, aš taip galvoju.

3. Kaip Jums sekasi bendrauti su savo vaiku?

Nu būna visko. Kad jau labai neklausytų negaliu pasakyti. Susitariam mes. **O kaip vaikas bendrauja su tėvu?** Vaikas labiau tėvo vengia. Tėvui užtenka kelis kart užrėkt – ir tvarka. Man reikia daugiau „burną aušinti“, nu bet randam bendrą kalbą, negaliu sakyti nieka bloga. **Tai vaikas bijo tėvo ir todėl jo klauso labiau negu Jūsų?** Nu čia ne baimėj esmė, o griežtume. Galvoju, kad griežtumas jam į naudą, nematau nieka bloga, kad tėvas griežčiau su juo elgiasi. Jei bijotų, tai visai normaliai nebendratų. Aš dar pasigailiu. Nu blogai darau, reikėtų kaip ir tėvs užimti tokią poziciją, kur reik, tai reik ir griežčiau pasakyti. Jei abudu vienodai darytumėm gal būtų geriau.

4. Papasakokite apie patį sudėtingiausią atvejį, kai Jums teko apsispręsti kaip pasielgti su vaiku?

Oi, buvo toks dalykas (**informantė patylėjo**)... Kai jį bandė įtarti, kad jis išplėšė bažnyčios aukų dėžutę. Bet, ponija, taip nebuvo (**informantė net persižegnojo**), galiu prisiekti. Jis neplėšė, jis tik buvo su tais draugais, kurie plėšė. Grįžęs namo pabėgo su draugais kažkur, po to parsirado. Po kiek laiko policija pradėjo kabinėtis, kad mano vaikas dalyvavo vagystėje. Kaip išsiaiškinome jis tik matė, kas taip darė. Jis nedarė, tik šalia buvo. **Kaip reagavo mokykla į šį įvykį?** Oi, direktorė mokykloje ant kilimo sukvietė auklėtoją, mokytoją, sūnų, mane. Maniau viskas! Sakiau dėkit kur norit, vežkit į koloniją, ar kur... **Kaip viskas baigėsi?** Nu ir ką vaikelį, policija išaiškino, kad ne jis, taip viskas ir paliko, kaip buvę. Sakiau darykit ką norit, dėkit kur norit. Nu, bet ačiū dievui, gerai baigės. Galvą gulda, kad vaiks ne vagis, jis tik eina su vyresniais, protingesniais, nemoka atsisakyti, jam įdomu, kad papuls į bėdą – negalvoja. Čia tas jo sutrikimas ir pasirodo, kvailelis ir viskas.

5. Kokioje mokykloje mokosi Jūsų vaikas? Kaip jam sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais.

Ugdymo centre, kur mokosi vaikai su negalia. Vilties darželį. Nu mokosi kaip sugeba vaiks, raides pažįsta, pinigus suskaičiuoja. Nu mokytoja sako, kad kartais vaikus muša, kad vaikai skundžiasi. Bet aš sakiau, jei lys ir dėk, ginkis. Nu ar ne taip? Visokių mušeikų yra. Su pedagogais... nu must susišneka, nieka mokytoja nesakė. **Tai, Jūsų manymu, gerai, kad vaikas nelabai sutaria su draugais?** Aš visom keturioms už tai, kad pats pastovėtų už save. Ir tegu pasimuš su draugais, tai tie daugiau nelys, nepravardžiuos. Juk aš nepastovėsiu šalia kiekvieną dieną, bus didesnis tai kas ten „ceremonysis“, tegu pats apsigins. Nematau nieka bloga tame, galiu visiems pasakyti. Žinau, kad mokytojai tam nepritar, o ką daryti? Yra stiprus, turi jėgos, juk ir pats dažnai „gauna“ į kuprą. Nu ir kas?

6. Ar Jūs bendraujate su pedagogais, ar dažnai lankotės mokykloje?

Kai pakviečia ateinu, į tėvų susirinkimus ateinu, jei ko reikia paskambinu ar pranešu, kad nebūsim. **Ar dažnai lankaus? (informantė pasitikslino klausimą).** Nu pirmadienį atvežu, penktadienį pasiimu atgal. Per savaitę palieku naktinėje grupėje, kadangi kaime gyvename, kasdien nepavažinėsi. Ranką prie širdies pridėjusi galiu pasakyti, kad neminu mokyklos slenkčia be reikala. Neturiu tokių sąlygų, kad dažniau atvažiuoti, visur „kapeikos“ byra, džiaugiamės, kad vaiks visą savaitę prižiūrėtas, galiu ramiai aplink namus suktis. Jeigu jau didelė bėda atsitiktų manau tuojau praneštų. Nu tada jau lėkčiau žiūrėti

7. Kokios pagalbos iš pedagogų sulaukėte, siekiant padėti vaikui įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus?

Nu, ką aš žinau, jie stengiasi daryti viską, anų toks darbas. O yra kaip yra... pirmadienį atvežu, penktadienį pasiimu, o per visą savaitę jie jį ir moko ir aklėja. **O ar su mokytoja kalbatės apie vaiko elgesį?** Nu bet ką čia bekalbėsi, juk koks jau yra toks, aš manau nebepakeisi. Nu taip

pakalbams su mokytoja. Papasakoja mokytoją ką jie veikia per pamokas. Matosi, mokytojos stengiasi, kad jo elgesys būtų geras. Nieko negali sakyti. Nu bet koks charakteris yra jau nebepokeisi. Koks gimei toks ir būsi. Nu taip. Ar tave kas bepokeis ar mane... **(informantė nutilo, susimąstė). Paskui pridūrė...** jau čia didžiausia pagalba, kokią gavau kad vaiks yra tokioj mokykloj, yra prižiūrėtas, pamaitintas ir dar mokomas. Nu ar aš galėčiau pati tokius dalykus padaryti?

8. Jūsų manymu, kokių priemonių papildomai dar reikėtų, kad vaikas gerai jaustųsi ir mokykloje, ir namuose?

(Informantė labai džiugiai sureagavo į klausimą). Vo vo, visai gerai būtų kompiuteris. Klasėj nēr, namie nēr. O vaikas iš proto kraustosi dėl kompiuterio. Būtų kompiuteris – sėdėtų, žaidimus pažaištų, dar kokių naujovių išmoktų, nebeprisigalvotų kokių „vėjų“ ir niekam nebeužkliūtų. Nors klasėje kad turėtų, aš tai tiek pinigų neturiu iš ko nupirkti. **Ar kompiuteris tikrai pati geriausia priemonė?** Nu kas čia bloga? Visi sėd prie kompiuterių ir gerai. Tai ir mano vaiks galėtų sau ramiai sėdėti, būtų užsiėmęs, gal daugiau galvelė prasilavintų. Nu gal dar ir mumis pamokintų... **(nusijuokė).**

9. Ar galite papasakoti, kokia pagalba, kurią gavote, buvo veiksmingiausia ir kodėl?

Man veiksmingiausia buvo daktarės pagalba, kai paskyrė raminamųjų vaistų. Jie geri buvo, nemigdė, bet nuėmė tokį aktyvumą, mažiau siusti norėjo, ramesnis buvo kurį laiką, kol vaistus gėrė. **O dabar ar nebergia tų vaistų?** Nu buvo toks ramesnis tai išgėrėm, kur išrašė ir nebergia dabar. Matysiu, kaip čia bus toliau. Nu gal negalima ilgai tų vaistų gerti? Daktarė žino, ką daro. Jei vėl bus reikalas, tai ir vėl prirašys. **Tai Jums medicinos darbuotojų pagalba labai svarbi?** Aha, teisingai supratot, be daktarų kažin kas būtų, nesusitvarkytų nė mokykla. Gydyma tikrai reik, pati matau.

10. Kaip Jūsų vaikas reaguoja į jam teikiamą pagalbą?

O jam dažnai viens ir tas pats. Eina į mokyklą ir gerai yra. **Ar pasikalbate su vaiku apie ateitį, apie tai, kad mokykla jam labai padeda?** Nu jo, kartais pasišnekam, sakau būk protingas, klausykis kas sakoma per pamokas. Jis nori mokytis, kad kažkur toliau galėtų darbą gauti, užsidirbti pinigų. Aš ir pati liepiu mokytis. Vis šio to išmoks. Tai nors pas ūkininko kokio traktorių pavairuos ar dar ką. Pinigus susiskaičiuos reikalui esant. Mokykla dabar pats didžiausias pagalbininkas, nes nieks neateis į namus ir neišmokins. Kad galėtų kokio amato išmokti būčiau baisiai laiminga.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 47 min.

Informantė E

52 metų

Išsiskyrusi

Nedirba

Protokolas Nr. 5

1. Ar seniai pastebėjote pakitusį vaiko elgesį, nestabilias emocijas?

Seniai jau pastebėjome, kad vaikas yra judrus, nesukalbamas nuo seniai jau... Jau pradėjus lankyti mokyklą neidavo su juo susikalbėti, skūsdavosi mokytoja, kad sūnus yra nedrausmingas, neklauso. Ko gero dar prieš mokyklą pastebėjom... Bet nekreipėm į tai dėmesio, kiek yra panašiai besielgiančių vaikų. Visi aplinkiniai sakydavo, na judrus, aktyvus vaikas, bus koks aktyvistas, visiems vadovaus...

2. Kokia buvo Jūsų reakcija, nustąčius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?

Nieko nesupratau tuo momentu. Man atrodė, kad jis pasikeis, išaugs... **(informantė patylėjo)**. Augdamas nesiskyrė daug nuo kitų vaikų. Bent man taip atrodė. Galvoju, kad daugelis tėvų yra linkę taip galvoti, nu kas iš karto galvos, kad tavo vaikui kažkas negerai. Nu galvojau, kažkoks elgesio sutrikimas... pamanyk... nu tai išaugs. Nelabai ir supratau, kas tas sutrikimas yra, negirdėtas išsireiškimas. Taip aš pilnai tikėjau, kad jis išaugs. Juk daug vaikų yra judrių, išdykusių... kaip sako juk vaikai turi būti judrūs. Jei nebus judrus vaikas, tai jis gal nesveikas, serga.. tikėjau, kad išaugs. **Vadinasi, Jums sunkiai sekėsi suvokti, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?** Taip pat, sunkiai sekėsi, nenorėjau pripažinti jokių sutrikimų, savo vaiką laikiau normaliu, tik šiek tiek „padykusių“, judriu, bet jokia būdu ne kažkoku sutrikusiu ar ligoni. Smūgis tikrai buvo, kai sužinojau įvertinimą vaiko būsenos.

3. Kaip Jums sekasi bendrauti su savo vaiku?

Sunkiai. Nerandu bendros kalbos dabar. **Kodėl taip yra?** Gal, kad paauglystė. Nežinau... Visiškai neklauso, viską daro priešingai. Neina susitarti nei geruoju, nei bloguoju. Rodo kažkokias isterijas, net kartais ir man grasina, užsimoja, nori užduoti. Na, bet dar nėra buvę, kad užduotų... pavargau jau nuo jo tokio... **(informantė atsiduso)**. Bandau būti rami, neprovokuoti, kad nesupyktų. Bet jau tikrai nusibodo visiems ant pirštų galų vaikščioti ir save kontroliuoti kad ko nepasakytum, kreivai nepažiūrėtum, „tono“ nepakeltum. Tikrai galiu patvirtinti, kad namuose tvyro įtampa ir nežinau kiek tai bus. Na, gal išaugs, viskas pasikeis.

4. Papasakokite apie patį sudėtingiausią atvejį, kai Jums teko apsispręsti kaip pasielgti su vaiku?

Taip, galiu papasakoti, leiskit prisiminti... **(trumpai susikaupė, pagalvojo)**. Vieną vakarą užsinerėjo sūnus išeiti į miestelį pas pažįstamus. Aš jo išleisti nenorėjau. Nes vieną kartą išėjo niekam nieko nesakęs ir parėjo išgėręs. Na tai kai neišleidau, tai prasidėjo didžiausias konfliktas.

Puolė mušti seserį, sesers vyrą, grasino ir man. Teko net surišti, pasiguldžius ant žemės. Tada jis galvą pradėjo trankyti į grindis, šūkavo, klykė ir grasino. Na paskui po kurio laiko nurimo. **Kuo visa tai baigėsi? Kaip Jūs jautėtės? Žinokit, visi buvom tokioj būsenoj... (informantės akyse pasirodė ašaros).** Na kaip gali jaustis, kai reikia jėga tramdyti savo vaiką, raišioti lyg didžiausią nusikaltėlį ar beprotį. Man pačiai jau greitai būtų reikėję daktaro, tokioj įtampoj, tokioj baimėj buvau... Galvojau ką daryti. Nusprendžiau su sūnum pasikalbėti, kai mačiau kad nusiramino. Tada pakalbėjome, prižadėjo taip nebedaryti. Tada atvažiavusi pas mokytoją į mokyklą jai papasakojau apie šį atvejį. Ji sakė, kad reikia eiti pas socialinę pedagogę, ji nusiuntė pas gydytoją. Na gydytoja prirašė vaistų, kad šiek tiek būtų ramesnis, kitaip neišeina, ką padarysi.

5. Kokioje mokykloje mokosi Jūsų vaikas? Kaip jam sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais.

Sūnus mokosi Vaikų su negalia centre. Man patinka, kad jis lanko šią įstaigą, nes čia gali būti visą savaitę ir vasarą, tik rugpjūtyje ne. Ir taip man užtenka. Kaime gyvenu gyvuliai, ūkis... vyras išgėrinėja... Ai ko dar klausėte? **(informantė pasitikslino klausimą).** **Kaip jam sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais?** Mokytis sekasi neblogai, kai nori pasistengia. Vadinasi nėra visai beviltiškas. Mokytoja sakė, kad su kitais mokiniais nesutaria, mušasi, erzina, elgiasi agresyviai. Na kai atvažiuoju pasiimti vis mokytoja pasako apie jo elgesį. Nesmagu, kad jis toks nedraugiškas su kitais. Gal ir kiti taip pat elgiasi, juk ten visi turi panašių sutrikimų. Tai jau didelė problema kad visi būtų draugiški, visi su savo charakteriais, su savo bėdom.

6. Ar Jūs bendraujate su pedagogais, ar dažnai lankotės mokykloje?

Bendrauju su mokytoja, auklėtoja. Visada penktadieniais pakalbame kaip praėjo savaitė. Ką prikūrė. Supažindina mokytoja su jo darbais, mokslais. Daug kalbame apie jo elgesį. **Ar pakanka bendravimo su pedagogais?** Supratau ko klausiat. Tikrai neužtenka, reikėtų dažniau pasišnekėti, pasibendrauti, susitikti ne tik su klasės mokytoja, bet ir su kitais mokytojais. Na neišeina taip, kaip reikėtų, negaliu kartais net į susirinkimą atvažiuoti... daug rūpesčių namuose, ūkis ir visa kita...

7. Kokios pagalbos iš pedagogų sulaukėte, siekiant padėti vaikui įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus?

(Informantė pagalvojo). Visada pataria, pasako, kaip reikėtų elgtis, ko nedaryti. Pasiūlo kur kreiptis, kai reikia pagalbos. Malonios moterys visada mane išklauso, mano bėdas... pasiūlo kaip elgtis namie. **Gal galėtumėt tiksliau pasakyti?** Kad nieko negaliu išskirti ar paneigti. Kad ir vienas geras žodis iš mokytojų man jau yra pagalba, kuria galiu pasinaudoti. Žinot, visad klausausi ką man sako, juk nesu pedagogė, neišmanau auklėjimo gudrybių, tai pasinaudoju kiekvienu pasiūlymu, kiekvienu patarimu.

8. Jūsų manymu, kokių priemonių papildomai dar reikėtų, kad vaikas gerai jaustųsi ir mokykloje, ir namuose?

Nežinau... nesuprantu kas galėtų jam dar padėti.. nežinau... tikrai nežinau... gal mokytoja apie tai galėtų pasakyti. **Bet gal vis tiek turite pageidavimų, norų?** Na jeigu apie pageidavimus ir norus, tai turiu vieną norą, kad vaikui pagerėtų, kad sumažėtų tie sutrikimai ir būtų „normalus“ žmogus.

9. Ar galite papasakoti, kokia pagalba, kurią gavote, buvo veiksmingiausia ir kodėl?

Taip, galiu pasakyti, kad mokytoja ir auklėtoja man vis sakydavo, kad reikia gražiuoju visada su vaiku susitarti. Nes mat jos mokykloje pastebėjo, kad gražiuoju labiau einasi su juo susitarti. Pagirti už kažką gero padaryta. Ką jis mėgsta, tą leisti, jei yra geras. **Tai Jūs laikotės mokytojų patarimų?** Taip, stengiuosi. Mokytojos tikrai geriau mato, jos yra specialistės, jos mato visas smulkmenas ir gali patarti. Jeigu sako kad reikia geruoju, tai ir stengiuosi taip daryti. Tada tikrai mažiau problemų. Nu nori kartais su telefonu pažaisti, ir be reikalo paskambinėti, ir pasišnekėti, tai kai geras yra ir leidžiu, ar kokį šokoladą nuperku. Mėgsta jis saldumynus labai.

10. Kaip Jūsų vaikas reaguoja į jam teikiamą pagalbą?

Visaip... visaip reaguoja. Kartais būna visai geras, nuoširdus, o kartais nervuojasi, draskosi, pyksta... **(patylėjo)**, nesuprantu kodėl. Dažniausia būna supykęs ir nervinasi. Tai va ir aš pykdavau, vis sakydavau koks tu negeras, piktas ir taip toliau. Dabar stengiuosi taip nebesakyti. O dabar stengiuosi gražiai su juo kalbėti. Prašau, kad būtų geras, kažką pažadu. Na ir kartais mes susitariame...

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 52 min.

Informantė F

46 metų

Išsiskyrusi

Dirba pas ūkininką

Protokolas Nr. 6

1. Ar seniai pastebėjote pakitusį vaiko elgesį, nestabilias emocijas?

Nieko nepastebėjau kol nepradėjo dukra eiti į priešmokyklinę grupę. Buvo vaikas kaip vaikas, gal kiek judresnė, nerami ir dažnai verkdamo. Augo normaliai nei sirgo nei ką. Vaikas kaip vaikas... Ai, nu gal tiek kad labai mažai žaisdavo, išsiverčia žaislus ir palieka... Nebežaidžia. Eina kitų pasiimti. Tikrai, kad nemokėjo žaisti su žaislais, nors labai jų norėjo. Nupirkdavau žaislų, tačiau ji jų nuolat neturėjo, nes greitai sulaužydavo, išmėtydavo. Kaip dabar prisimenu, to nesureikšmindavau. **Tai Jūs pati nepastebėjote savo dukros sutrikimo?** Tikrai ne. Negalvojau, su savo visokiais vaikiškais kaprizais yra manoji. Juk nėra dviejų vienodų vaikų. Vieni lėtesni, kiti judresni. Vaikas yra vaikas. Na, o kai pradėjo eiti į ikimokyklinę grupę, auklėtojos pastebėjo, kad mano vaikas kitokia. **Kokį elgesį pastebėjo auklėtojos?** Na, kad dukra buvo išsiblaškiusi, kai visi sėsdavosi piešti ar ką nors rašyti mano dukra neidavo arba labai jau greitai nusibosdavo, atsistodavo ir nueidavo. Išsiblaškiusi tokia buvo. Kartais atrodydavo, kad nereaguoja ką jai sakai. Auklėtojos sakydavo, kad sunkiai bendrauja su vaikais. Jei pradeda žaisti, tuoj turi susipykti su kitais vaikais. Žodžiu kiek prisimenu labiausiai ji nereaguodavo ką jai sakai. Labai buvo mėgėja niekam nieko nesakiusi išeiti kur. Na žinoma ir dabar yra tokių atvejų, niekam nieko nesakius ir išvyksta. Auklėtojos sako, kad išsiveda visus į lauką, žaidžia, apsižvalgo, o mano dukros jau nebėr. Turi eiti ieškoti, žiūrėk nuėjusi, kur viena vaikšto už namo. Jai pasako, kad negalima vienai kur eiti, o ji vis tiek eina, neklauso. Dabar juo auga, juo išryškėja jos tas judrumas, man atrodo. Jos „visur pilna“, ji eina, bėga, skuba, tačiau jai greitai viskas nusibosta.

2. Kokia buvo Jūsų reakcija, nustačius, kad vaikas turi elgesio ir emocijų sutrikimų?

Nežinau... (**patylėjo**), ne kas. Negerai širdyje buvo. Nežinojau nei kaip elgtis, ką galvoti. Bijojau draugėms pasakoti, ir giminės artimieji iki šiol ne visi žino, kad turim tokių problemų. Kam to reikia? Pati norėjau viską išgyventi, įvertinti. Bet, ką darysi, susitaikiau su ta mintimi. Ką padarysi, kartais ir blogiau būna. Kai pagalvoju, vaikai akli, kurti gimta arba vėžiu suserga, o čia manoji turi ir rankas ir kojas. Tikiuosi gal kaip nors pasikeis jos tas elgesys, išaugs gal.

3. Kaip Jums sekasi bendrauti su savo vaiku?

Būtų nieko... Gal ir gerai sutartumėm, jei ne jos tas toks išsiblaškymas, neklausymas ir vaikščiojimas. Žiūrėk išleidi į kiemą ir sakai niekur neišeiti, po kurio laiko išeini valgyti pakviesti, žiūrėk jos nėra kieme. Vis pergyvenu, kad kur nors nenuėitų, blogi žmonės kad

nenuskriaustų, nenuviliotų kur... Ji tokia „plaukiotoja, eina kur galva neša. Nežinau kodėl ji taip daro. Gal nori viena pabūti, gal savarankiška atrodo pati sau. Bet man tai daug nervų kainuoja. Tai va taip ir vargstam... neprisakoma. Nesuprantu, kodėl taip yra: dvi dukras auginau, jos buvo vaikai, kaip vaikai, o Rasa – kitokia. Net iš draugų ir giminių kartais išgirstu, kad, tipa, Rasą kaip mažiausia tai išlepinau, neprižiūriu taip kaip turi būti. Tai girdėti skaudu. Na rods auklėjau, prižiūrėjau visas vienodai. Taip bent man atrodo. Nežinau...

4. Papasakokite apie patį sudėtingiausią atvejį, kai Jums teko apsispręsti kaip pasielgti su vaiku?

Šiaip tokių kažkokių sudėtingų atvejų nebuvo... (**nutilo, pagalvojo**). Ai, buvo vieną kartą labai išgąsdinusi. Baigusi dukra ikimokyklinę grupę, pradėjo lankyti mokyklą. Bet kad ten kaip čia pasakyti... nu nepritapo... Nors norėjau jog eitų į normalią mokyklą, bet matau, kad niekas neišeina. Ten vaikai kitokie, kai jai nesiseka mokytis ir ji taip blaškosi, vaikai su ja nenorėjo draugauti.. O dar ji šiek tiek raišuoja, kojelė trumpesnė viena. Vaikai prasivardžiuoja „klišė“. Skaudu žiūrėti. Ai, čia gerai ir jai ir man. Vis tiek mokslai nesiseka. **Kodėl ji nepritapo bendrojo lavinimo mokykloje?** Nu kaip sakiau, blaškėsi, kalbėdavo per pamokas, todėl nespėdavo su visais vaikais mokytis. Sunkiai buvo. Aš turėjau visą viltį, kad ji mokysis, bet deja. Ir ką... gavome vėl grįžti į centrą. Bet dabar esu patenkinta ir čia jai visai gerai. Esu patenkinta. **Kodėl jai čia geriau mokytis?** Todėl, kad vaikų klasėje mažiau. Mokytoja gali prie kiekvieno prieiti. Tempas mokslų pagal mano dukrą. Vaikai kitokie, visi turi kokių negalių, niekas nesišaiपो. Ryte pirmadienį atvežu, o penktadienį pasiimu. Ramu, kol darbe esi. Tai va. Ko dar norite paklausti? (**informantė pasitikslino klausimą**). **Koks buvo sudėtingusias atvejis?** Ai, tiesa. Nu ir tas atvejis ir buvo toje mokykloje. Ryte atvesdavau, o po pamokų pasiimdavau. Na, o vieną dieną ji per pertrauką išėjo ir į pamoką neatėjo. Mokytoja išsigando, skambina man. Aš irgi išsigandau. Juk dar maža. O dukra kažkur pavaikščiojo, į parduotuvę buvo užsukusi ir grįžo namo. Sakau, mokytoja visada skųsdavosi, kai ateidavau. Tai kalbasi, tai vaikšto atsistojusi per pamoką, nieko nedaro nei rašo nei skaito, jei mokytoja perspėja, kad eitų daryti užduočių, pradėdavo verkėti. Parėjusi sakydavo, jog mokytoja šaukė ant jos. Manau, kad nešaukdavo, jai taip atrodydavo, kai nenori mokytis taip ir atrodo. Mokytoja paliepia eiti sėstis ir rašyti, o ji nenori... o gal kantrybės nebetekusi ir apšaukdavo. Kas čia žino. Prastai sekėsi mokytis. Na ir grįžome į centrą. Kaip sakiau, man ramiau, nes kai išėini į darbą, neramu, ką prisidirbs.

5. Kaip jai sekasi mokytis, bendrauti su klasės draugais?

Labai nenori eiti į mokyklą ir mokytis. Nors norėjau jog eitų į normalią mokyklą, bet matau, kad niekas neišeina. Ten vaikai kitokie, kai jai nesiseka mokytis ir ji taip blaškosi, vaikai su ja nenorėjo draugauti.. O dar ji šiek tiek raišuoja. Turėjo traumą kojos. Negerai sugijo tai truputį raišuoja. Vaikai prasivardžiuoja „klišė“. Skaudu žiūrėti. Ai, čia gerai ir jai ir man. Vis tiek

mokslai nesiseka. **Kaip dukrai sekasi mokytis?** Nu kaip jau sakiau, mokytis sekasi prastai. Blaškosi kalbasi ir čia tas pats, kaip ir toje, normalioje mokykloje. Na ten pabuvome dvi savaites ir grįžome. Bet čia visi tokie su kokiom negalėm. Tai ir mano dukrai gerai. Tiesa ji tokia jautresnė. Dažniai verkia kai vaikai nežaidžia su ja ar nebendruoja. O žaisti nemoka, prieina atima žaislus, sugriauna kaladėles. Vaikai stato puzlę, atsisėda ir ji. Kai neranda kokios detalės, tuoj turi sugriauti. Va taip. Ir tuoj kyla barniai, verksmai. Ar kartais užaina ir pradeda verkti. Klausiu, kas yra? Nieko nesako. Paverkia, paverkia ir praeina... Taip yra buvę ne vieną kartą.

6. Ar Jūs bendraujate su pedagogais, ar dažnai lankotės mokykloje?

Na taip, bendrauju, pakalbame su mokytoja ir auklėtoja. Kai reikia mokytoja paskambina. Kalbamės apie dukters elgesį. Pataria, ką namie daryti, kokias užduotis, kad dukra sukauptų vis labiau dėmesį. **O susirinkimuose lankotės?** Taip taip lankausi. Jei aš pati negaliu, tai vyras nueina. Bet dažniausiai akis į akį su klasės auklėtoja ar mokytojomis bendrauju, taip geriau, galiu atviriau pasišnekėti. Vis dar nepriprantu apie savo problemas atvirai su visais šnekėtis. Neperlipu per tą barjerą.

7. Kokios pagalbos iš pedagogų sulaukėte, siekiant padėti vaikui įveikti elgesio ir emocijų sutrikimus?

Geros ir auklėtoja ir mokytoja. Pasikalbame apie dukrą. Aišku apie tą nesusikaupimą. Kaip auklėtoja juokiasi, sako užsimano siuvinėti, kol paruošiu jai jau nusibosta, ji jau nori kitko. Tam jautrumui nuimti kreipiausi į gydytoją. Prirašė vaistų, tai gėrė. **Ar padėjo vaistai?** Nu man atrodo, kad geriau, nebėra tokia jautri.. gal man tik taip atrodo... Tikriausiai to sutrikimo vien auklėjimu negalima sumažinti, reikia ir vaistų. Tik bijau, kad nepriprastų, kad nereikėtų visą gyvenimą būti priklausomai nuo tablečių.

8. Jūsų manymu, kokių priemonių papildomai dar reikėtų, kad vaikas gerai jaustųsi ir mokykloje, ir namuose?

Man atrodo, kad centre galėtų būti psichologas. Ir bet koku atveju tėvams ar mokytojams būtų galima pasitarti.

9. Ar galite papasakoti, kokia pagalba, kurią gavote, buvo veiksmingiausia ir kodėl?

Manau, kad mokytoja stengiasi suteikti pagalbą. Dažnai kalbasi su manimi ir su dukra, aptaria jos elgesį visada. Ypatingai, kai blogai pasielgia. Kai kartais išeina niekam nieko nesakiusi iš klasės. Mokytoja visada tada kantriai, ramiu tonu pasikalba, paaiškina ką daro negerai. Sakė mokytoja, kad taip ir namie daryčiau. Visada bendraučiau su dukra. Kai mokytoja taip pasakė, pagalvojau gal ir mažai aš su ja užsiimu, vis dirbu... Dabar stengiuosi vis daugiau skirti dukrai dėmesio. Ypatingai kalbėtis apie jos elgesį. Aptarti negerai kai ką padaro, o jei elgesys geras... na susitvarko daiktus, nupiešia ką nors, tai pagiriu. Mokytoja ją dabar pasisodino prie savo stalo, kad mažiau blaškytųsi. Visai veiksmingi, dėl jos jautrumo vaistai buvo... **Ar pakanka tos**

pagalbos? Šiuo atveju pakanka. Nežinau ko daugiau ir norėti. Mokytojos patarimai yra pati didžiausia pagalba. Tai tiek tos pagalbos.

10. Kaip Jūsų vaikas reaguoja į jam teikiamą pagalbą?

Nu nežinau, ar ji supranta, kad jai teikiama pagalba. Kai su ja ramiai kalbamasi, jinau tam kartui reaguoja, būna susikaupusi. Sutariam, kad ji bus gera, bet po kelių minučių ir vėl žiūrėk savo daro. Tai nelabai galiu patvirtinti, kad ji supranta pagalbos teikimą. Reaguoti reaguoja į bendravimą.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: maždaug 1 val.

Informantė G

38 metų

5 metus dirbo bendrojo lavinimo mokykloje specialiaja pedagoge

8 m. dirba mokytoja Vaikų su negale centre

Protokolas Nr. 7

1. Kiek metų dirbate specialiaja pedagoge?

Vaikų su negalia centre jau dirbu aštuoneri metai. Penkis metus dirbau bendrojo lavinimo mokykloje, kur taip pat buvo mokinių, turinčių elgesio ir emocijų problemų.

2. Kaip dažnai susiduriate su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais susidūriau ir susiduriu dažnai, Kai dirbau specialiaja pedagoge bendrojo lavinimo mokykloje, tai klasėje kartais būdavo ne vienas, o keletas mokinių su elgesio ir emocijų sutrikimais, tuo atveju dirbti būna sunkiausiai. **Ar tikrai bendrojo lavinimo mokyklose daug vaikų su elgesio ir emocijų sutrikimais?** Tikrai galiu tai patvirtinti, daug tokių vaikų yra. Tik tokie vaikai vadinami paprasčiausiai problemineis, konfliktiškais. Dabar kur dirbu, savo klasėje su elgesio ir emocijų sutrikimų vaikų neturiu, bet vedu dailės užsiėmimus du kartus per savaitę ir turiu grupelėje du vaikus, turinčius su elgesio ir emocijų sutrikimų.

3. Jūsų nuomone, su kokiais jausmais ir nuotaikomis einate į pamokas, užsiėmimus ir grįžtate iš jų?

Prieš pamoką visada mintyse „apžvelgiu“ klasės vaizdą, žinau kokie mokiniai klasėje manęs laukia, ir stengiuosi nusiteikti įvairioms situacijoms, nes mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, labai nenuspėjami. Stengiuosi nesusikurti išankstinės nuostatos prieš mokinius, visada bandau išlaikyti draugiškus santykius. Nors būna labai provokuojančių situacijų, kurios priverčia pasielgti neapgalvotai. **Tai Jūs iš anksto ruošiatės susitikimui su tais vaikais?** Žinoma, nes mane asmeniškai baugina tokie mokiniai, kurie būna perdėtai geri, lipšnūs ir staiga prasiveržia jų pyktis, agresija ar panašiai. Dažnai pajaučiu ir kaltės jausmą, tai būna po pamokų, kai pasijunti bejėgis prieš mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, nes suprantu, kad vaikai dėl to nekalti, o aš kartais nesusivaldau, būnu griežta ir piktoka. Būna jausmas, kad trūksta žinių, gebėjimų, praktikos valdyti pačią situaciją klasėje, kai dar yra šalia mokinių, kurie neturi elgesio ir emocijų sutrikimų.

4. Gal galite papasakoti apie įsimintiniausią atvejį, bendraujant su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku?

Dirbdama bendrojo lavinimo mokykloje turėjau auklėtinių klasę, kur buvo berniukas turintis elgesio ir emocijų sutrikimų. Berniukas augo asocialioje šeimoje, mokykloje būdavo

nevaldomas, praleisdavo pamokas be priežasties, meluodavo, pamokų metu replikuodavo, keikdavosi, įžeidinėdavo klasės draugus.

Kartą susiklostė tokia situacija, ir fizinio lavinimo metu viena klasės mergaitė netyčia sužalojo šitą berniuką. Mergaitė buvo pavyzdinga, gera mokinė. Klasės valandėlės metu aš pati kaip klasės vadovė pasiūliau vaikams aplankyti sužeistą klasės draugą. Visa klasė buvo priešišškai nusiteikusi. Aš labai džiaugiausi savo auklėtiniais, nes jie buvo sugebantys turėti savo nuomonę, ir po didelių svarstymų mes tą berniuką aplankėme, nunešėme saldumynų, pabendravome, palinkėjome pasveikti ir greičiau grįžti į mokyklą. Kai klasės draugas pasveikęs grįžo į mokyklą, mergaitės dažnai pasakodavo, kad pasikeitė jų santykiai, berniukas nebeužgaulioja klasės draugų, nebesispjau do mergaitėms. Taip pat aš pati pastebėjau, kad nebespardydavo mano klasės durų, mieliau eidavo į mano vedamas dailės pamokas. **(Informantė pagalvojo).** Prisimenu ir čia kai pradėjau dirbti, pirmąją savo darbo dieną, pirmąjį dailės būrelį. Žinai, pirma diena ir jie manęs nepažįsta ir aš jų dar gerai nepažįstu. Tai ta diena buvo sunkiausia. Išėjo taip, kad vienas vaikas išpylė vandenį ir dažus ant kito vaiko lapo. Prasidėjo didžiulis konfliktas, isterijos. Vaikai vos nesusipešė. Aš tik spėjau juos tvardyti. Mano paliepi mų susitvarkyti ir baigti viską neklausė. Paskui aš apmasčiau visą situaciją. Ir... **Ir kuo viskas pasibaigė?** Kažkaip kaltinau ir save, jog galėjau kažkaip labiau pabendrauti su vaikais, įgyti jų pasitikėjimo visų pirma, tik paskui pradėti dailės pamoką, gal net kitą dieną. Štai ir pagauni save, kartais spontaniškai pasielgus. Supratau, jog į tai turi būti labai atsakingas požiūris. Apgalvoti turi iš anksto visą pamoką. Tai dabar visada stengiuosi atsakingai pasiruošti pamokai. Turėti papildomų užduočių, jei kartais nepatiks kokiam vaikui kokias, kad galėtų pakeisti į kitokią.

5. Kokius jausmus išgyvenote bendraudama su vaiku?

Jausmai dirbant su tokiais vaikais būna įvairūs. Aš pati sau dažnai užduodu klausimus ar teisingai pasielgiau, ar aš dirbu tikrai tą darbą, kurį turėčiau dirbti. Ir vis dėlto jeigu vyksta nors minimalūs pasikeitimai klasėje, vaikų ir mokytojų santykiuose, vadinasi kažkas gero būna padaryta, o tada jausmų atžvilgiu taip pat jautiesi šiek tiek geriau. **O kaip elgdavosi vaikai?** Vaikai irgi įvairiai reaguodavo. Kartais ir rodant šilčiausius jausmus ir gerus norus, reakcija būdavo labai priešiška. Bendraujant su šiais vaikai dažnai jausdavosi iš vaiko pusės atstūmimas, pagieža, pyktis ant to, kas bando suteikti jam pagalbą. Tokių sutrikimų turintys vaikai dažnai į viską žiūri įtariai, nepriima žmogaus iš karto, nesvarbu ar tu mokytojas, ar kitas kas. O mane, jei kas nepavyksta, kaip pedagogę tokiu atveju kamuoja kaltės, pykčio, kartais net nepilnavertiškumo, pažeminimo jausmas.

6. Ar tokie vaikai įtakoja kitus, toje aplinkoje esančius vaikus?

Aš manau, kad labai stipriai įtakoja. Juk kaip ten bebūtų, jeigu mokinys klasėje blogai elgiasi, erzina kitus, ar savo elgesiu sukelia provokuojančias situacijas, klasėje esantys vaikai visada

sureaguoja. **Kaip tai pasireiškia?** Iš kitų vaikų tenka girdėti net replikas tam „blogajam“ vaikui, koks jis nepageidaujamas klasėje, kad gali keliauti sau. Būna, kad vaikai replikuoja iki tokio lygio sakydami: „Tu durnas“, „asilas“ ir panašiai., kas dar labiau apsunkina visą padėtį. Ir tokius vaikus paskatina atkreipti į save dėmesį. Kartais pasitaiko netgi tokių situacijų, kad vaikai užsimano pamėgdžioti ir įsijausti, arba tapti panašiu, į tą kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų. **Kaip manot, kodėl?** Na, galvoju gal dėlto, kad mato jog su sutrikimų turinčiu vaiku elgiamasi ypatingiau, atsakingiausi, jam daugiau skiriama dėmesio, padedama. Gal ir kiti nori pajusti tą dėmesį.

7. Kaip darbas su tokiais vaikais įtakoja Jūsų santykius su kolegomis, savo šeimos nariais?

Nors ir labai nesinori, bet tas blogąsias emocijas dažnai parnešame ir savo šeimos nariams, taip pat ir vaikams. Šeimos nariai ypatingai pastebi, kaip savaitgaliais nėra noro bendrauti, norisi pabūti vienai ir pailsėti. Būna, kad esant sunkioms situacijoms darbe, jas tarsi „parsineši“ namo ir mintyse nuolat galvoji, kaip pasielgti rytoj, ar panašiai. **Kaip reaguoja Jūsų artimieji?** Dabar jau priprato. Anksčiau netgi susipykdavau su namiškiais, nes nuolat šnekėjau apie savo darbą, apie „sunkius“ vaikus, ką jie padarė, ko nepadarė... Paskui supratau, kad visas bėdas turiu palikti darbe, o namuose būti šeimos žmogumi. O su kolegomis dažnai bendraujame, aptariame, randame bendrų interesų, sprendimų, dalijamės patirtimi. Kartais pasitaiko ir tokių situacijų, kai nelabai norisi pasakoti net savo kolegoms.

8. Kaip manote, ar vaikai, be pedagogų pagalbos, gali suvokti savo elgesį ir gali patys sau padėti?

Labai sunkus klausimas... **(informantė patylėjo).** Bet manau vaikui pačiam susivokti kas vyksta tikrai nėra lengva. **Tai kas gali vaikui padėti?** Čia nėra vieno atsakymo ir nėra vieno žmogaus, kuris gali padėti vaikui. Pedagogas taip pat vienas negali padėti vaikui, pirmoji institucija tai būtų šeima, kurioje vaikas auga. Bet jeigu vaikas jau ateidamas į mokyklą būna su tokiu elgesiu, tai jam gali padėti tik pedagogai, ir visa specialistų komanda, kur svarbiausią vaidmenį bendradarbiaujant turi ir tėvai. Labai svarbu, kaip tėvai žiūri į savo vaiką, kaip jį vertina, ar nori, kad jis pasikeistų. Jeigu šeima abejinga arba vaikas gyvena asocialioje šeimoje, tada tik specialistai gali padėti vaikui.

9. Kokios priemonės padėtų veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Pirmiausia tai yra vaiko asmenybės gerbimas, nesavanaudiškumas ir meilė bendraujant, abipusis pasitikėjimas. Visos priemonės tinka. Jau kaip sakiau, reikia kad visi vaiko aplinkoje esantys žmonės būtų dėmesingi, „nenurašytų“ vaiko, nelaikytų jo beviltišku arba kvailu, nemokytinu. **Gal gali įvardinti svarbiausią priemonę?** Na, gal tai ir ne priemonė, gal labiau bendravimas, „susikalbėjimas“. Manychiau, kad būtina suteikti pagalbą ir tėvams, ir pačiam vaikui. Šnekėtis su

tėvais, kad negalima taikyti vaikui griežtų bausmių, nes tai dažnai padidina agresiją, pyktį, pažadina neigiamas emocijas. Ir tėvams, ir mokytojams reikia dažniau atkreipti dėmesį į gerus vaiko poelgius, kai kuriais atvejais galima skirti ir apdovanojimus už neagresyvų elgesį. Žinoma, jokių būdu negalima viešai kritikuoti, klaidas stengtis nurodyti taktiškai, nesmerkti vaiko tarp jo bendraamžių. **Tai čia būtų kaip Jūsų rekomendacijos? (informantė nusijuokė).** Aha, gavosi labai panašiai...

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 1 val. 15 min.

Informantė J

45 metų

Specialioji pedagogė

14 metų dirba mokytoja

Protokolas Nr. 8

1. Kiek metų dirbate specialiaja pedagoge?

Specialiaja pedagoge dirbu jau 14 metų.

2. Kaip dažnai susiduriate su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais susiduriu dažnai. Ugdymo įstaigoje daug vaikų turi aktyvumo ir dėmesio sutrikimų, pasireiškiančių nepaklusnumu, nenormaliu elgesiu, judrumu, nepastovumu. **Ar Jūsų klasėje daug tokių vaikų?** Šiuo metu nedaug. Aš taip pat klasėje turiu vieną berniuką, turintį elgesio ir emocijų sutrikimų. Tai tikrai nedaug.

3. Jūsų nuomone, su kokiais jausmais ir nuotaikomis einate į pamokas, užsiėmimus ir grįžtate iš jų?

Į pamokas einu su dideliu nerimu, jaučiu kartais bejėgiškumą, nepasitikiu savimi. **Kodėl nepasitikite savimi?** Taip, taip nepasitikiu. Nes tiek visko prikrečia, kad net nebežinau ką daryti. Ko prikrečia? **(informantė pasitikslina klausimą).** Užgaulioja kitus, sugadina kitų klasės draugų priemones, bet apkaltina kitą, kad tai ne jis padarė. Kartais prikrečia ir taip visokių nesuprantamų dalykų - tualete nusišlapina ne į klozetą, bet į šiukšlių kibirą. Ir nebesuprantu kartais, tai iš nesuvokimo, ar tai tyčiniai veiksmai, noras sukelti kitų sąmyšį, pyktį. Tai va, o po užsiėmimų vyrauja tos pačios mintys ir jausmai. Neadekvačiai kartais reaguuju į situaciją, nesilaikau rimties, susierzinu. Jaučiu, kad man trūksta kompetentingumo, emocinio atsparumo ir kūrybiškumo. Visada vakare namie permąstau, kaip praėjo diena darbe ar tinkamus metodus, būdus taikiau elgesio koregavimui. Kitą dieną vėl su nerimu einu į darbą, nes nežinau kokia gali būti situacija ar pasiseks tinkamai ją išspręsti.

4. Gal galite papasakoti apie įsimintiniausią atvejį, bendraujant su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku?

Negaliu sakyti, kad tai pats įsimintiniausias atvejis, nes tokie atvejai kartojasi dažnai. Vienas klasėje yra ugdomas berniukas, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimų. Jis dažnai būna su klasės draugais agresyvus. Vienos pamokos metu, atliekant individualią užduotį berniukas pradėjo provokuoti klasės draugą – mėtyti į jį įvairius daiktus, garsiai kalbėti, galų gale – muštis. Į mano perspėjimus liautis nereagavo. Konfliktas prasidėjo ir su kitais klasės vaikais, bei manimi. Teko šį berniuką izoliuoti, nes jis kliudė darbui. **Kaip izoliuoti?** Gal ir nelabai tinkamas būdas, bet aš į pagalbą kviečiuosi kūno kultūros mokytoją. Berniukui jis yra autoritetas, jo klauso, matyt pats

nori tokiu būti. Mokytojas išsivedė berniuką į savo kabinetą, davė kamuolį, kažką žaidė. Kitaip nepakluso mano prašymams ir nurodymams. Kai jis apsiramino, sugrižom į klasę ir bandžiau su juo kalbėtis apie jo elgesį, tačiau pastebėjau, jog jis nė kiek nereaguoja. Panašios situacijos kartojasi dažnai. Net nebežinai ką daryti.

5. Kokius jausmus išgyvenote bendraudama su vaiku?

Išgyvenu sunkius, neigiamus išgyvenimus – baimę, skausmą, sielvartą. Kartais kai jis elgiasi blogai, mane ima pyktis, o kai kartais būna paklusnus, tada mane apima gailestis. Pagalvoju, na nesi toks jau ir blogas, bet deja deja mažai kada taip būna kai jis geras, dažniausiai jo elgesys nepakenčiamas. **Kaip tie prieštaringi jausmai įtakoja Jus?** Labai teisingai pasakėte, prieštaringi... aš jaučiuosi susidvejinusi ir nerandanti tinkamos pozicijos. Vieną dieną jaučiuosi puikiai, pakylėta, nes pamokos praeina sklandžiai, be didelių nuotykių, tačiau kitą dieną ir tas vienas vaikas sugeba mane išbalansuoti – tada rimtai pagalvoju, ko aš čia vargstu, ar nerasiu kito darbo? Už kieno nuodėmės ir klaidas turiu gadinti savo sveikatą, nervus?

6. Ar tokie vaikai įtakoja kitus, toje aplinkoje esančius vaikus?

Taip, įtakoja. Toje pačioje aplinkoje esantys vaikai pradeda mėgdžioti jo elgesį, meluoja. Taip pat per įvairius tokius konfliktus negali kiti vaikai susikaupti ir normaliai atlikti jiems paskirtas užduotis. Taip pat matosi, kad vaikai nenori su tokiu vaiku bendrauti. Arba kai jis yra klasėje vaikai visiškai kitokie, kreipia dėmesį ką jis pasakys, o kai jo nėra, tai vaikai elgiasi laisviau, kaip čia pasakyti, jaučiasi saugesni. Žino, kad jų niekas neužgaus, neatims priemonių ar daiktų. **Tai šis vaikas įtakoja visus kitus?** Pasirodo, kad taip. Visi atkreipia į jį dėmesį, juokiasi iš jo kvailiojimų, klausosi, ką pasakys, visiems linksma. Gal taip daro dėlto, kad jis nepultų muštis, nesupyktų, todėl visi lyg ir pataikauja jam. Labai sunku nukreipti vaikų dėmesį ir rimtai užsiimti per pamoką. Tikrai kartais daug geriau, kai to vaiko nėra pamokoje.

7. Kaip darbas su tokiais vaikais įtakoja Jūsų santykius su kolegomis, savo šeimos nariais?

Manau, kad įtakoja. Bendravimas su kolegomis ir šeimos nariais tampa nepilnavertis, įtemptas. Pastebėjau, kad po kokių nors sudėtingesnių situacijų esu jautresnė, išsiblaškiusi, susimąščiusi, susinervinusi, negaliu namie parėjusi susikaupti ir normaliai bendrauti su savo šeimos nariais. **Kaip tai pasireiškia?** Pastaruoju metu pastebėjau, kad jei kas nors truputį ne taip, aš keliu tuoj balsą. Mano vaikai net sako, kad aš ant jų pradėjau šaukti reikia nereikia. Vyras taip pat sako, kad dažnai esu susierzinusi, pikta, visiems namuose komanduoju. Vadinasi iš darbo parsineštos nuotaikos atsiliepia ir santykiuose su artimaisiais. Suprantu, kad tai labai blogai.

8. Kaip manote, ar vaikai, be pedagogų pagalbos, gali suvokti savo elgesį ir gali patys sau padėti?

Patys vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų suvokti savo elgesį be pedagogų pagalbos negali. Ne, niekaip negali. Būtina pagalba. Reikia ypatingo suaugusiųjų rūpesčio, pagalbos,

kantrybės. Manau, kad būtina mokyti tokius vaikus gyventi su savo problemomis, svarbu, neizoliuoti, laiku suteikti pagalbą, taikyti ugdymo strategijas ir metodus, bei kitus būdus. **O kaip tėvai?** Reikalinga ir tėvų parama. Juk dažnai tėvai pirmieji pastebi vaiko sutrikimus nuo kūdikystės, nors, būna, kad tik mokykloje specialistai nustato sutrikimus ir apie tai praneša tėvams. Patys vaikai nė neįtaria, kad savo elgesiu skiriasi nuo kitų.

9. Kokios priemonės padėtų veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais padeda įvairūs mokymo, bendravimo būdai, geras specialiojo pedagogo ir mokinio kontaktas, geras santykių palaikymas, tarpusavio supratimas. Taip pat paties pedagogo kompetencija yra labai svarbi priemonė. Su tokiu vaiku turėtų dirbti visa komanda, tame tarpe ir tėvai. Reikėtų parengti realų intervencijos veiksmų planą, kurį taikant netinkamas elgesys slopinamas, o pozityvus-įvertinamas. Taikyti elgesio terapijas, taip pat šeimos konsultavimą.

Ačiū už poklabį.

Interviu trukmė: 56 min.

Informantė K

36 metų

Specialioji pedagogė

8 metai dirba mokytoja

Protokolas Nr. 9

1. Kiek metų dirbate specialiaja pedagoge?

Dirbu 8 metai ir savo darbu esu patenkinta.

2. Kaip dažnai susiduriate su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Susiduriu kiekvieną dieną. **Jūs dirbate su šiais vaikais?** Taip, ir klasėje tokių vaikų turiu net keletą. Šiaip įstaigoje elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų yra nemažai.

3. Jūsų nuomone, su kokiais jausmais ir nuotaikomis einate į pamokas, užsiėmimus ir grįžtate iš jų?

Tiesą pasakius einu į pamokas su nerimu. Taip, taip su nerimu. Nors ir tiek metų dirbu, bet vis tiek nerimauju, net kartais apimdavo beviltiškumo jausmas. Stengiesi kažką padaryti ir matai, kad nesiseka, beviltiška. **Ar seniai išgyvenate beviltiškumo jausmą?** Na dažniau tas beviltiškumas apimdavo, prisimenu, kai buvau neseniai pradėjusi dirbti, dabar žinoma vis tobulėji ir semiesi žinių, išbandai vis daugiau būdų tokiam elgesiui koreguoti. Bet tas jausmas vis dar neapleidžia. Tiek įdedi pastangų, ruošiesi pamokai, sugalvoji įvairiausių užsiėmimų, kad pavyktų sudominti vaikus, kažko išmokti, kažką pasiekti... **(informantė patylėjo)**. O pareini iš pamokos lyg šlapiu skuduru per veidą gavusi... nežinai nei ką daryti. Nebelieka noro sekančią dieną vėl visko pradėti iš naujo. Bet... **(informantė patylėjo)**. Pergalvoji viską, supranti, kad niekas kitas už tave rytoj neateis į klasę, esi jau „prižiūrta“ prie to darbo... tai ir vėl eini.

4. Gal galite papasakoti apie įsimintiniausią atvejį, bendraujant su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku?

Na prisimenu tokį atvejį, tada aš pirmą kartą susidūriau su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku. Tada buvau dar nedaug išdirbusi gal kokius du metus, kai parėjo į mano klasę nauja mergaitė turinti elgesio ir emocijų sutrikimų. Atlikinėjant užduotis per pamoką ir negalėdama įveikti užduoties, mergaitė pradėjo agresyviai elgtis, plėšyti sąsiuvinį, mėtyti nuo stalo viską. Pasakius, kad taip elgtis negalima, ji pradėjo isteriškai šaukti. Tuo momentu nebežinojau, ką daryti, kaip pasielgti. **Kaip šis atvejis baigėsi?** Žinokit, nutylėjau, niekam nieko nesakiau, nes supratau, kad nemoku valdyti situacijos, neturiu patyrimo. Tiesiog laukiau kol mergaitė apsilaimo, gerai, kad neilgai tęsėsi. **O kaip vėliau pavykdavo suvaldyti situaciją?** Na, kai mergaitė vėl pradėdavo isterikuoti, sakydavau, kad mes visi išeisime į kitą klasę ir ji pasiliks viena, galės elgtis kaip nori, niekas jos nematys ir niekam nebus įdomu, ką ji daro. Kaip nekeista,

mergaitė nurimdavo, gal ji nenorėjo pasilikti viena, o gal suprato, kad vienai tiesiog nėra prieš ką „ožiutis“.

5. Kokius jausmus išgyvenote bendraudama su vaiku?

Galiu pasakyti, kad kartais pasitaiko, jog išgyvenu visiško bejėgiškumo jausmą, kai norisi viską mesti, nes nebematai prasmės. Kartais tokių vaikų elgesys išmuša iš vėžių visus aplinkinius. Kartais kyla noras gerai supurtyti, panaudoti jėgą ar viską palikus išeiti... **(informantė patylėjo)**. Paskui jauti kaltę, kaip galėjau taip galvoti. Lyg ir gėda pasidaro, nes tie vaikai nekalti dėl savo sutrikimų. Pradedi galvoti, jog tokie vaikai tiesiog negali kontroliuoti savo elgesio, jiems savaime taip gaunasi. **Tai kaip galėtumėt trumpai įvardinti tai, ką išgyvenate?** Jei trumpai, tai išgyvenu sumaištį – ir vienokius, ir kitokius jausmus. Taip ir laviruuju tarp jų.

6. Ar tokie vaikai įtakoja kitus, toje aplinkoje esančius vaikus?

Taip, žinoma, kad įtakoja. Kai tokie vaikai per pamokas blaškosi, kalbina kitus, tai nebegali susikaupti ir kiti vaikai. **Ką tada darote?** Pirmiausiai stengiuosi klasėje palaikyti ramią atmosferą, kad nekiltų kokių konfliktų, kad visiems užtektų priemonių, kad neimtų vieni nuo kitų, stengiuosi, kad būtų užsiėmę prie užduoties ir neliktų laiko matyti kitus. Na, pagirti kiekvieną stengiuosi, tada jie yra patenkinti, stengiasi būti geresni.

7. Kaip darbas su tokiais vaikais įtakoja Jūsų santykius su kolegomis, savo šeimos nariais?

Gal pasirodys keista, bet neįtakoja santykių su mano šeimos nariais. Stengiuosi išlikti rami ir nemaišyti darbo su šeima. Na gal, kai išdirbsiu dar daugiau tai gal kažkaip pajausiu. Manau, kad neįtakoja. **Jūs tuo tikra?** Tikrai tikra, jei nebūčiau tikra, tai šeimos nariai iš karto suprastų, matytų, kad esu kitokia. Dabar namuose elgiuosi normaliai, nešneku apie darbą, nepasakoju prie savo vaikų apie įvairius sutrikimus. Su kolegėmis stengiuosi kuo dažniau bendrauti ir aptari, bet kokią situaciją. Ypatingai po bejėgiškumo situacijų stengiuosi pabendrauti su kolegėmis ir stengiamės rasti geriausią išeitį iš susidariusios padėties. Su kolegėmis bendraujame ir daug kalbamės apie darbą, bet konfliktų nekyla, nes tai mūsų visų reikalas.

8. Kaip manote, ar vaikai, be pedagogų pagalbos, gali suvokti savo elgesį ir gali patys sau padėti?

Ne... **(informantė susimąstė)**. Jie nesuvokia savo elgesio. Tokie vaikai nesugeba valdyti savo emocijų ir elgesio. Dėl impulsyvumo jiems trūksta savikontrolės ir jie daro tai, kas šauna į galvą nė nepagalvodami apie pasekmes. Juos nuolat būtina stebėti, nes nuolat imasi pavojingos veiklos. Apskritai be kitų pagalbos jiems būtų sunku, čia turiu galvoj visus įstaigos darbuotojus, o taip pat ir vaikų tėvus.

9. Kokios priemonės padėtų veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Veiksmingiausia priemonė su tokiais vaikais dirbant yra komandinis darbas. **Kaip Jūs suprantate komandinį darbą?** Jau čia ir anksčiau sakiau, kad reikia visiems įstaigoje bendrauti, ir specialistams, ir tėvams. Ypatingai pabrėžiu, kad į tą darbą įtraukiant ne vien darbuotojus, bet ir tėvelius. Visi turi vienodai siekti užsibrėžtų tikslų ir labai tiksliai nustatyti tinkamo elgesio ribas. Nuolat vienodai, aiškiai dėstyti vaikams bendravimo taisykles. Žinoma, tam reikia daug kantrybės ir laiko, norint pasiekti nors minimalaus rezultato. Būna liūdna, kai tėvai dažnai su vaiku susijusius rūpesčius „numeta“ įstaigai, galvoja, kad mokytojų darbas jų vaiką perauklėti, panaikinti sutrikimus. Tačiau, kaip bebūtų gaila, daugelis vaikų turintys elgesio ir emocijų sutrikimų yra iš asocialių nepilnų šeimų ir tokie tėveliai į komandinį darbą įsitraukia labai jau pasyviai, todėl tas veiksmingumas šiek tiek sulėtėja, nes nėra šeimoje dirbama su vaiku, trūksta tėvams informacijos apie sutrikimą. Žinoma, kad yra tėvų, kurie noriai įsitraukia į komandinį darbą ir tada rezultatai geresni. Žodžiu, nei vienas tėvas, nei vienas mokytojas nieko negali padaryti, jei nebus bendro sutarimo ir bendrų veiksmų.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 53 min.

Informantė L

42 metų

Specialioji pedagogė

12 metų dirba mokytoja

Protokolas Nr. 10

1. Kiek metų dirbate specialiąja pedagoge?

Specialiąja pedagoge dirbu 12 metų.

2. Kaip dažnai susiduriate su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Tai nėra labai dažnas reiškinys. **Kodėl?** Dirbau tokiose institucijose, kur tokių vaikų buvo labai mažai, galima sakyti vienetai. Tačiau darbo praktikoje teko sutikti kelis vaikus, kuriems buvo elgesio ir emocijų sutrikimų požymiai. Dabar va kaip tik turiu klasėje vieną tokį vaiką.

3. Jūsų nuomone, su kokiais jausmais ir nuotaikomis einate į pamokas, užsiėmimus ir grįžtate iš jų?

Informantė nusišypsojo. Dažniausiai esu gerai nusiteikusi, visada vildamasi, kad pavyks „nudirbti“ suplanuotas veiklas ir darbus, išvengti konfliktų, „ekstremalių“ situacijų. Laikau save optimiste, esu gana linksma, todėl mane sunkoka išvesti iš kantrybės. Nesureikšminu vaikų išdykavimų. Jau labai didelių problemų reikia, kad apimtų blogi jausmai. Na, kartais kankina nerimas, nes negali prognozuoti, suplanuoti ar numatyti situacijų sprendimo galimybių. Dažnai po pamokų tenka svarstyti apie įvykius pamokoje ir po jų, kurioje dalyvavo „sunkus“ vaikas. Bet tuo viskas ir pasibaigia. **Tai kaip Jums pavyksta išlaikyti gerą nuotaiką? (informantė juokiasi).** Jau sakiau, kad esu optimistė. Mėgstu keliauti, mėgstu gamtą, po darbo stengiuosi ištrūkti iš namų, pakeisti aplinką, todėl viską pamirštu. Stengiuosi pasikrauti gerų emocijų, todėl ir darbe lengviau.

4. Gal galite papasakoti apie įsimintiniausią atvejį, bendraujant su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku?

Kiekvienas atvejis reikalauja begalės kantrybės, gebėjimo susivaldyti, išradingumo, kaip pasielgti keblioje situacijoje. Dirbant su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų, kiekvienas atvejis yra vis kitoks ir niekaip negali pritaikyti tų pačių elgesio standartų. Tačiau teorinės žinios yra svarbu. Labai svarbu pažinti vaiką ir situacijas, kurios lemia, iššaukia nepageidautiną elgesį. Kažkokie įsimintiniausio dabar nepapasakosiu... **(po minutėlės...)** žodžiu to berniuko, turinčio elgesio ir emocijų sutrikimų, elgesys netinkamas kiekvieną dieną: ima kitų daiktus, jei ką padaro negerai apkaltina kitus, tyčia ką nors sugadina. Klasės vaikai nenori su juo net bendrauti. Dėl to jis, manau, jaučia atstumtas, tuomet klasės pripažinimą stengiasi išsikovoti netinkamai elgdamasi. Per darbų pamoką ypatingai jį reikia stebėti, nes jis kai reikia siuvinėti, su

adata badosi sau ranką arba kai klijuojame darbelius, laižo klijus. Tai va, tokiais atvejais atrodo kad nebežinai kaip pasielgti.

5. Kokius jausmus išgyvenote bendraudama su vaiku?

Dažnai tenka išgyventi bejėgiškumo jausmą, pradeda kankinti abejonės savo gebėjimu dirbti pedagoginį darbą, savo kompetencijomis. Atrodo, kad visos pažintos teorinės žinios, sunkiai yra pritaikomos praktiškai. **Kodėl taip galvojate?** Tai vis dėl tų pačių priežasčių, kai nepavyksta susitvarkyti pamokoje, įvykdyti numatytų planų, tai nusvyra rankos, atrodo nieko nebemoki, nieko nebežinai. Norisi tokiam vaikui padėti, o pasirodo, nieko neišėjo, tai ir apima tokie neigiami jausmai.

6. Ar tokie vaikai įtakoja kitus, toje aplinkoje esančius vaikus?

Taip, labai įtakoja. Ypač tuos vaikus, kurie turi protinę negalią, vaikus iš socialinės rizikos šeimų. Atrodo, kad toks elgesys, na kaip nepaklusnus, žeidžiantis, netoleruotinas, yra tarsi užkrečiamas. **Ką reikėtų daryti?** Čia mano tokia asmeninė priemonė, kad vaikai būtų suskirstomi klasėse pagal sutrikimus, nes tikrai protines negales turintys vaikai labai kenčia nuo kitų. Gal vertėtų dirbti atskirai. Žinau, tuojau atsiras nepritarančių, nes reikia ir papildomų patalpų, ir daugiau specialistų. O iš kur visa tai paimti?

7. Kaip darbas su tokiais vaikais įtakoja Jūsų santykius su kolegomis, savo šeimos nariais?

Tai neišsemiama diskusijų su kolegomis tema. Mokinio elgesys nepriimtinas, netoleruotinas, peržengiantis visas padorumo ribas, pedagogų poelgiai, įvairiose situacijose, verčia diskutuoti, ieškoti priimtinausių variantų. Ištiesai kalbamės, nėra dienos darbe, kad nesusitiktume su kolegėmis, nesusibėgtume nors porai minučių. Vienam dirbti būtų be galo sunku. **O kaip su šeimos nariais?** Šeimos nariai žino mano darbą, tačiau nelenda į „dūšią“, neklausinėja. Kai noriu, pati kai ką papasakoju, kartais tai būna naudinga, nes namiškiai randa protingų patarimų. Jau prie savo darbo esu pripratusi, nebenešu blogų emocijų į namus. Tiesiog darbas sau, o namai – sau.

Darbo rūpesčių ir problemų į šeimą stengiuosi neparsinešti.

8. Kaip manote, ar vaikai, be pedagogų pagalbos, gali suvokti savo elgesį ir gali patys sau padėti?

Jiems labai sunku patiems susivaldyti, būtina pedagogo pagalba, parama, supratimas ir pozityvus požiūris. Ne... **(informantė papurto galvą)**, tie vaikai nesupranta, kad elgiasi negerai, kad dedant didžiausias pastangas, tik vienas kitas (gal lengvesnės formos) supranta, kad negali to ar kito daryti, kad mokykloje reikia tinkamai elgtis, klausyti mokytojos, draugauti su kitais vaikais.

9. Kokios priemonės padėtų veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Darbą su vaikais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų, lengvina komandinis darbas: socialinis pedagogas, psichologas, tėvai, kai visi komandos nariai siekia tų pačių tikslų, kelia tuos pačius reikalavimus. **Manote, kad tokia komanda yra pajėgi įveikti sunkumus?** Manau, kad taip, nes čia paminėjau visus svarbiausius asmenis, nuo kurių priklauso priemonių veiksmingumas. Būtų gerai, kad tėvai būtų aktyvesni, visada atsilieptų į įstaigos prašymus, nepraleistų susirinkimų, nes juose pateikiama daug informacijos. Kai tėvai pripažįsta savo vaiko sutrikimus, nežiūri į jį kaip į visiškai neįgalų, tada lengviau visiems sutelktai dirbti ir pasiekti rezultatų.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 48 min.

Informantė M

51 metų

Specialioji pedagogė

15 metų dirba mokytoja

Protokolas Nr. 11

1. Kiek metų dirbate specialiaja pedagoge?

Su specialiujų poreikių vaikais dirbu jau 15 metų.

2. Kaip dažnai susiduriate su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Kiekvienais metais būna vaikų su žymiais elgesio ir emocijų sutrikimais, o nežymių turi visi specialiujų poreikių vaikai. Pastebiu, kad vis toliau vis dažniau susiduriame su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais. **Kaip manote, dėl kokių priežasčių didėja šių vaikų skaičius?** Galvoju, kad tam daug įtakos turi nestabilios šeimos, nepilnos šeimos, kai vaikas auga tik su vienu iš tėvų, kai tėvai skiriasi, tai labai paveikia vaikus. Dabar nauja problema, tai tėvų išvažiavimas dirbti į užsienį, kai vaikai paliekami su seneliais, dar blogiau – vieni. Vaikai tokiais atvejais „pasimeta“ gyvenime, nebeturi atramos, pasikeičia jų elgesys, išgyvenamos įvairiausios neigiamos emocijos. Dabar kaip tik turiu du vaikus, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų.

3. Jūsų nuomone, su kokiais jausmais ir nuotaikomis einate į pamokas, užsiėmimus ir grįžtate iš jų?

Į užsiėmimus einu su noru padėti vaikui prisitaikyti prie aplinkos, norisi gerinti vaikų tarpusavio santykius, režimo suvokimo ir instrukcijų momentus. Taip pat ugdyti vaiko socialinius įgūdžius. Visada nerimauju tada, kai grupėje atsiranda naujokas. Ypatingai daug dėmesio reikia skirti tokiam vaikui, kol vaikas adaptuojasi naujoje aplinkoje, kol pritaikau efektyviausius ugdymo metodus, yra tada labai sunkus, įtemptas laikas, tiesiogine prasme sekinantis ir fiziškai ir emociškai. **Tačiau, kiek suprantu, Jūs neįėjate įtampos, eidama į pamokas?** Tikrai ne, labai blogai nesijaučiu. Į pamokas einu normaliai nusiteikusi. Žinau ko einu, pas kokius vaikus einu, todėl nusiteikiu produktyviam darbui. Kaip sakiau, būna sunkiau, kol „prisipratinu“ naujoką. O šiaip tikrai negaliu pasakyti, kad išgyvenčiau blogas nuotaikas ar man būtų labai blogai.

4. Gal galite papasakoti apie įsimintiniausią atvejį, bendraujant su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku?

Taip (**informantė patylėjo**)... Berniukas nuėjo į tualetą. Na ir per keletą akimirų buvo išardytas tualetų bakelis, visi šlangeliai nuleisti į kitą unitazą. Nors ir žinojome, kad berniukas mėgsta viską ardyti, nesitikėjome, kad taip padarys. Visada šis vaikas neklusnus. Šūkavimas, cypimas veiklos metu yra savotiškas suaugusio dėmesio išlaikymas. Kitas vaikas, paprašius atlikti užduotį, šoko nuo stalo, nubėgo į kitą patalpą ir palindo po stalu. Į klausimą, kodėl taip elgiasi,

atsakė, kad „dabar tu mane muši“. Nors nesu niekada mušusi. **Vadinasi, dažnai susiduriate su įvairiomis nenumatytomis situacijomis?** Taip, reikia būti viskam pasiruošus, nes dažnai vaikai pasielgia spontaniškai, vienu momentu viskas gerai, kitą momentą, žiūrėk, jau tą padarys, kad mažai nepasirodys (**informantė atsiduso**). Tenka nuryti visas karčias piliules ir dirbti toliau. Žinau, kad negaliu pykti, kaltinti vaikų, jie tikrai nekalti.

5. Kokius jausmus išgyvenote bendraudama su vaiku?

Bendraudama su vaiku aš išgyvenu įvairius jausmus: norą pagelbėti vaikui ir kartais pyktį, negebėjimą suprasti vaiko poelgių, veiksmų priežasties, kartais bejėgiškumą, kai atrodo tavo darbo visai nesimato ar net padaryta pažanga tokia minimali. **Tai vis tiek išgyvenate nemalonius jausmus?** Taigi, ir aš gyvas padaras. Bet tai yra momentiniai išgyvenimai. Jų nesureikšminu, neužfiksuoju sąmonėje. Kiekvieną dieną vėl pradėdau tarsi vėl viską iš naujo, vėl ieškau būdų padėti vaikui.

6. Ar tokie vaikai įtakoja kitus, toje aplinkoje esančius vaikus?

Taip, įtakoja ir neigiamai įtakoja. **Kaip tai vyksta?** Ir vaikai, turintys elgesio sutrikimų ir kiti vaikai tai vertina kaip išdykavimą. Žinoma, vaikai negalvoja apie nepaklusnumą, negalvoja, kad išveda iš pusiausvyros kitus vaikus.

7. Kaip darbas su tokiais vaikais įtakoja Jūsų santykius su kolegomis, savo šeimos nariais?

Kai kada įtakoja... taip, kai esi pavargęs po kokių sunkesnių situacijų... esu nervingesnė, jautresnė, jautriau reaguojau ir namuose į aplinkinių poelgius. Tačiau labai stengiuosi, kad dėl mano darbo problemų kentėtų artimieji. **O santykiai su kolegomis?** Normalūs santykiai su kolegomis, tikrai dėl darbo nesipykstame, bendraujame normaliai, ir kavos pertraukėles pasidarom, ir šventes kartu švenčiame. Su kolegomis dažnai diskutuojame apie savo „sunkius“ vaikus, pasidaliname patirtim.

8. Kaip manote, ar vaikai, be pedagogų pagalbos, gali suvokti savo elgesį ir gali patys sau padėti?

Tikrai, kad ne. Tokiems vaikams reikalinga speciali ilgalaikė pedagogo pagalba... (**informantė patylėjo ir pridūrė**)... patys sau jie niekaip negali padėti, nebent jeigu suvoktų ką daro negerai, gal ir norėtų pasikeisti, bei jeigu nesupranta, tai... (**informantė nebaigė minties**).

9. Kokios priemonės padėtų veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Atsižvelgiant į vaiko individualumą, priemonės gali būti įvairios. Vaikai turi žinoti suaugusiojo nustatytas, su vaiku aptartas taisykles ir to laikytis. Galima su vaiku žymėti kiekvienos dienos elgesio kalendorių, labai veiksmingas yra pagyrimas, paskatinimas už kiekvieną tinkamą elgesį. Būtinai glaudus bendradarbiavimas tiek namie, tiek įstaigoje.

Ačiū už pokalbį Interviu trukmė: 49 min.

Informantė N

32 metų

Specialioji pedagogė

6 metai dirba specialiaja pedagoge

Protokolas Nr. 12

1. Kiek metų dirbate specialiaja pedagoge?

Specialiaja pedagoge dirbu vaikų su negale centre jau 6 metai.

2. Kaip dažnai susiduriate su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Specialiaja pedagoge dirbu su ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikais. Per šiuos šešis metus kiekvienais metais vis grupėse pasitaiko vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų. **Tai reikia suprasti, kad dažnai bendraujate su tokiais vaikais?** Taip, per savo darbo laiką kiekvienais metais turėjau tokių vaikų, taigi susidurdavau kiekvieną dieną.

3. Jūsų nuomone, su kokiais jausmais ir nuotaikomis einate į pamokas, užsiėmimus ir grįžtate iš jų?

Į užsiėmimus einu gerai nusiteikusi. **Kaip Jums tai pavyksta?** Labai paprastai, nes apgalvoju savo veiklą iš anksto. Stengiuosi, kiek galima praveisti užsiėmimą kūrybiškiau, būti vaikams draugiška, linksma, kad vaikai nebijotų su manimi bendrauti. Po užsiėmimo visada apmąstau, kaip praėjo šis užsiėmimas, ką reikia keisti. Visada įsivertinu save, kritiškai pasižiūriu. Galvoju, kad tai labai padeda, tik reikia pačiam su savimi padirbėti, tada ir su kitais bus lengviau dirbti.

4. Gal galite papasakoti apie įsimintiniausią atvejį, bendraujant su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiu vaiku?

Na, kad visi tie atvejai vienodi. Vaikai jadrūs išsiblaškę, pešasi... Ai, tiesa buvau pamiršusi **(informantė šyptelėjo)**. Per vieną užsiėmimą vienas vaikas išsikirpo sau sruogą plaukų. Tai tas man išliko įsimintiniausia. Darėme užduoteles, karpėme paveikslėlius ir klijavome prie popieriaus lapo. Aš nususukau paduoti klijų priklijuoti paveikslėliui, o berniukas pasiėmęs žirkles nusikirpo plaukų sruogą iki pat odos. Jis tai padarė taip greit, kad net nesureagavau. Nežinau net kaip tai pavadinti, ar labai įsimintinas, ar labai blogas, ar pusiau blogas įvykis. Tiesiog taip atsitiko, ir nėra jokio paaiškinimo.

5. Kokius jausmus išgyvenote bendraudama su vaiku?

Iš pradžių jausdavau pyktį. Galvodavau kodėl tu taip elgiesi? Atrodo darau viską, kad tik vaikų elgesys būtų tinkamas, visada aptariame ir primenu gero elgesio taisykles. Bet va apsisuka ir vėl daro savo. Taip, imdavo pyktis. Bet kuo toliau vis labiau įgaunu daugiau kantrybės, vis save kontroliuoju ir turiu taisyklę, kad šie vaikai negali kontroliuoti savo elgesio, jiems taip gaunasi

spontaniškai. Tada ramiai vaikui išaiškinu ko negalima daryti. Bent prie vaikų stengiuosi nerodyti savo neigiamų jausmų, valdausi.

6. Ar tokie vaikai įtakoja kitus, toje aplinkoje esančius vaikus?

Žinoma, kad įtakoja. Kadangi vaikai turintys elgesio ir emocijų sutrikimų yra chaotiški, sunkiai valdomi, jūdriūs, blaškosi per užsiėmimus, tai blaško ir kitų vaikų dėmesį ir susikaupimą. **Ar ta įtaka jaučiama tik per pamokas?** Tikriausiai ne tik per pamokas, nes tie vaikai visur elgiasi pagal „savo mąstymą“. Dažnai tėvai pasakoja apie jų netinkamą elgesį namuose, lauke, nuvažiavus į svečius ir kitose vietose. Žodžiu, jie visur atkreipia į save dėmesį, o tėvams būna labai nemalonu dėl jų.

7. Kaip darbas su tokiais vaikais įtakoja Jūsų santykius su kolegomis, savo šeimos nariais?

Na darbas su tokiais vaikais dar kol kas neįtakoja santykių su šeimos nariais. Stengiuosi darbo nemaišyti su šeima. Su kolegomis dažnai kalbamės apie tokius vaikus, ieškome bendrų sprendimo būdų. Juk mūsų įstaigoje tokių vaikų yra visose klasėse, todėl turim apie ką pasikalbėti. Manau, kad esame vieningas kolektyvas, todėl be jokios prievartos bendraujame, neturime paslapčių.

8. Kaip manote, ar vaikai, be pedagogų pagalbos, gali suvokti savo elgesį ir gali patys sau padėti?

Manau, kad jie niekaip negali suvokti savo elgesio ir padėti patys sau. Tokie vaikai neturi savikontrolės, vaikai daro tai, kas jiems šauna į galvą nė nepagalvodami apie pasekmes. Todėl ir reikalinga pedagogų pagalba, ir ne tik pedagogų, dažnai reikia ir medikų pagalbos, nes šalia ugdymo reikalingas ir gydymas. Labai svarbus specialistas – psichologas.

9. Kokios priemonės padėtų veiksmingiau dirbti su elgesio ir emocijų sutrikimų turinčiais vaikais?

Taip manau. kad keičiant vaikų elgesį ir mokant gyventi, kartu privalo dirbti ne tik pedagogai, bet ir vaikų tėvai, medikai ir bendruomenė, kurioje auga šie vaikai. Kuo anksčiau pradėdama teikti pagalbą vaikui ir tėvams, tuo veiksmingesnis matosi rezultatas. Labai svarbu yra geras pedagogo ir vaiko kontaktas – bendravimas, santykių palaikymas. Taip pat labai svarbu yra tarpusavio supratimas. Pedagogas turi priimti vaiką tokį, koks jis yra. Taip pat labai svarbu yra pedagogo kompetentingumas, emocinis atsparumas ir kūrybiškumas. Kiekvienas pedagogas dirbdamas su vaiku, turi jį gerai pažinti ir tada gali parinkti kiekvienam individualias priemones pagal situaciją. Mano tokia asmeninė nuomonė (**jei galiu pasakyti**), kad kartais nereikia galvoti apie kažkokias specialias priemones, metodus, būdus, formas (ir kitokius skambius dalykus), reikia paprasčiausiai mėgti savo darbą ir mylėti vaikus. Jeigu nemylėsi šalia esančio ir nenorėsi jam padėti, jokios priemonės nebus veiksmingos.

Ačiū už pokalbį. Interviu trukmė: 52 min.

Informantė P

9 metų

Rasa (vardas pakeistas)

Mokosi 3 specialiojoje klasėje

Protokolas Nr. 13

1. Kaip tau sekasi mokykloje?

Ai, nekaip. Nelabai noriu mokintis. Norisi namo. Pasiilgau mamos. Jau mokytoja sakė, kad po dviejų dienų varysiu namo. Bus gerai. Žinai kas man nepatinka, kai reikia anksti keltis. Aš labai noriu miego. Nenoriu eiti. Bet mama pažadėjo leisti pas Brigitos kai grįšiu.

2. Kaip sekasi bendrauti su klasės draugais? Ar daug turi draugų?

Mušasi Tomas. Aš jo nenoriu. Nenoriu žaisti su juo ir sėdėti. Nedraugauju su draugais. Urtei daviau lipduką.

3. O tu ar visada gražiai elgiesi su draugais?

Visada gera esu. Nežinau kodėl kiti nedraugauja. Aš esu gera.

4. Kaip sutariate su mokytoja? Ar nesipykstate?

Ne, mokytoja gera. Patinka.

5. Kaip sekasi mokytis?

Gerai. Ai, nenoriu, nepatinka, kartais gerai pasiseka. Ai nepatinka kai mokytoja užduoda padaryti ką. Aš užmirštu, kartais nepasakau auklėtojai. Sakau, kad nėra nieko.

6. Tai nepadarei namų darbų?

Aha. Ką užduod mokytoja. Pratimus, paskaityti.

7. Ką mokytoja sako, kai ateini į pamoką nepadariusi namų darbų?

Tada mokytoja liepia padaryti. Kartais padarau.

8. Kokia pamoka labiausiai patinka?

Piešti patinka. Su vandeninėm spalvom patinka, kai spalvos susilieja, gražiai atrodo.

9. O kitos pamokos ar patinka?

Ai, nepatinka. Neįdomiai.

10. Ar mokytoja nepyksta per pamokas?

Ne yra gera. Tik kartais. Kai Tomas nerašo. Lukas vakar sakė mokytojai, kad ne rašys, kad nenori rašyti. Tai mokytoja supyko, sakė, kad neis į salę su mumis. Tomas man šiandien suplėšė sąsiuvinį.

11. Tai ką tada mokytoja darė?

Ai, vedėsi pasikalbėti Tomą. Nežinau.

12. Ar ant tavęs nepyksta mokytoja?

Supyko kita dieną, kai išėjau iš klasės. Bet aš nebenorėjau rašyti.

13. Kai tau nusibosta rašyti ar mokytoja leidžia pailsėti?

Leidžia. Mokytoja gera yra. Duoda ir saldainių. Kai geri esame. Nu ji taip sako.

14. Ką veikiate po pamokų su auklėtoja?

Kartais darome ką mokytoja užduoda. Ai, nežinau. Viską. Auklėtoja gera. Man labai parinka eiti į žaidimų kambarį. Nu tada statau ir griauņu kalades. Tik paskui auklėtoja liepia sudėti taip kaip buvo. Sutvarkyti.

15. Ką tu mėgsti veikti labiausiai?

Ai, viską darau. Ką auklėtoja nori.

16. Kas labiausiai patinka?

Nežinau. Piešiam, lipdom iš plastelino. Va darome iš vilnos rutuliukus. Aha patinka man iš vilnos. Taip pasidedi ir darai su rankom. Gražiai gaunasi. Man patinka. Leidžia man taip daryti auklėtoja.

17. Kas tau padeda mokykloje, kad jaustumėsi gerai?

Ai, nežinau..

18. Kada tau yra gerai? Kaip tau patinka, kai su tavimi elgiasi mokytoja ar auklėtoja?

Nu kad nepyktų. Kai auklėtoja pasikalba su manimi, sako šaunuolė gražiai nupiešei. Man patinka. Patinka kai Daiva vedasi su kompu pažaisti. Irgi yra tada man gerai. Patinka.

19. Nori jau važiuoti namo?

Aha noriu. Mama sakė, kai parvažiuosiu, kūma atvažiuos. Labai laukiu. Sakė kažką man nupirko. Atveš. Sakė dvi dienos. Kaip gerai.

20. Ką tu veiki namuose?

Namuose man patinka. Nereikia į mokyklą. Kartais nepatinka, kai sesės ant manęs šaukia, pyksta. Tada jau nepatinka. Dar nepatinka, kad mamas draugas geria.

21. Kodėl sesės ant tavęs pyksta?

Ai, neįsileidžia į savo kambarį. Sako, kad viską išversiu, paimsiu. Pasakau mamai tada.

22. Ką sako mama?

Ai, liep eiti susitvarkyti. Nemyli jos manęs. Mama turi draugą. Geria. Išėjo dvi dienas gėrė. Mama verkė.

23. Kas tavęs nemyli?

Ai, sesės.

24. Ar su mama dažnai pasikalbate?

Mama sunkiai dirba. Pareina ir tas dar nervuoja, mama verkia, nes girtas parėjo. Patinka kai važiuojame namo iš mokyklos, tada mama manęs klausinėja, nu kaip man sekėsi. Aš viska papasakoju. Kad tik mamai nepamirščiau pasakyti, kad reiks sijono ir baltų marškinių. Vaidinsim. Aš būsiu lapė. Ai, auklėtoja dar pasakys ko gero.

25. O namie ar dažnai su mama kalbatės?

Nu kalbamės, bet kad mama dirba ilgai. Žinai ji eina į darba ir tada kai aš neinu į mokyklą. Man patinka, kai mama nedirba.

26. Tai ką darote su mama, kai ji nedirba?

Nieka būnam namuose.

27. Ką tu galvoji veikti kai užaugsi?

Būsiu Meda.

28. O kas ta Meda?

Dabar ji mano draugė. Man ji patinka graži tokia, turi daug pinigų. Dar man ir Ugnė patinka, bet Meda labiau. Ai, būsiu pardavėja. Kaip kūma. Kūma sakė, kad važiuok į mokyklą, mokykis būsi kaip aš. Bet aš nenoriu.

29. Būti kaip kūma ar mokytis?

Ai, mokytis. Nepatink.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 32 min.

Informantas S

10 metų

Tomas (vardas pakeistas)

Mokosi 4 specialiojoje klasėje

Protokolas Nr. 14

1. Kaip tau sekasi mokykloje?

Gerai man sekasi.

2. Kaip sekasi bendrauti su klasės draugais? Ar daug turi draugų?

Draugų turiu. Namie vieną draugą turiu. Jo vardas Dainius. Dar yra Viktoras, Rolandas, Simas. Mes važinėjamės dviračiais kieme. Man labai patinka. Arba dabar kai žiema su rogėm važinėjam.

3. O mokykloje ar daug turi draugų?

Turiu draugų, bet kad jie manęs neklauso, nervina. Man taip nepatinka. Mane nervina visi. Jie nemoka žaisti. Susipykstame dažnai.

4. Dėl ko susipykstate?

Sunervina. Lukas pavogė nuo manęs mašinėlę ir sulaužė. Aš jam spyriau.

5. Tai tu mušiesi draugams?

Nu kad sunervina. Kartais. Taip nesimušu.

6. Tai ką mokytoja darė kai tu spyrei draugui?

Nieka. Sakė kad taip negerai elgtis. Negalima spardyti.

7. Ar taip ir darai kaip mokytoja sakė nebesipardai ir nebesimuši draugams?

Aha, nebesimušu. Nu bet kai susipykstam kartais.

8. Mušiesi?

Aha.

9. Kaip sekasi mokytis?

Gerai sekasi.

10. Kokia pamoka labiausiai patinka?

Man patinka labiau matematika. Skaičiuoti patinka. Rašyti nelabai. Padarau daug klaidų kažkodėl. Rašyti ir skaityti nepatinka. Tuoju aš susinervinu, kai reik skaityti. Ne, neįdomu visai. Ai, dar patinka eiti į salę sportuoti ar į žaislų kambarį.

11. Ar mokytoja nepyksta per pamokas?

Nepyksta. Ant manęs nepyksta. Pyksta ant kitų. Kartais man nepatinka, sunervina kai reikia ilgai sėdėti skaityti, rašyti. Aš norėjau pasiimti popieriaus lapą, nes nusibodo rašyti. O mokytoja liepė sėstis ir pabaigti rašyti. Man tai nepatinka sunervina.

12. Tai ką tu darai susinervinęs?

Ai, kai mokytoja sunervina aš dar labiau neklausau. Nieko nedarau, neskaitau.

13. Kai tau nusibosta rašyti ar mokytoja leidžia pailsėti?

Nu kartais leidžia pabėgioti.

14. Ką tu darei kai liepė mokytoja pabaigti rašyti?

Neklausiau. Nerašiau, supykau. Aš norėjau piešti. Rašyti nenoriu. Mokytoja sakė, kad pabaigęs rašti galėsi piešti. Neklausiau.

15. Tai ką darai, kai neklausai?

Neklausiau, parodžiau liežuvį. Maiviaus.

16. Ką tada mokytoja darė?

Supyko.

17. Tai ką daro supykusi mokytoja?

Nu nori su manim kalbėtis po pamokos. Sako, kad nereik pyktis ir tada leido piešti.

18. Ar dažnai mokytoja pyksta?

Ne, gera mokytoja, man parašo šypsena, duoda saldainį, tada kai gražiai padarau. Ir dar sako, kad nesimuši galėsi eiti su kompu pažaisti. Patinka tada.

19. Ką veikiate po pamokų su auklėtoja?

Va po pamokų tai patinka. Pažaidžiame, galiu bėgioti kiek noriu, einame į salę, į lauką. Nereikia sėdėti kaip su mokytoja per pamokas. Su auklėtoja geriau.

20. Ką tu mėgsti veikti labiausiai?

Man patinka piešti ir spalvinti mašinas. Mėgstu viską ką duoda auklėtoja daryti.

21. Kas tau padeda mokykloje, kad jaustumėsi gerai?

Nežinau. Niekas. Jaučiuosi gerai visada. Kaip man reikia taip aš darau ir yra gerai.

22. Ar būni kada nors supykęs ant ko nors?

Aha supykstu kartais. Kai sunervina ir supykstu. Lukas, Guoda kai sunervina aš tada esu piktas.

23. Kaip tau atrodo ar gerai elgiesi, kai pyksti ant klasės draugų, jiems mušiesi?

Negerai muštis. Mokytoja taip sako. Nenoriu aš muštis. Gerai nebesimušiu.

24. Jei tu gražiai elgiesi ką mokytoja su auklėtoja daro ar tave pagiria ar dar ką daro?

Nu tada sako, kad esu šaunuolis, duoda saldainių. Parašo man šypsena. Man tai patinka. Turiu jau daug šypsenų. Leidžia su Daiva eiti pažaisti su kompu.

25. Kas tau nepatinka, ko nenorėtum, kad taip būtų?

Man nepatinka, kai manęs neklauso draugai, man nepatinka kai...nežinau

26. Ką tu veiki namuose?

Namuose aš žaidžiu su kompiuteriu. Man labiausiai patinka.

27. Kai tu neklausai, ką močiutė sako?

Nežinau. Nieka. Nepyksta. Neprisimenu. Mažai pyksta. Močiutė yra gera man viską nuperka. Geras yra ir senelis geras. Važiuojam su juo į miestą su mašina. Pas mano draugo Juliaus nuvažiavom. Senelis nepyko.

28. Ką tu galvoji veikti kai užaugsi?

Važiuosiu su mašina, kaip senelis.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 40 min.

Informantas V

10 metų

Lukas (vardas pakeistas)

Mokosi 4 specialiojoje klasėje

Protokolas Nr. 15

1. Kaip tau sekasi mokykloje?

Labai graži ta mokykla. Man labai patinka. Patinka auklėtoja ir mokytoja, yra geros.

2. Mokytoja sakė, kad tuėjai į kitą mokyklą, kaip tau ten sekėsi?

Ahaėjau...bet čia man labiau patinka. Nenoriu ten daugiau eiti.

3. Kodėl tau ten nepatiko?

Nenorėčiau ten eiti, vaikai mušėsi, nenorėjo su manimi žaisti ir draugauti, mokytoja irgi nepatiko tokia pikta liepia man sėdėti suole ir skaityti

4. Kaip sekasi bendrauti su klasės draugais? Ar daug turi draugų?

Gerai. Žaidam su vaikais, man patinka. Aha turiu draugų. Su visais aš draugauju. Nu kartais susipykštam... vėl susipykštam, bet ir susidraugaujam. Kad jei kas mušas reikia paglostyti mergaitę, jei kas muša ir reikia pasakyti mokytojai, aš pasakau.

5. Kaip sekasi mokytis?

Sekasi gerai. Man patinka. Patinka matematika ir rašymas labai. Ką pasako mokytoja tą ir darau. Nu padarau, parašau ir mokytoja duoda saldainį. Tas labai patinka.

6. Ar mokytoja nepyksta per pamokas?

Ne nepyksta. Yra gera. Šiandien buvo gera, nepikta mokytoja. Žinai šiandien gavau šypseną. Nori parodysiu. Kitą dieną kartais pyksta mokytoja. Nepatinka, kad pyksta.

7. O kodėl pyksta?

Nu kad neklausau.

8. Kodėl tu neklausai?

Nežinau...

9. Ką daro mokytoja kai pyksta?

Nu supyksta. Sako parašysiu liūdną, kad taip darai, arba neisi prie kompo.

10. Ką veikiate po pamokų su auklėtoja?

Po pamokų man patinka. Biški pavaikščiujam, žaidžiam, einam valgyti. Man labiau patinka kai auklėtoja ateina.

11. Ką tu mėgsti labiausiai veikti?

Nu žaisti patinka. Man jau patinka spalvinti, siuvinėti. Žinai iš plastelinio kiek esu darbelių pridaręs. Visiems labai patiko ir mane gyrė, kad taip gražiai padariau. Ai, žinai man patinka, kai Daiva vedasi prie kompo? Aš tada žaidu visokius žaidimus. Ilgai sėdu prie kompo. Labai patinka.

12. Kada tave Daiva vedasi prie kompiuterio?

Tada kai knygutėje vienos šypsenos, kai būnu geras.

13. Ar dažnai eini prie kompiuterio su Daiva?

Ne, nebeprisimenu kada buvau. Norėčiau dažniau eiti, galėčiau kiekvieną dieną žaisti su kompu.

14. Kas tau padeda mokykloje, kad jaustumėsi gerai?

Darbas. Darbuotis, plauti grindis, indus, plauti rūbinę. Man patinka.

15. Ką tu veiki namuose?

Patinka žiūrėti teliką. Serijalai nepatinka. Dar einu į kiemą žaisti.

16. Ar mama pyksta ant tavęs, kai neklausai?

Kartais pykst, kartais nepykst. Ma.. ui (užsideda burna rankomis).

17. Ką norėjai sakyti, nebijok, pasakyk?

Kaip reik pasakyti, kad negertų, kaip mažas vaikas, jau matyt gimė ir ger. Pyksta mama kai yra girta labiau.

18. Ar dažnai su mama pasikalbate, ar tave mama kada nors apsikabina pabučiuoja?

Kai yra negirta pabučiuoja išvažiuojant į mokykla. Man taip patinka.

19. Ar mama tavęs klausinėja, kaip tau sekėsi mokykloje?

Neklausia. Mokytoja Algiui sakė, kad mano šliurės suplyšo ir klijų nebeturiu. Ai, dar sąsiuvinys pasibaigė. Algis sakė mamai. Bet mama nenuperka. Sakė kitą dieną kai gaus pinigų, sakė dabar neturi pinigų. Žinai ką tau pasakysiu aš kitą dieną baba nešiau malkas, darbavaus ir kad geras buvau baba davė tris litus. Algis paėmė nuo manęs sako, bus autobusui, nereiks peškom eiti.

20. Tai baba tave myli?

Aha myli. Bet žinai baba sakė, kad pasikars.

21. O kodėl taip sakė?

Nežinau, bet sakė, pasikars. Aha sakė.

22. Ar turi brolių ar sesių?

Aha turiu ir dvi seses ir tris brolius.

23. Ar nesipykstate su broliais ir sesėm?

Ne nesipykstam. Nu vienas brolis mušasi. Ai, dar Marius mušasi.

24. O kas tas Marius? Tavo brolis?

Ne, nu Marius, jis mušė žmogų, liepė klauptis. Ui, ui....mušė. Aš negalėjau žiūrėti įėjau į trobą.

O galiu aš tavęs klausimą paklausti?

25. Žinoma kad gali. Tai koks tas klausimas?

Kodėl visi pykstasi, mušasi, keikiasi?

26. O kaip tau atrodo, kodėl taip yra?

Nežinau.

27. Manau, kad turime būti visi geri vienas kitą mylėti, nesimušti, nesikeikti. Geriau būti geram. Ir tu būk geras klausyk mokytojų. Ar gerai?

Nežinau. Nu gerai.

28. Kada tu namie jautiesi gerai?

Jaučiuosi gerai, kai broliai su manim draugauja, žaidžia.

29. Kas tau nepatinka, ko nenorėtum, kad taip būtų?

Man nepatinka, kai mama girta. Man patinka, kai ji negeria. Tada nėra tokia pikta, biški pasikalbam tada.

30. Ką tu galvoji veikti kai užaugsi?

Žinai, aš noriu būti autobusistas ir dar taksistas, traktoristas. Galiu būti šlavėjas. Man tie labai patiktų.

31. Ką tau pataria tėvai ir mokytojai?

Mokytoja sakė, kad galėsiu būti šlavėjas. Mama nieka nesakė.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 35 min.

Informantė Z

41 metų

Specialioji pedagogė

13 metų dirba mokytoja

Protokolas Nr. 16

1. Gal galite papasakoti, kaip jums sekasi dirbti su vaikais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų.

Pradėjusi dirbti su vaikais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų, pradėjau daug domėtis apie jų ugdymą, elgesio koregavimą skaičiau daug literatūros. Nes iš pradžių pamačiau, kad man sunkiai sekėsi su jais dirbti. Bet kokiose situacijose veržėsi pyktis, atrodė, kodėl jis neklauso mano paliepimų. Kartais atrodo, kad manęs visai negirdi. Nutaisiusi griežta balso toną stengdavausi griežtai paaiškinti kas galima, o kas ne. Labiau akcentuodavau vaiko blogą elgesį negu gerą. Tai rezultatai buvo neigiami. Ypatingai Rasai kai sakai, kad taip negalima daryti. Ji supyksta ir nieko nebedaro arba pradeda verksti. Kai klausi ar supratai užduotį, ji visai ką nors kitą atsako. Pavyzdžiui (aš noriu namo, arba mano mamos draugas geria, mama pikta, aš nenoriu, kad ji pikta būtų). Ypatingai mergaitė mėgsta niekam nieko nesakiusi išeiti iš klasės, vaikščioti. Lauke, kai visi vaikai žaidžia, ji vaikščiodavo ir nežaisdavo su vaikais. Su Luku taip pat sunku susitarti. Atrodo pasikalbame apie jo elgesį, jis pritaria pasižada taip nebesielgti, bet žiūrėk po kokių kelių minučių jis vėl taip pat elgiasi. Tai supratau, kad barimu, raginimu susikaupti ir daryti užduotis perspėjimu, kad „jei nepadarysi užduoties tai negausi..., negalėsi eiti žaisti...“, elgesys nesikeičia, o tik labiau prastėja. Situacija tik dar pablogėja. Lukas pasako „na ir gerai, na ir nedarysiu...“, arba pardeda švilpauti. Tomas, kai supyksta subraižo užduotį arba išplėšia sąsiuvinio lapą, pardeda trankyti galvą į stalą. Tada susimąščiau, kad tokie būdai visiškai neveiksmingi. Sunku, kad centre nėra psichologo, kuris suteiktų reikiamą pagalbą tiek pedagogams tiek vaikų tėveliams. **Ar tariatės su kuo nors apie vaikų elgesį?** Taip. Stebime tokius vaikus kartu su auklėtoja, kuri organizuoja popamokinę veiklą, aptariame jų elgesį, o taip pat kartu ir savo elgesį. Nuolat reflektuojame apie vaikų elgesį ir savo reakciją. Būtinai apmąstome, kokius veiksmingesnius poveikio vaikui būdus galėtume taikyti kitą kartą panašioje situacijoje.

2. Gal galite papasakoti kokias priemones naudojate ugdytinių pozityvaus elgesio palaikymui.

Kyla problemų, kai klasėje ugdomi ne vien su elgesio ir emocijų sutrikimų turintys vaikai. Sunku visiems vienodai paskirstyti dėmesio ir suvaldyti pasitaikantį agresyvų, spontanišką

mokinių elgesį. Tas problemas padeda spręsti glaudus kolektyvo bendravimas, vienas kito palaikymas. **Koks tas palaikymas?** Didžiulę pagalbą teikia auklėtoja, kuri padeda vaikui po pamokų paruošti namų darbus, moko mokinių pažinti ir atpažinti savo elgesio modelius tam tikrose situacijose, ugdo Tomą savo vertės pajautimą. Taip pat auklėtojos padėjėja padeda, kai vaikai atlieka užduotis padeda pasėdėti šalia, kad vaikai nesiblaškytų.

Paskatinimams bei apdovanojimams naudoju įvairių simbolių sistemą. Mokiniai, pasielgę tinkamai, gauna simbolinius įvertinimus (pvz., saulutes, žvaigždutes, šypsenas.). Vėliau atitinkamas simbolių kiekis keičiamas į konkrečius apdovanojimus arba privilegijas. Tačiau po kurio laiko vertinimas tampa neveiksmingas, reikia ieškoti kitokių vertinimo būdų. Pakeičiamas nors simbolis.

Elgesio taisyklėms klasėje skiriu ypatingą dėmesį. Šiais metais pateikiau taisykles naudojant vaizdines priemones. Dažnai jas prisimename ir stebime. Pastebėjau, kad vaikai į tokias taisykles labiau atkreipia dėmesį.

Visada pastebėjusi pageidaujama vaikų elgesį, nedelsdama vaiką nuoširdžiai padrašinu, pagiriu, pasidžiaugiu jo pasiekimais ir pastangomis. Tie patys pagyrimai ir apdovanojimai, laikui bėgant, praranda veiksmingumą. Todėl jie turi būti išradingai keičiami, įvairinami. **Kaip jie keičiami, kuo įvairinami?** Na, kad ir paspaudžiant vaikui ranką ir pasakant už ką yra giriamas. Arba parašoma atvirutė ir perskaitau ją, kad tai Lukas apdovanojamas sutvarkęs savo daiktus. Pastebėjusi negerą elgesį stengiuosi vaiko nebarti, nepamokslauti kitų akivaizdoje. Su auklėtoja aptarinėjame vaikų elgesius jiems negirdint. **Kodėl?** Todėl, kad jis išgirdęs, kad kalbame apie jo neigiamą elgesį būna nebesukalbamas. Pastebėjome pasikeičia jo elgesys pradeda švilpauti, nieko nebedaryti, blaškytis...

3. Papasakokite, jei galite, apie ugdytinių turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų elgesio valdymą ir taikomas ugdymo formas.

Tomas trukdo klasės draugams: kalbina, nenusėdi ramiai vienoje vietoje, vis juda, kruta, vaikšto po klasę, bėgioja. Sunkiai suvaldo emocijas, ypač pyktį, yra, palyginus su kitais vaikais, agresyvus. Jis dažnai supyksta, o supykęs skriaudžia klasės draugus. Kartais, neturėdamas ant ko išlieti pyktį, žaloja pats save. Labai dažnai keičiasi nuotaika. Jam sunku bendrauti su klasės vaikais. Kadangi jis mušasi, vaikai jo privengia, nenori bendrauti. Pamokų metu dažnai užsispiria ir neatlieka užduočių. Tomas, supyksta tada, kai kokia užduotis neišeina ar nenori rašyti, tai labai jau supyksta, kaip jau sakiau subraižo sąsiuvinį, suplėšo, daužo galvą į stalą. Pamačiau, kad mano pasakymai „liaukis“, „apsiramink“ visai neveiksmingi. Tai aš paskui palaukdavau, kol jis apsiramins, einame nuošaliau pasikalbėti ir tada vėl imamės mokyti. Dabar labai gerai sugalvojome su auklėtoja įrengti nuošaliau, ramųjį kampelį. Pastebėjome, kad berniukas kai yra susierzinęs, supykęs visada pradeda bėgioti ir išbėga į kitą patalpą. Tai

pasitarusios nusprendėme nuošaliau pastatyti stalėlį su kėde ir pavadiname „tylos – ramybės kampelis“. Kai Tomas būna nedarbingas tai jau trukdo visiems ir pats nieko nedaro, „sprogsta kaip burbulas“, jei matau jog jau bręsta konfliktas klasėje, liepiu eiti į „ramybės kampelį“ arba net tiesiog tvirtai suimu, nuvedu ir pasodinu. Taip pat daro ir auklėtoja kai pradeda trukdyti. Iš pradžių Tomas šaukia, rėkia, spardosi, daužo galvą į suolą, bet paskui po truputį rimsta. Pastebėjome, kad šis būdas slopinti neigiamą elgesį, gan veiksmingas. Nurimęs pareina lyg nieko nebuvę. Tame kampelyje ant stalo padedame kelias priemones vaikas gali piešti, žaisti pažintinius stalo žaidimus, vartyti knygeles. Berniukui patinka piešti mašinas, jas spalvinti, tai padedu spalvinimo knygučių su mašinom. Dažniausiai stengiuosi išlaukti kol vaiko pyktis praeis ir tada kalbuosi su vaiku apie jo elgesį. Stengiuosi išlikti rami. Žinau, kad reikia turėti kantrybės sulaukti momento, kada jis pats norės bendrauti. Tomui sudaryta individuali programa socialinio bendravimo ugdymui. Sudarant programą numatyti konkretūs veiksmai: už gerai atliktas užduotis vaikui rašomas pliusas, o už neatliktas – minusas. Tokiais pat ženklais vertinamas ir vaiko elgesys. Kiekvieną dieną Tomui parodoma, kiek yra parašyta plusų ir kiek minusų. Jis jau žino, kad tas mažas brūkšnelis yra „negeras“. Visada pabrėžiu, kad uždėjus dar vieną brūkšnelį, galima gauti „gerą“ ženkliuką, bet reikia labai norėti ir stengtis. Jei jis gaus daug gerų ženkliukų galės eiti pažaisti kompiuteriu.

Kadangi Tomui sunkiai sekasi bendrauti su kitais vaikais, todėl stengiamės kuo dažniau jį įtraukti į kolektyvinius žaidimus, užsiėmimus. Kolektyviniai užsiėmimai tai kažką kartu su klasės draugu kažką padaryti, suskirstau į komandas kokias tai užduočiai atlikti. Jam labai patinka dalyvauti estafetėse, šokinėti per įvairias kliūtis ir pan. Taip jis išlieja susikaupusią energiją ir emocijas, ir kurį laiką būna ramesnis, pavargęs. Tačiau tas pats metodas vieną kartą pasiteisina, o kitą kartą – ne, ir tai priklauso nuo situacijos, aplinkybių, nuotaikos.

Dirbant kokias nors užduotis su Tomu yra veiksminga, tai kai atliekant pasyvią užduotį, po kelių darbo minučių, leidžiu jam apibėgti keletą kartų apie klasę. Tada jis vėl sėdasi dirbti. Kartais Tomas per pamokas būna aktyvus, nori pirmauti, eiti prie lentos. Taikau per pamokas mokymo metodus, kurie skatina aktyvius atsakymus (pvz., pasakojimą papildyti judesiais, dirbti prie lentos ir pan.), taip pat darbą grupelėse.

Rasa visada neklusni, išsiblaškiusi, nesusikaupia, neišlaiko dėmesio ties viena kuria užduotimi, nes kas keletą minučių dėmesys nukrypsta į pašalinius dirgiklius, tarpais „paskęsta“ savo mintyse ir nei iš šio, nei iš to pradeda pasakoti tai, ką tuo metu mąsto. Pasiūlius vaikams kokią veiklą, Rasa tarsi būtų negirdėjusi, užsiima „savo reikalais“. Raselė labai išsiblaškiusi, tiesiog neturi mokymosi motyvacijos. Visai nesusikaupia, ją labai blaško pašaliniai dirgikliai. Ko nors paklaust, Rasa skuba pasakyti „nemoku“, „nežinau“, net nepabando atsakyti, nepradeda daryti užduoties, tol kol aš neprieinu ir padedu ar paraginu, paaiškinu. Tai vis prie jos reikia

prieiti ir paraginti. Bet jeigu jau padarė klaidų ir reikia perdaryti, ištaisyti tai tuoj susinervina ir ima verkti. Kai taip atsitinka, aš prieinu ir paraminu kalbėdama su ja asmeniškai, kol mergaitė nustodavo verkusi. Taip pat veiksminga, kai sėdžiu šalia, atliekant užduotis, sėdžiu ją palietusi ar apsikabinusi. Tada Rasa dirba ramiau tiek nesiblaško.

Rasai stengiuosi užduoti trumpesnes užduotis ir šalia pateikti atraminę medžiagą. Tai veiksminga ir Rasa labiau sukonzentruoja dėmesį. Rasa savarankiškai visiškai nemoka dirbti. Tada nesukonzentruoja dėmesio, blaškosi arba paskęsta savo mintyse. Kai vaikai padaro jau užduotis, Rasos užduotis net nepradėta. Tai kai užduodu užduotis, skiriu mergaitei daugiau dėmesio. Prieinu paaiškinu, kaip daryti, kurie Rasai padeda iš naujo sukonzentruoti dėmesį į atliekamą darbą.

Kai Rasa labai išsiblaškiusi pasisodinu arčiau savo stalo, atokiau nuo kitų vaikų, tada mergaitė labiau susikaupia arba atsisėdu šalia.

Rasa per tą išsiblaškymą neberanda savo daiktų: tai kartais sąsiuvinio, tai rašymo priemonės. Iš Rasos reikalaujame tvarkos ne vien mokykloje bet ir namuose, apie tai pasikalbėjus su mergaitės mama. Prieš kiekvieną pamoką aš primenu kokių priemonių mums reikės, o po pamokos pratinu ir primenu Rasai, kad susitvarkytų priemones. Kartais stengiuosi nepriminti ir jei matau, kad Rasa susitvarkė tai pagiriu ją visų vaikų akivaizdoje.

Rasos elgesiui koreguoti sudarėme individualią programą, iš kurios yra matyti, koks yra skatinantis ir koks netoleruotinas elgesys. Sudarant tokią programą svarbu nustatyti konkrečius veiksmus. Mergaitė dažnai išeina iš klasės nepasiklaususi, nesusitvarko savo daiktų, priemonių. Už gerai atliktą veiksmą kirėje pusėje nupiešiamas linksmas veidukas, o už neatliktą – dešinėje liūdnas veidukas. Leidžiu Rasai įsivertinti savo elgesį pačiai. Kartu pasvarstome kaip ji elgėsi, prašau, kad ji paminėtų savo elgesio plusus ir minusus ir pasakytų sau adekvatų įvertinimą. Jai labai tai patinka jaučiasi ypatingai svarbi. Ši programa sudaroma visai savaitei. Savaitės pabaigoje kartu peržiūrima, kaip sekėsi, kur reikia pasistengti, už ką galima pagirti, paskatinti. Pastebėjau, kad Rasa labai laukia šių aptarimų, jaučiasi svarbi, kartu džiaugiasi daroma pažanga arba liūdi dėl nesėkmių. Jei visą savaitę neišeina iš klasės nepasiklaususi, ar gražiai bendrauja su kitais vaikais, atlieka namų darbų užduotis, tada gauna saldainį, leidžiama pažaisti kompiuteriu ar dar ką mūsų susitarimu.

Dirbant kokias nors užduotis su Tomu yra veiksminga, tai kai atliekant pasyvią užduotį, po kelių darbo minučių, leidžiu jam apibėgti keletą kartų apie klasę. Tada jis vėl sėdasi dirbti. Kartais Tomas per pamokas būna aktyvus, nori pirmauti, eiti prie lentos. Taikau per pamokas mokymo metodus, kurie skatina aktyvius atsakymus (pvz., pasakojimą papildyti judesiais, dirbti prie lentos ir pan.), taip pat darbą grupelėse.

Luką viskas blaško: kažkas įėjo į klasę, pakalbino draugas, tai tuo dėmesys ir nukrypo. Po kiekvieno nukrypimo nuo veiklos, tuoj pat, ilgai nelaukusi padedu vaikui vėl susitelkti darbui – primenu, ką darė, paprašau apžiūrėti, kiek jau padarė, ką ketino daryti toliau. Svarbu, kad vaiko žvilgsnis vėl nukryptų prie medžiagų ar knygelės, ir jis vėl įsitrauktų į veiklą. Taip berniukas vėl kuriam laikui susikaupia kai matau jog reikia poilsio leidžiu pailsėti ir kažką padėti man sutvarkyti preimones, išplauti dažų indelius ir pan.

Per pamokas matydama, kad Lukas visai nebesusikaupia ir blaško kitus vaikus, darydavau pedagogines pertraukėles su judriais žaidimais. Manydama, kad prasiblašys ir vėl galėsime atlikinėti užduotis. Tačiau pastebėjau, kad po tokių pertraukėlių vaikai dar labiau išsiblaškę. Todėl dabar matau jei Lukas nebedirba, nebesukaupia dėmesio liepiu jam atnešti iš lentynos knygą arba išplauti kempinę ir nuvalyti lentą.

Lukas nesugeba užsiimti tinkama veikla laisvu laiku, dezorganizuoja klasės veiklą pamokų metu, jei nestovi šalia jo, tai jis sukiojasi, pastoviai kažką krapšto, trina, atsistoja, atsisėda, varto knygą, kalbina kitus vaikus, nesugeba sulaukti savo eilės ir neprašomas atsakinėja į klausimus, „girdi ir mato viską, kas vyksta aplinkui“, „visur jo pilna“.

Kai nebeįmanoma per pamokas su Luku bendrauti, aš išsikviečiu socialinę pedagogę. Ji Luką nusiveda į savo kabinetą pokalbiui. Tačiau tie pokalbiai laikui bėgant pasidarė nebeveiksmingi. Tik pareina nuo socialinės darbuotojos ir vėl savo daro. Anksčiau būdavo ramesnis parėjęs. Tada kartu su socialine pedagoge Lukas pasidarė savo asmeninę vertinimo knygelę, kur rašomi veidukai. Jei Lukas visą savaitę gaus vien šypsenas nuo mokytojos ir auklėtojos, tada gaus kiek tai taškų už kuriuos socialinė pedagogė, jų susitarimu, nupirks šokoladą. Tačiau Lukas po kelių dienų gavo liūdną veiduką ir negavo taškų tai reiškę, jog šokoladui neužteks pinigų. Mes pasitarėme ir su socialine pedagoge nusprendėme, jog tokiam vaikui savaitė yra per ilgas laiko tarpas. Supratome, jog juo ilgiau delsiama pastiprinti pageidaujamą elgesį, juo mažiau veiksmingas jo pastiprinimas. Sutarėme, jog socialinė pedagogė ateis aptarti Luko elgesio po kelių dienų.

Pastaruuju metu Lukas ne tik meluoja ir stengiasi kaltę suversti kitam save išteisindamas bet ir mėgsta pasisavinti svetimus daiktus. Tam naudojame bausmes. Jei paėmė kito vaiko ką nors kokį skanėstą, tada Lukas nebegauna savo deserto yra atiduodamas kitam vaikui arba iš jo asmeninės vertinimo knygelės paimami taškai, kurie yra keičiami į kokias nors privilegijas. **Ar šis būdas veiksmingas? Kaip dabar Lukas, ar savinasi svetimus daiktus?** Na dar svarstome su auklėtoja ar tas būdas veiksmingas ar ieškoti kitokių būdų. Nes dar pasitaiko, kad Lukas dar paima ne jam priklausantį daiktą. Buvo pasikviesta mama pasikalbėti apie tokį sūnaus elgesį. Mama atėjo tik iš antro karto raginama. Šiuo atveju net nežinome, ką daryti. Stebime vaiką, kad neimtumų ne savo daiktų.

4. Gal galite papasakoti apie jūsų su ugdytinių tėvais bendradarbiavimą.

Ugdant vaikus turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų svarbu komandinis darbas. Išsikeltų tikslų turi laikytis ir pedagogai ir vaikų šeimos nariai. Stengiuosi kuo daugiau bendrauti su vaikų tėvais. Juos informuojame apie vaikų ugdymą, jų elgesį per susitikimus. Organizuojame įvairius renginius, kviečiame į juos tėvelius. Vyksta įstaigoje tėvų susirinkimai. Tačiau, kaip bebūtų gaila kai kurie tėveliai mažai įsijungia į komandinį darbą.

Luko mama niekada nedalyvauja renginiuose. Net pastaruoju metu ateina visada pasiimti sūnaus patėvis. Su juo pakalbame, bet man atrodo jog jis nesuvokia, kad vaikui reikalinga pagalba. Jo pasakymai „na reiks vybę paimti“, „koks žioplys esi, mano sūnus trijų metų iki 10 moka suskaičiuoti, o tu jau didelis kažin ar iki 20 suskaičiuoji“. Manau, kad taip nedera kalbėti ir jam bandau paaiškinti, bet matau, jog jis nelabai supranta.

Tomo globėjai yra labai rūpestingi. Visada paklausia, kaip Tomui sekasi mokytis. Globėja visada dalyvauja susirinkimuose, šventėse. Ji noriai bendrauja, tačiau jaučiasi, kad vengia kalbėti apie vaiko elgesį ar tiesiog jaučia kaltę dėl auklėjimo stokos. Globėja įsitikinusi, kad anūkui padės tik vaistai. Nuo jų jis pasveiks. Įsitikinusi, jog čia jokios veiksmingos pagalbos dėl elgesio negaus, mes pedagogai gali tik ugdyti vaiką, o vaiko elgesį, jo pykti ir nervotumą galima pagydyti vaistais. Tiesiog apie vaiko elgesį jie vengia kalbėti ar tiesiog jaučia kaltę dėl anūko elgesio.

Rasos mama, matosi, jog sunkiai dirba pas ūkininką ir visada pokalbį baigia, jog gerai, kad Raselė čia centre gali būti visą savaitę. Sakydama, jog čia masažai, mankštos ir nesiplaiksto po kaimą viena, kol grįštų iš darbo. Iš Rasos pokalio suprantu, jog mama labai užsiėmusi, mažai bendrauja su dukra. Piramdieniais atveža mergaitę ir penktadieniais pasiima ir tai kai kada ją pasiima giminaitė. Šiek tiek tada pasikalbame ir tai ji skuba į autobusą. Susirinkimuose mama nedalyvauja. Jei organizuojame kokias šventes tai irgi labai mažai kada yra buvusi. Šeip mama rūpestinga, dukrą atveža švarią, tvarkingą.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 1 val. 13 min.

Informantė Ž

42 metų

6 metų dirba auklėtoja

Protokolas Nr. 17

1. Gal galite papasakoti, kaip jums sekasi dirbti su vaikais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų.

Šioje įstaigoje auklėtoja dirbu jau 6 metai. Tiek pat metų ir dirbu su vaikais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų. Dirbu specialiojoje jungtinėje pradinėje klasėje. Vaikai keičiasi vieni ateina į pirmą klasę kiti išeina baigę ketvirtą klasę į kitas mokyklas. Mokinių turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų pastoviai turime. Daug priklauso nuo vaiko, vieniems vienaip pasireiškia sutrikimas kitiems kitaip. Iš pradžių vaiką stebime, paskui imamės kokių priemonių jų elgesio gerinimui. Su metais vis įgaunu daugiau patirties. Kaip prisimenu, kai pradėjau dirbti man ėmė pyktis, galvodavau, kodėl jis manęs neklauso, daro tai ką jis nori. Tačiau laikui bėgant suprantu, kad tokie vaikai nesuvokia, jog daro negerai. Jiems būtina padėti, kad jų elgesys būtų tinkamas. Todėl dabar suprantu, jog svarbu labai yra mokėti su tokiais vaikais tinkamai bendrauti. Tam reikia didelės ištvermės, kantrybės ir laiko, nes nieko greitai nepadarysi. Reikia laiko, kad jaustusi koks rezultatas. Aš dabar, kokiose nors sunkesnėse situacijose, mintyse turiu nuolatinę savo taisyklę: „Aš negaliu smerkti tokio vaiko, nes jis negali kontroliuoti savo neišsenkančio judrumo ir savo elgesio“.

Šiaip pripratau ir esu patenkinta savo darbu. Su vaikais sutariame gerai. Žinoma atidžiau pažvelgus yra visokių dienų, bet stengiamės visas iškilusias problemas išspręsti pasitarusios su mokytoja ar socialine pedagoge. Pas mus klasėje 3 vaikai turintys elgesio ir emocijų sutrikimų. Gal mokytojai sunkiau per pamokas su tokiais vaikais dirbti kada reikia per pamokėles sukaupti dėmesį. Po pamokų vaikai labiau pajuda, išsikrauna. Laisvesnė veikla vyksta. Su vaikais susitariame. Gal kiek problemų kyla kai reikia atlikti mokytojos užduotas užduotis, vadinamuosius „namų darbus“. Ypatingai sunku su Rasa susitarti dėl mokytojos popietinių užduotų užduočių atlikimo. Meluoja, jog mokytoja nieko neuždavusi. Reikia kažkaip su ja susitarti. Taip pat mergaitė mėgsta niekam nieko nesakiusi išeiti iš klasės, vaikščioti. Kai išeiname į lauką ją reikia įdėmiai stebėti, ji gali nueiti kur nors nieko nesakiusi. Na Tomas su Luku taip pat reikalauja didelio dėmesio. Tomą reikia stebėti, kad nesusimuštu lauke su vaikais dėl kokio žaislo, o Lukas tai visada jo visur pilna, čia jis buvo čia nebėra, žodžiu „jo visur pilna“. Dirbant su tokiais vaikais veiklos yra daug. Žodžiu, kaip jau minėjau reikia daug kantrybės, supratingumo, kūrybiškumo, didelės ištvermės. Priklauso dar nuo pedagogo

asmeninių savybių. Turi būti komunikabilus ir mokėti mylėti vaikus, o dirbant su įvairių sutrikimų vaikais, turėti žinių apie specialiųjų poreikių vaikus ir priimti juos tokiu kokie jie yra, su jų sutrikimais.

2. Gal galite papasakoti kokias priemones naudojate ugdytinių pozityvaus elgesio palaikymui.

Ugdytinių pozityvaus elgesio palaikymui naudojame įvairias priemones: pagyrimus, paskatinius, materialinius paskatinius. Aptariame su mokytoja kiekvieno vaiko elgesį ir jam atskirai taikome priemones. Ai, tiesa savarbios labai klasėje klasės taisyklės. Jas dažnai aptariame. Svarbus ir individualūs pokalbiai su vaikasi. **Ar visada šios priemonės veiksmingos?** Kai kada veiksmingos kai kada ne. Vieną kartą veiksmingos, o kitą syki ne. Kartais užtenka su tuo pačiu vaiku psikalbėti, kartais to neužtenka. Tai manau pačios veiksmingiausios yra pastiprinimas už gerą elgesį. Kada susitariame, kai kažką padarys gerai gaus kokį materialinį pastiprinimą ar galės pažaisti kompiuteriu ar dar ką nors ką vaikas mėgsta.

Visada yra veiksminga visiems vaikams kai visų pirma atliekame kažkokius darbelius ar tai piešiame, lipdome, darome namų darbus, o tik po to užsiimame judriais užsiėmimais. Nes jei užsiimam judria veikla iš pradžių tada jau visai nebegali susikaupti namų darbų ruošai ar kitokiems darbams.

3. Papasakokite, jei galite, apie ugdytinių turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų elgesio valdymą ir taikomas ugdymo formas.

Popamokinėje veikoje kaip minėjau su vaikasi mes paruošiame užduotis, kurias užduoda mokytoja, užsiimame mėgstama veikla: piešiame, darome įvairius darbelius, ruošiamės įvairiems renginiams, šventėms. Vaikai lanko būrelius: dailės, dramos, taip pat dainuoja folkloro ansamblyje. Kuo daugiau įvairesnės veiklos tuo vaikams turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų geriau išsikrauti, nors kartais būna, kad užsispiria ir neina į kokį būrelį. **Gal galite papasakoti apie kiekvieno vaiko elgesio valdymą ir taikomas formas?** Taip, galiu. Vaikai turintys elgesio ir emocijų sutrikimų elgiasi panašiai, bet turi ir skirtumų. Todėl kai kurios elgesio valdymo taimomos formos tinka visiems, o kai kurios ne. Reikia individualių priėjimų prie vaiko. Lukas kaip jau sakiau labai impulsyvus. Jis „girdi ir mato viską, kas vyksta aplinkui“, „visur jo pilna“. Kai pasidarė nebeįmanoma mokytojai per pamokas su Luku bendrauti, mokytoja išsikvietė socialinę pedagogę. Tai visos pasitarusios nusprendėme, jog Lukas pasidarys savo vertinimo knygelę. Iš ryto vertina mokytoja, po pamokų aš. Manęs berniukas dažnai klausia: „ar tu mane myli?“. Pastebiu, kad vaikas „išalkęs“ apsikabinimų, prisiglaudimų, paglostymų. Man įstrigo Luko pasakyti žodžiai „aš labai myliu mamą, tačiau ji mane apsikabina ir pabučiuoja, tik tada, kai mes atsisveikiname“. Lukas savo jautrumą, meilės, švelnumo poreikį slepia po „įspūdį darančiu originaliu elgesiu“. Manau, svarbiausia pykčio priežastis, jog vaikas neužtikrintas, kad

yra mylimas, jam svarbu jaustis saugiai. Negavę tėvų meilės, jaučia pyktį. Pastebėjau, kad mokinys „nusiramina“ atlikdamas buitines darbus tai plaudamas indus, valydamas dulkes, su „ypatingu“ šepėčiu šluodamas grindis, kai veiklai reikalingas vanduo. Tai yra veiksminga kai jis nebenori jokios veiklos ir labai blaškosi, tai tada aš liepiu eiti padėti auklėtojos padėjėji. Berniukas mėgsta darbelius, kai reikia kirpti, sukti, sujungti, labiausiai jo mėgstama medžiaga plastilinas. Stengiuosi prigalvoti įvairių technikų na kad ir iš plastilino, kad jį labiau sudominti. Ne kartą Luko darbeliai iš plastilino bei gamtinės medžiagos buvo eksponuoti įstaigos bendruomenei, Lukas tuo labai didžiavosi. Kad berniuko veikla būtų kryptinga, tikslinga, „jo negalima paleisti iš akių“, reikia pasiūlyti, kuo užsiimti, arba pasirinkti vieną veiklą iš dviejų, reikia sudaryti galimybę „išsikrauti“ fiziškai. Todėl stangiamės jį įtraukti į įvairius būrelius: dailės, folkloro ansamblyje dainuoja. Didelę, teigiamą įtaką pastebėjau turi berniukio pasitikėjimui mano pasitikėjimas ir įvairių atsakingų užduočių skyrimas. Sakau: „aš tavimi pasitikiu. Išeinu minutėlei, o tave plieku už mokytoją – prižiūrėti klasę, kad viskas būtų tvarkoje. Tada berniukas stengiasi nenusižengti ir vėl nori gauti tas pareigas kitą kartą, jaučiasi svarbus. Dabar Lukas pradėjo ne tik meluoti, ir kaltę suversti kitam save išteisindamas bet ir mėgsta pasisavinti svetimus daiktus. Net nebežinome su mokytoja, kaip tokiu atveju elgtis. Tam naudojame bausmes. Jei paima iš kokio vaiko ką nors, turi atiduoti savo. Jei pasiėmė kokio vaiko saldainį, tai nebegauna jis saldainio. Arba nebegauna taškų skirtų šokoladau, kur renka savo vertinimų knygelėje. **Ar šis būdas veiksmingas? Kaip dabar Lukas, ar savinasi svetimus daiktus?** Sakau, net nežinau tokiu atveju. Na lyg dabar veiksmingas. Kaip bus toliau matysime. Dabar jį stebime, kad nesisavintų ne savo daiktų. Dažnai kalbuosi apie tai su juo.

Rasai labai sunku sukaupti ir išlaikyti dėmesį. Ji nuolat blaškosi, juda, sukinėjasi, kalbina vaikus. Į perspėjimus nereaguoja. Kartais atrodo, kad ji visiškai nesiklauso to, apie ką kalbama, arba net kas jai sakoma. Taip pat mergaitė labai nenori atlikti namų darbų, meliuoja, jog nėra užduota. Tokiu atveju veiksmingas mūsų su Rasa susitarimas. Susitariame, jei Rasa padarys namų darbus tada leisiu pažaisti kompiuteriu arba duosiu saldainį ar pati Rasa pasako savo norą. Po šio susitarimo mergaitė nors ir nenorom imasi namų darbų ruošos. Ir dar, jei ji viena atlieka užduotį, tai susijaudina ir ima verkti. Tada atsisėdu šalia ir pakalbinu, paraminu, paraginu. Tada ji apsiramina pradeda užduotis daryti. Su Rasa susitariame, kai padarysime kokį darbelį ar ką nupiešime tik tada eisime į lauką ar žaislų kasambarį. Jei kas Rasai nepasiseka, stengiuosi pasikalbėti su Rasa nuošalioje, ramioje vietoje, nes jei kitų akivaizdoje aptariamas mergaitės elgesys, ji susierzina, nusimina, pravirksta, atsisėda ir nieko nebedaro. Pasikalbėjus ji būna ramesnė. Mergaitei reikia padėti visose veiklose, nes ji greitai užsidega pradėti kokią nors veiklą ar tai siuvinėti, piešti, lipdyti, susiruošia, pasiima pieštukus, popieriaus lapą, siūlus siuvinėjimui, tačiau net neįpusėjęs darbo palieka viską ir ieško kito užsiėmimo. Tokiu atveju stengiuosi

sukoncentruoti mergaitės dėmesį į atliekamą veiklą įvairiais būdais, ramiai kalbinant, pasakojant apie tai, ką ji daro, dažnai padeda rami muzika. Rasai taip pat patinka, kai pakeičiama aplinka. Mergaitės nekritikuoja niekada prieš kitus vaikus, o stengiuosi visada pagirti.

Tomas sunkiai bendrauja su vaikais. Labai dažnai keičiasi jo nuotaika: čia atrodo gerai nusiteikęs, čia jau piktas irzlus, gali dėl kokios nors smulkmenos užiplieksti kaip dektukas. Visada su Tomu stengiuosi bendrauti ir išklaudyti pagarbiai, nebūnu agresyviai nusiteikusi, taip rodau teigiamą bendravimo modelį. Pastebėjom su mokytoja, kai jis susierzina, supyksta išbėga į kitą patalpą. Sugalvojome su mokytoja gan veiksmingą būdą Tomo apsiraminimui. Tai nusprendėme pastatėme stalėlį su kėde ir pavadino „tylos – ramybės kampelis“. Dirbant kokias nors užduotis su Tomu yra veiksminga, tai kai atliekant pasyvią užduotį, po keletos darbo minučių, leidžiu jam apibėgti keletą kartų apie klasę. Tada jis vėl sėdasi dirbti. Su Tomu susitariame, jog padaręs visas užduotis galės užsiimti aktyvia veikla: eiti pažaisiti į lauką, žaislų kambarį, sporto salę, nes priešingu atveju Tomas nebegalėtų susikaupti. Pastaruoju metu įvairias situacijas aptariame su Tomu iš anksto. Na pavyzdžiui ar salėje bus kokių svečių, vaikų iš kitų mokyklų. Tada mes aptariame, kokio elgesio iš jo tikimasi, primenama, kokio paskatinimo vaikas gali tikėtis, jeigu bus mandagus ir gražiai elgsis. Nes kartais netikėti įspūdžiai berniuką per daug įaudrina. Kalbamasi, kas ir kaip keisis, ką jam reikės daryti, kaip elgtis. Po tokių aptarimų berniuko elgesys būna teigiamas.

Siekiant geriau pažinti mokinį vykdėme stebėjimą: iš ryto mokytoja stebėdavo per pamokas Tomo elgesį, po pietų popietinėje veikloje aš. Paskui visada aptariame jo elgesį.

4. Gal galite papasakoti apie jūsų su ugdytinių tėvais bendradarbiavimą.

Su tėvais mes su mokytoja stengiamė kiek galima dažniau pabendrauti. Bendravimui naudojame įvairias formas: telefoniniai skambužiai, pokalbiai, renginių organizavimas, ekskursijos. **Jūsų nuomone ar pakankamai tėvai įsitraukia į bendradarbiavimą?** Kaip bebūtų gaila, manyčiau, kad ne. Taip, nepakankamai įsitraukia į bendradarbiavimą. Na žinoma negaliu apie tai kalbėti apie visus tėvelius. Bet kaip va Luko mama vengiamųjų susitikimų, bendravimų. Visada randa įvairių priežasčių neatvykti.

Ačiū už pokalbį.

Interviu trukmė: 56 min.